

TRAITÉ DE TACTIQUE

CONNU SOUS LE TITRE

ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΑΠΛΗΚΤΟΥ

« TRAITÉ DE CASTRAMÉTATION »

3

TRAITÉ DE TACTIQUE

CONNU SOUS LE TITRE

ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΑΠΛΗΚΤΟΥ

« TRAITÉ DE CASTRAMÉTATION »

RÉDIGÉ, À CE QU'ON CROIT, PAR ORDRE

DE L'EMPEREUR NICÉPHORE PHOCAS

TEXTE GREC INÉDIT, ÉTABLI D'APRÈS LES MANUSCRITS DE L'ESCUBIAL, PARIS, BÂLE ET MADRID

ET ANNOTÉ

PAR CHARLES GRAUX

PRÉPARÉ POUR L'IMPRESSION ET AUGMENTÉ D'UNE PRÉFACE

PAR M. ALBERT MARTIN

TIRÉ DES NOTICES ET EXTRAITS DES MANUSCRITS
DE LA BIBLIOTHÈQUE NATIONALE ET AUTRES BIBLIOTHÈQUES
TOME XXXVI

PARIS

IMPRIMERIE NATIONALE

LIBRAIRIE C. KLINCKSIECK, RUE DE LILLE, 11

M DCCC XCVIII

TRAITÉ DE TACTIQUE

CONNU SOUS LE TITRE

ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΑΠΛΗΚΤΟΥ

« TRAITÉ DE CASTRAMÉTATION »,

RÉDIGÉ, À CE QU'ON CROIT, PAR ORDRE

DE

L'EMPEREUR NICÉPHORE PHOCAS,

TEXTE GREC INÉDIT, ÉTABLI D'APRÈS LES MANUSCRITS DE L'ESCURIAL, PARIS, BÂLE ET MADRID

ET ANNOTÉ

PAR CHARLES GRAUX,

PRÉPARÉ POUR L'IMPRESSION ET AUGMENTÉ D'UNE PRÉFACE

PAR M. ALBERT MARTIN.

PRÉFACE.

C'est à la Bibliothèque nationale de Paris que Charles Graux découvrit ces trente-deux chapitres de tactique militaire⁽¹⁾. Il les jugea intéressants et il en fit le sujet de ses leçons à l'École des hautes études pendant le deuxième semestre de l'année 1875-1876. Il voulait exercer les élèves à la publication d'un texte inédit. Le Traité de tactique se trouvait dans trois manuscrits de la Bibliothèque. « Sept chapitres de ce traité ont été copiés par les élèves sur l'un de ces manuscrits, puis ils ont collationné leur copie avec les deux autres. En outre, un manuscrit de la Bibliothèque de l'Escorial, postérieur d'un demi-siècle au plus à la mort de Nicéphore, et dont le répétiteur avait rapporté une collation à son retour de sa mission d'Espagne, a fourni une base solide

⁽¹⁾ Nous désignons ce traité par le titre du premier des trente-deux chapitres : Περὶ καταστάσεως ἀπλήκτου. *Sur la castrametation*. C'est sous ce titre qu'il est généralement connu.

pour la constitution du texte. Les variantes de tous ces manuscrits ont été discutées; on s'est efforcé de corriger les endroits altérés : en un mot, ces sept chapitres ont été préparés comme pour une édition ⁽¹⁾. »

Charles Graux ne s'était pas contenté, pour constituer le texte du *Traité de tactique*, des trois manuscrits de la Bibliothèque nationale. Il s'était enquis de savoir s'il n'y avait pas dans d'autres bibliothèques des manuscrits contenant ce texte inédit, et il en avait trouvé.

Un manuscrit lui avait été signalé dans la Bibliothèque de l'Université de Bâle. Ch. Graux obtint que ce manuscrit fût envoyé à la Bibliothèque de l'Université, à la Sorbonne, où il put l'étudier à loisir. C'est sur ce manuscrit qu'il fit du *Traité de tactique* la copie qu'il en a laissée. Cette copie est en 73 pages; elle a servi plus tard à Ch. Graux pour collationner les trois manuscrits de Paris et les deux manuscrits d'Espagne. Il publiait à cette même époque, dans l'*Annuaire* de l'Association pour l'encouragement des études grecques en France, un article qui donnait une description détaillée du manuscrit et qui contenait de plus, à titre de spécimen, trois chapitres du *Traité de tactique* encore inédit. Le texte de ces trois chapitres était accompagné d'une traduction française et de notes nombreuses ⁽²⁾.

En Espagne, Graux trouva le traité dans deux manuscrits, l'un à la Bibliothèque nationale de Madrid, l'autre à la Bibliothèque de l'Escorial. Ce dernier était particulièrement important. Tandis que tous les autres manuscrits ne sont guère que du xve ou du xvie siècle, celui de l'Escorial remonte presque à l'époque où le traité a été composé; il est de la fin du xe siècle, et l'empereur Nicéphore Phocas fut assassiné dans la nuit du 10 au 11 décembre 969. A cette ancienneté du manuscrit correspond, comme c'est souvent le cas, une meilleure conservation du texte. Aussi Graux avait-il raison de dire, on l'a vu plus haut, qu'on avait enfin, pour constituer le texte du traité, une base solide. C'était donc là une heureuse trouvaille, une véritable découverte. Elle était d'autant plus méritoire que rien ne la faisait espérer. En effet, si l'on consulte la description du manuscrit donnée dans le *Catalogue des ma-*

⁽¹⁾ *Rapport sur l'École pratique des hautes études*, section d'histoire et de philologie, 1875-1876, p. 5; E. Lavisé, Préface des *Mélanges Graux*, p. xxviii.

⁽²⁾ Cf. l'*Annuaire* de 1875, p. 76-89; l'article est reproduit dans le volume des *Textes grecs* publiés par Ch. Graux, édition posthume; Paris, 1886, p. 139-149.

nuscripts grecs de la Bibliothèque de l'Escorial, qui a été publié par E. Miller, on s'aperçoit que le traité n'est pas indiqué. Comme il ne porte pas de nom d'auteur, il n'a pas été distingué des traités qui précèdent⁽¹⁾.

Ainsi, pour constituer le texte de ce traité, Graux disposait de six manuscrits, qu'il a collationnés tous en entier ou au moins en grande partie.

1. Le Parisinus *A* (ancien fonds grec n° 2437), manuscrit en papier, qui a été écrit en 1555, comme l'indique la souscription suivante mise au bas de la page 409 : Ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως, αὐγὴ, μηνὸς ἰουνίου κ'. — Le Traité de tactique se trouve aux folios 345-371 v°.

2. Le Parisinus *B* (fonds du supplément grec, n° 26), en papier, écrit en 1575, de la main de Jean Rhasus, d'après la souscription mise en bas du feuillet 255 : Ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ χειρὸς ἐμοῦ Ἰωάννου Ῥασέου ἐκ νήσσου Κρήτης· οἱ ἀναγνώσκοντες εὐχέσθε⁽²⁾.

Ὡσπερ ξένοι χαίροντες ἰδεῖν πατρίδα

Οὕτω καὶ οἱ θαλαττεύοντες εὐρεῖν λιμένα⁽³⁾

Οὕτω καὶ οἱ γράφοντες ἰδεῖν⁽⁴⁾ βιβλίου τέλος.

Μηνὶ μαίω ἰα΄, 1575. — Le Traité de tactique se trouve aux feuillets 152-169.

3. Le Parisinus *C* (ancien fonds grec n° 2445), en papier, du xvie siècle. Au folio 298 v°, à côté d'un passage où il est question des Turcs qui sont éloignés et humbles, on lit à la marge, de première main : Φεῦ τῆς ἐλληνοδυστηχίας· οἱ ποτὲ μὲν δούλοι νῦν γεγόνασι κύριοι Τοῦρκοι μεμιασμένοι. — Le manuscrit ne donne que les quatorze premiers chapitres du Traité, du feuillet 303 au feuillet 317.

⁽¹⁾ En effet, des *Tactiques* de l'empereur Léon, fol. 160 v°, on passe au traité *Περὶ παραδρομῆς πολέμου τοῦ κυροῦ Νικηφόρου*, fol. 279 v°. Cf. ci-après, note 2 de la page 74.

⁽²⁾ Le ms. εὐχέσθαι.

⁽³⁾ Le ms. λοιμένα.

⁽⁴⁾ Le ms. οἰδεῖν. Nous avons conservé aux deux manuscrits de Paris, 2457 ancien fonds grec et 26 suppl. grec, les lettres A et B que leur avait attribuées C. B. Hase; cf. la préface de l'édition de Leo Diaconus; Bonn, 1828, p. xxiv.

4. Le manuscrit *K*, de l'Université de Bâle ⁽¹⁾, en papier, du xve-xvie siècle; nous renvoyons à la description de Charles Graux dont nous avons parlé plus haut. Le Traité est aux feuillets 304 v°-324.

5. L'Escorialensis *E*, n^o Υ-III-11, in-quarto, en parchemin, de la fin du xe siècle ⁽²⁾. En tête du manuscrit on lit, à la marge supérieure : « Ex testamento Francisci Maturantii. Est monasterii Sancti Petri de Perusia sig. n^o mis. » A la marge inférieure : « Miserere mei Deus », et au-dessous : « Simon frater notarius monasterii Sancti Petri. » Ces trois inscriptions sont de la même main, c'est-à-dire de la main de Simon. Au bas de la page, la signature de don Diego de Mendoza a été atteinte par le couteau du relieur. Le Traité se trouve aux feuillets 257 v°-279 v°.

6. Le Matritensis *M*, n^o O, 42, en papier, in-folio ⁽³⁾, écrit en 1554, d'après la souscription mise sur le feuillet non numéroté qui suit le feuillet 390 : Ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως, αὐγυδ', μηνὶ αὐγουστῶ γ'. Au-dessous, on lit, d'une autre main : Ἐξισώθη τῷ ἑαυτοῦ πρωτοτύπῳ ὡς ἦν δυνατόν. — Le Traité se trouve sur les feuillets 327 v°-353 v°.

Quant aux rapports qui peuvent exister entre ces manuscrits, Graux, sans avoir approfondi la question, avait indiqué ⁽⁴⁾ que *A* provenait de *E*, d'après la leçon que donnent ces deux manuscrits pour le titre du chapitre XXIV. On pourrait encore montrer ⁽⁵⁾ que *M* dérive aussi de *E*.

A ces manuscrits il faut ajouter l'Escorialensis Φ-I-3, qui est de la main de Nicolas de la Torre et qui n'est qu'une copie ⁽⁶⁾ de *E*. L'Escorialensis

⁽¹⁾ Nous avons laissé à ce manuscrit la lettre qui lui avait été attribuée par Graux dans l'article de l'*Annuaire*.

⁽²⁾ E. Miller, *Catalogue des manuscrits grecs de la Bibliothèque de l'Escorial*; Paris, 1848; cf. p. 230.

⁽³⁾ E. Miller, *Catalogue des manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale de Madrid* (supplément au *Catalogue d'Iriarte*), p. 1-116 du t. XXXI des *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque nationale et autres bibliothèques*; Paris, 1886.

⁽⁴⁾ Cf. la note au mot *ὑπουργοῖς* dans le titre du chap. xxiv, p. 115, n. 12.

⁽⁵⁾ Cf. la note au mot *σκοπηθῆναι*, p. 109, n. 10.

⁽⁶⁾ L'Escorialensis Φ-I-3, de la main de Nicolas de la Torre, doit être une copie — pour les traités qu'il contient, parmi lesquels le présent opuscule — de l'Esc. Υ-III-11. En ce qui concerne le présent opuscule, il est certain qu'il contient tous les compléments qu'a fournis l'Esc. Υ-III-11 seulement. (Note de Graux en tête de sa copie du *Traité de tactique*.)

Σ-1-19 est mentionné dans une note de l'article publié dans l'*Annuaire* de l'Association pour l'encouragement des études grecques⁽¹⁾. Graux a dû examiner ce manuscrit en Espagne; comme il ne dit rien des leçons qu'il contient, il est probable qu'il considérait ce texte comme sans valeur. Dans la même note sont mentionnés comme contenant le *Traité de castramétation* les manuscrits suivants : *Palatinus* 393, *Monacensis* 195, *Neapolitanus* III-C-18. « Il est probable, ajoute Graux, qu'on en reconnaîtrait l'existence dans d'autres manuscrits encore, si les notices des catalogues étaient, en général, suffisamment détaillées. »

Dans aucun de nos manuscrits, le *Traité de castramétation* ne porte l'attribution à l'empereur Nicéphore Phocas. Presque toujours, cet ouvrage se trouve rapproché du traité *Περὶ παραδρομῆς πολέμου τοῦ κυροῦ Νικηφόρου τοῦ βασιλέως*, *De velitatione bellica domini Nicephori Augusti*, traité qui a été publié par C. B. Hase, dans le volume de la *Byzantine* de Bonn, qui contient les *Histoires* de Leo Diaconus. Dans la plupart de nos manuscrits, par exemple dans *A, B, K, E, M*, le *Traité de tactique* précède le *De velitatione*⁽²⁾; au contraire, dans le *Palatinus* 393, le *Traité de castramétation* vient immédiatement après le *De velitatione*; et il n'est pas distingué de ce traité, il en est donné comme la suite naturelle⁽³⁾. Hase attribue cependant les deux ouvrages à deux auteurs différents⁽⁴⁾. Quoique le *De velitatione* porte dans nos manuscrits l'attribution à Nicéphore, on est d'accord aujourd'hui pour reconnaître que le traité n'est pas l'œuvre de l'empereur lui-même; il est certain cependant qu'il a été composé par son ordre, sous son inspiration, d'après ses indications, comme le reconnaît l'auteur lui-même au début de son ouvrage⁽⁵⁾. Il est très probable

⁽¹⁾ Cf. la note 16 de la page 142 des *Textes grecs*.

⁽²⁾ Dans tous les manuscrits, sauf le *Palatinus*, le *Traité de castramétation* vient après les *Tactiques* de l'empereur Léon; nous avons vu (note 1 de la page 73) que, dans l'*Escor.* E, les deux traités ne sont pas distingués l'un de l'autre.

⁽³⁾ Il y a quelques divergences entre le *Palatinus* et les manuscrits qui ont servi à établir le texte du présent traité. La plus considérable

de ces divergences est l'omission de ce qui est notre premier chapitre, *περὶ καταστάσεως ἀπλήκτου*. C. B. Hase a publié dans la préface du *Leo Diaconus*, p. xxv, la liste des chapitres du *Traité de castramétation* telle qu'elle est donnée par le *Palatinus*.

⁽⁴⁾ « Postrema undetriginta capita, quae habebat unus Codex Palatinus, quod ab alio auctore ad hoc opusculum addita existimabam, in praesentia praetermissi » (p. xxiv-xxv).

⁽⁵⁾ Fin du *Προοίμιον*. Cf. Fabricius-Harlès,

que le traité que nous publions est dû aussi à l'initiative de l'empereur Nicéphore; il présente des traits de ressemblance nombreux avec le *De velitatione*, et il est difficile de le placer à une autre époque que le règne de Nicéphore. Sur certains points, il est plus complet; ainsi, tandis que le *De velitatione* ne traite que de la guerre contre les Turcs, l'ouvrage découvert par Graux traite aussi, comme l'a justement remarqué M. Gustave Schlumberger, de la guerre contre les Bulgares⁽¹⁾. Il y aurait même là, selon nous, une indication qui pourrait nous éclairer sur les rapports qui unissent les deux traités⁽²⁾.

Cependant il y a dans deux manuscrits de Paris, A et C, que nous avons sous les yeux, une indication dont nous croyons qu'il est impossible de ne pas tenir compte. Dans ces deux manuscrits, le *Traité de castramétation* ne vient pas seulement après les *Tactiques* de l'empereur Léon, il est rattaché à cet ouvrage, il en fait réellement partie. En effet, dans B, les *Tactiques* de l'empereur Léon sont précédées, au recto du folio 74, d'une table des matières donnant d'abord les douze chapitres de la première diataxe et les vingt-neuf chapitres de la deuxième; puis, au milieu du verso de ce folio, on lit à l'encre rouge : *Κεφάλαια τῆς αὐτῆς διατάξεως*, et, au-dessous de cette indication, sont écrits à l'encre noire les titres des trente-deux chapitres de notre *Traité*. Cette même disposition de la table des chapitres se trouve dans le ms. A, fol. 201 v° et suivants, sauf de légères différences qu'il est inutile de relever ici. Assurément nous ne pensons pas que le *Traité de castramétation* doive être attribué à l'auteur qui a composé les *Tactiques* de l'empereur Léon; mais, vu l'absence de toute donnée nette et positive sur l'auteur du *Traité de castramétation*, nous avons cru qu'il était nécessaire de relever l'indication fournie par deux des manuscrits que nous avons pu examiner.

Bibl. gr., t. VII, p. 677; C. B. Hase, dans les *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque nationale*, t. VIII, 2e partie, page 313, note.

⁽¹⁾ *Un empereur byzantin au xe siècle, Nicéphore Phocas*, Paris, 1890; cf. p. 186-187. Dans ce bel ouvrage, M. Schlumberger donne une analyse détaillée du *De velitatione* et des trois chapitres publiés par Graux dans l'*Annuaire*, cf. p. 169-212.

⁽²⁾ Nous pensons à la phrase qui est à la fin du Προοίμιον, dans le *De velitatione* : *μη μόνον δὲ περὶ ταύτης τῆς τῆ ἐν προσηκούσης, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς τῆ ἐσπέρας ὠφελίμου καθεστῆκυίας*. Cette phrase indique qu'il sera traité, dans le *De velitatione*, de la guerre en Orient et de la guerre en Occident. Or il n'est question de la guerre en Occident que dans le nouveau traité; et alors ne peut-on pas supposer que le nouveau traité est bien la suite du *De velitatione*?

Nous avons dit que Ch. Graux avait expliqué sept chapitres du *Traité* dans les conférences faites à l'École des hautes études pendant le second semestre de l'année 1875-1876. Dans la copie qu'il a laissée, huit chapitres sont accompagnés de notes plus nombreuses; ce sont les chapitres VII, XI, XII, XIV, XXIV, XXV, XXVII, XXVIII. De plus, trois chapitres ont été publiés en 1875 dans l'*Annuaire* de l'Association pour l'encouragement des études grecques en France; ce sont les chapitres XIII, XV, XVIII. Il y a donc onze chapitres qui ont été publiés par Graux lui-même ou qui ont été, de sa part, l'objet d'une étude approfondie.

Pendant qu'il préparait ce texte pour l'impression, Graux avait relevé sur des fiches un certain nombre de faits grammaticaux propres à l'auteur du *Traité*. Dans les phrases conditionnelles, *εἰ* est construit avec l'optatif (*εἰ γέφυρα τύχοι*, p. 99, l. 14; cf. encore *ibid.*, l. 6), ou avec le futur (*εἰ δὲ φυγῆ χρήσονται*, p. 117, l. 16; cf. encore p. 99, l. 1, et p. 117, l. 23); mais on trouve aussi cette conjonction construite avec le subjonctif: *εἴπερ πολέμιοι ἐπέλθωσι*, p. 97, l. 12; *εἰ γνωσθῶσιν*, p. 115, l. 16; *εἰ πύθηται*, *ibid.*, l. 19; cf. encore p. 116, l. 5; p. 117, l. 9 et 20; on a encore *ὅτε γνωσθῶσι πολέμιοι*, p. 97, l. 1. On se demande alors si, dans les trois exemples que nous avons cités, où *εἰ* est construit avec le futur, il ne faut pas corriger le texte et remplacer le futur par le subjonctif, *εἰ δὲ φυγῆ χρήσονται*⁽¹⁾, etc. On trouve aussi des phrases dans lesquelles *εἰ* est construit avec l'indicatif et avec l'optatif; *εἰ . . . κωλύει . . . και βιάσαιτο . . . εἰ περιφυλάξαιεν . . . οὐδεμία συμβήσεται βλάβη*, p. 92, l. 4; *εἰ παραφυλάττοιεν ἑαυτοὺς . . . και μηδὲ . . . ἐτραυματίστησαν, προσήκει μαθεῖν*, p. 116, l. 14; *καὶ εἰ φρονίμως . . . διάθουιντο, ὑπερισχύσωσι τῶν ἐχθρῶν*, p. 116, l. 4. La construction de μέλλω avec l'infinitif aoriste n'est pas rare: *μέλλοντες ἐπιβουλεύσασθαι*, p. 115, l. 17; *μέλλοντας συμβαλεῖν ἢ τραυματίσαι*, *ibid.*, l. 20; on peut rapprocher *εἰ δέ γε τοὺς πολέμιους νύκτωρ . . . ἐπελθεῖν διαγυῶ*, p. 97, l. 3. On trouve un

⁽¹⁾ Dans un de ces exemples, celui qui se trouve p. 117, l. 23, certains manuscrits présentent la variante *εἰ δεήσῃ* au lieu de *εἰ δεήσῃ*. A côté de ces passages on peut en citer un autre où les manuscrits présentent une semblable divergence: p. 117, l. 10, *δεῖ . . . μὴ εἶσαι τὸν λαὸν ἀτάκτως ἐμβαλεῖν . . . μὴ ἐπι-*

πεσόντες οἱ δυσμενεῖς . . . τινὰ βλάβην εἰς τὸν στρατὸν ἐργάσονται. E et M donnent *ἐργάσονται*. Pour les particularités sur l'emploi du subjonctif à cette époque, cf., à l'*Index rerum nominum et verborum* de l'édition de Leo Dacous de la Byzantine de Bonn, les mots *Aoristus et Coniunctivus*.

exemple d'un infinitif construit comme en français : *ἐν μὲν τῷ σπενῶ τάξεις πεζικὰς προαποστέλλετω . . . κρατῆσαι* « qu'il envoie à l'avance s'emparer », p. 99, l. 5. Ce dernier exemple nous montre l'emploi de *ἐν* à la place de *εἰς*, emploi qui avait déjà été signalé par Hase⁽¹⁾; on peut encore citer : *μὴ ἐπάγεσθαι πλῆθος ἀργὸν ἐν τῇ πολεμίᾳ*, p. 100, l. 13; cf. encore p. 101, l. 14, et p. 117, l. 13. Parmi les autres particularités dignes d'être relevées, on peut citer les suivantes : le comparatif n'ayant que le sens du positif⁽²⁾ : *ἔχοντας ἄλογα κρείττονα* « ayant de bonnes bêtes de somme », p. 116, l. 21; *πλείονας δεῖ λόχους . . . παρασκευάσαι*, p. 115, l. 21; — la conjonction *μήτε* employée à la place de *μηδέ* : *μὴ ἐνούσθωσαν . . . μήτε μὴν . . . ἀναμιγνύσθωσαν*, p. 100, l. 9; *μὴ πόρρω διωκέτω, μήτε μὴν τὴν τάξιν αὐτοῦ λυέτω*, p. 116, l. 8; — l'adjectif démonstratif *ἐκεῖνος* ayant le sens de *τοιόσδε* : *ἐκεῖνων μόνων ἐστὶ χρεία τῶν ἐπιτηδείων*, p. 101, l. 15; — la construction *ἐργάζεσθαι τι εἰς τινα*, p. 117, l. 14; — un sens un peu nouveau attribué à certains verbes, comme *ἀπαντᾶν* signifiant « il se rencontre », p. 91, l. 1; p. 99, l. 1 et 4; *καταβάλλειν* signifiant « dépenser », *τοῦ χρυσοῦ και ἀργύρου τοῦ πρὸς κόσμον καταβαλλομένου τῶν ἵππων*, p. 101, l. 13; *περιποιῶμαι* « se procurer », *τὴν ἐφαρμοζουσαν περιποιήσεται φυλακὴν* « il procurera à cette section la garde nécessaire⁽³⁾ », p. 91, l. 13. Relevons enfin quelques négligences : des asyndètes, p. 98, l. 3; *μὲν* employé sans corrélatif : *εἰ μὲν εἰς μάχην στῶσω . . .*, p. 117, l. 9; *ἀντί* assez mal construit dans la phrase : *ἀνθ' ὧν γὰρ ὀφείλουσιν ἐπικομίζεσθαι . . .*, p. 102, l. 13.

Nous publions le Traité tel qu'il a été préparé par Charles Graux. Nous n'avons fait au texte et aux notes qui l'accompagnent que des changements peu nombreux et dont la nécessité était évidente; nous sommes sûr que l'auteur lui-même les aurait faits au moment de l'impression.

ALBERT MARTIN.

⁽¹⁾ Préface de l'édition de Leo Diaconus, p. xxiv.

⁽²⁾ Souvent cependant le comparatif a sa

force propre, cf. par exemple p. 116, l. 19.

⁽³⁾ Cf. encore p. 117, l. 1, *περιποιησάμενος τὴν τοῦ ἀπλήκτου ἀσφάλειαν*.

TRAITÉ DE CASTRAMÉTATION.

I

Περὶ καταστιάσεως ἀπλήκτου¹, καὶ ὅτι ὁ σίρατηγὸς ἀπὸ τοῦ πλῆθους τῶν ὀπλιτῶν² ἐν ταῖς ταξιαρχίαις τεταγμένων δύναται τὴν ὅλην τοῦ ἀπλήκτου διαγνῶναι³ καὶ ἀπαρτίσαι περιμέτρον⁴.

Οἱ τῶν σίρατηγῶν ἄριστοι καὶ πολλὴν ἐμπειρίαν τῶ μακρῶ χρόνῳ συλλεξάμενοι κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ τῶν ὀπλιτῶν⁵ ἐν τῷ χάρακι τεταγμένων δύνανται⁶ τὴν περίμετρον τοῦ τόπου, εἰς ὃν τὸ ὅλον σίράτευμα τῶν ἵππέων καὶ τῶν πεζῶν ἀπληκεύειν μέλλει⁷, ἀκριβῶς προδιασκοπεῖν καὶ διαγνώσκειν. Εἰ τοίνυν ἰς' ταξιαρχίαι εἰσὶν ἐν τῇ ἐκσίρατείᾳ ὀπλίτας⁸ ἔχουσαι ἀνὰ πεντακοσίους, ἀκοντισίας δὲ ἀνὰ διακοσίους καὶ τοξότας ἀνὰ τριακοσίους, δύνανται
 10 ἐν τῷ ἀπλήκτῳ τὸ ὅλον σίράτευμα τῶν τε ταγμάτων⁹ καὶ πάντων τῶν θεμάτων εὐχερῶς¹⁰ περικυκλοῦν, καὶ ἀσφαλῶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ¹¹ καὶ νυκτι διαφυλάττειν. Τάττονται¹² δὲ, εἴπερ αἱ ταξιαρχίαι¹³, ὡς εἴρηται, ἰς'¹⁴ τυγχάνουσιν, ἐν τοῖς τέσσαρσι μέρεσι, διὰ τε τῶν ὀπλιτῶν ψιλῶν τε καὶ ἀκοντισίων, ἐν ἐκάστῳ αὐτῶν χιλιάδες δ', ἐν τετραγώνῳ καὶ τετραπλεύρῳ σχήματι τοῦ ἀπλήκτου
 15 ἀπαρτιζομένου. Τοῦτο γὰρ κρεῖττον τῶν ἄλλων σχημάτων πρὸς ἀπλήκτον¹⁵, ὡς μὴ δυνατοῦ ὄντος εὐχερῶς ἐν μάχῃ ὑπὸ τῶν πολεμίων¹⁶ κυκλοῦσθαι. (— ἢ)¹⁷ γὰρ ἀπὸ μιᾶς πλευρᾶς ἢ ἀπὸ δύο τούτῳ¹⁸ ἐπιθήσονται. ἀπὸ δὲ τῶν τριῶν πλευρῶν ἢ καὶ τεσσάρων¹⁹ εἰ προσβαλεῖν βουληθεῖεν, διασπῶνται²⁰ αἱ

¹ ἀπλήσου A. — ² τῶν répété après ὀπλιτῶν C. — ³ διαγνῶναι corr. de E et de M et A; les autres διαγνώσαι. — ⁴ περι μέτρων BEK. — ⁵ τῶν ajouté devant ἐν ACM. — ⁶ δύναται A. — ⁷ ἀπληκεύειν μέλλειν ACEK. — ⁸ ἐκσίρατεία ὀπλίτας AM; ἐκσίρατία ὀπλίτας K; ἐκσίρατεία ὀπλίτας, BCE. — ⁹ τῶν τεταγμένων KM; τῶν τεταγμάτων A; τῶν ταγμάτων B. — ¹⁰ εὐκαιρῶς B. — ¹¹ ἐν τε ἡμέρᾳ AC. — ¹² τάττονται. Les lettres ται ajoutées de 2e main dans E; τάττον A. — ¹³ αἱ 1re main, καὶ 2e main E; αἱ omis par B; le mot ταξιαρχίαι est une conjecture. — ¹⁴ ἐκκέδσκα A. — ¹⁵ πρὸς ἀπλήκτου B. — ¹⁶ τῶν ἄλλων π. K. Cette fausse leçon est due très probablement au voisinage de l'expression τῶν ἄλλων σχημάτων, cf. plus haut. — ¹⁷ καὶ peut-être. — ¹⁸ τούτῳ B, peut-être τοιούτῳ? — ¹⁹ ἀ. δ. [τῶν] τριῶν π. ἢ καὶ <τῶν> τεσσ. (?). — ²⁰ διασπῶντο ἀν. peut-être?

τάξεις αὐτῶν καὶ ἀσθενεῖς καὶ εὐκαταγώνιστοι γίνονται¹. τὸ δὲ στρογγύλον ἐπισφαλές, ὡς εὐχερῶς ὑπὸ² τῶν δυσμενῶν κυκλούμενον, καθὼς καὶ τοῖς παλαιοῖς δεδοκίμασται³ ---) εἰ μὴ που ἢ τοῦ τόπου Θέσις βιάσαιτο εἰς ἑτέρου σχήματος εἶδος ἀποτελέσαι τὸ ἀπλήκτον. Περὶ γὰρ τῶν ἀνεπιτηδείων καὶ
5 σίενῶν τόπων, πῶς δεῖ ἐν αὐτοῖς διαθέσθαι τοῦτο ἀσφαλῶς κατωτέρω λεχθήσεται.

Ὁφείλει⁴ οὖν ὁ σίρατιηγὸς εἰς τέσσαρα ἴσα μέρη διαιρεῖν τὴν πεζικὴν σίρατιαν⁵, ἰσοδυναμοῦντα ἀλλήλοις, καὶ ἕκαστον μέρος ἐν τοῖς τέσσαρσι τοῦ ἀπλήκτου τιθέναι πλευροῖς· καὶ γὰρ, εἴπερ ἰσοδυναμοῦσιν ἀλλήλοις τὰ μέρη,
10 χρησιμώτατα καὶ⁶ ὠφελιμώτατα, εἰς τε τὰ ἀπλήκτα καὶ τὰς ὁδοιπορίας καὶ τὰς πολυειδεῖς μάχας εὐρίσκονται καὶ ὀπλῖται μὲν εἰς ἕκαστον πλευρὸν ἀφορίζονται χιλιάδες⁸ β'. ἴστανται δὲ ἐν ἐκάσῃ ὀργυῖα⁹ εἰς τὸ μέτωπον ὀπλῖται β'. κατόπιν δὲ τούτων εἰς βάθος οἱ ἀκοντισταὶ καὶ τοξόται, καὶ γὰρ¹⁰ χρῆ ἀμφοτέρους, καθὼς ἐν ταῖς δεκαρχίαις συντάττονται εἰς τὰς μάχας ἰσλάμενοι,
15 οὕτως εἰς τὰ ἀπλήκτα τοῖς δεκάρχοις εἶναι συσκήνους καὶ συνεστίους καὶ τούτοις ἐν ἅπασιν πειθεσθαι¹¹. Ἐπεὶ δὲ δισχίλιοι ὀπλῖται, ὡς ἐφημεν, καθ' ἕκαστον τῶν δ' μερῶν ἴστανται, β' δὲ ὀπλῖται ἐπέχουσι μίαν ὀργυῖαν¹², ἀφορίζονται ἐκάστω πλευρῶ ὀργυῖαι χίλια· καὶ ἐκ τῆς τοιαύτης ἀναμετρήσεως τῶν χιλίων ὀργυῖων¹³ διαγινώσκεται καὶ ἀριθμεῖται ἢ τοῦ ὅλου ἀπλήκτου περιμέ-
20 τρος. Δεῖ δὲ καὶ μισσουράτωρα¹⁴ ἐπιλέξασθαι ἄριστον καὶ ἐμπειρότατον καὶ σχοινίον μέτρον¹⁵ χιλίων ὀργυῖων ἐπιδοῦναι αὐτῷ ἀποστέλλειν τε εἰς ἔρευναν ἐπιτηδείου τόπου πρὸς ἀπλήκτον. Ἐχέτω δὲ ὁ τοιοῦτος μεθ' ἑαυτοῦ¹⁶ καὶ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀρχόντων μισσουράτωρας, πλὴν ἐν τῇ πολεμίᾳ¹⁷ μετὰ¹⁸ βιγλῶν καὶ τῆς προσηκούσης αὐτῷ φνλακῆς προπορευέσθω. Ποιεῖτω δὲ τὸ ἀπλήκτον
25 μὴ ἔγγιστα ὄρους¹⁹ ἢ ἔλους δασέος ἢ βουνοῦ ἔχοντος διόδου, ἀφ' ὧν ἴσως οἱ πολέμιοι ἐπελθόντες μετὰ πεζικῆς δυνάμεως καταελάψουσι τὸ σίρατιπέδον· ἀλλὰ σκοπεῖτω εἴπερ ἔστι ποταμὸς δυσπέρατος ἢ λίμνη ἢ κρημνὸς ἢ φάραξ²⁰

¹ γίνονται AEM; les autres γίνονται; peut-être faut-il γίνωτο. — ² ἐπὶ B. — ³ δεδοκίμασθαι (sic) B. — ⁴ ὀφείλει B. — ⁵ σίρατιαν B. — ⁶ καὶ devant ὠφελ. E seul. — ⁷ εἰ τε les mss. — ⁸ καὶ ὀπλῖται χιλιάδες β', cinq mots omis, tous les mss., sauf E. — ⁹ ὀργυῖα K. Les mots ἴστανται. . . . ὀπλῖται β', qui manquent au texte, ont été rétablis en marge de 2e main dans M. — ¹⁰ γὰρ om. EM. — ¹¹ τίθεσθαι les mss. — ¹² ἐπέχουσι μίαν K; ἐπέχουσιν ὀργυῖαν EM; peut-être faut-il μίαν ὀργυῖαν? — ¹³ ὀργυῖων M. — ¹⁴ μισσουράτωρα avec un ω au-dessus de ο dans K. — ¹⁵ μέτρων M. — ¹⁶ μετ' αὐτοῦ les mss., sauf E. — ¹⁷ πολεμία μία K; μία est souligné. — ¹⁸ μετὰ καὶ β. E. — ¹⁹ ὄρου, la 1re main de M. — ²⁰ φάραξ E.

ἀσφάλειαν παρέχων ἐνὶ μέρει τοῦ σίρατοπέδου εἴτε καὶ¹ δυσί, κακείσε ποιείτω τὸ ἀπλήκτον. Εἰ δὲ μικρὸς εὐρεθῆῃ ποταμὸς ὥστε· εὐκόλως περαιουῖσθαι, ἔνδον τοῦ σίρατοπέδου δεῖ περιλαμβάνειν αὐτόν· τοὺς δὲ ἵππους εἰς τὸ κάτωθεν μέρος ποτίζειν, ὅπως τὸ ἄνωθεν καθαρὸν φυλάτῃται. Διασκοπεῖτω δὲ ὁ μιν-
 5 σουράτωρ εἴπερ ἐφεύροι ἐπιτήδειον καὶ εὐσύνοπιον τόπον, εἰς ὃν ἀρμόζει σῆῃναι τὴν βασιλικὴν, καὶ ἐν αὐτῷ πηγνύσθω τὸ βασιλικὸν φλάμουλον· καὶ τότε μετὰ τοῦ σχοινίου ὃ³ ἐπιφέρεται τῶν χιλίων ὀργυιῶν πεντακοσίας⁴ κατὰ ἀνα-
 10 τολὰς μετρήσας, ἐκεῖσε πηγνύσθω τοῦ ταξιάρχου τὸ φλάμουλον, τὸ δ' αὐτὸ καὶ πρὸς δύσιν καὶ ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν τὰς ἀναπεντακοσίας μετρήσας ὀρ-
 15 γυίας πηξάτω καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς τρισὶ μέρεσι⁵ τὰ τῶν ταξιάρχων φλάμουλα. Καὶ τὸ ἀποκληρούμενον ἔνδον ἔστω εἰς ἀπλήκτον ἀπάσης τῆς ἰππικῆς τε καὶ πεζικῆς σίρατιᾶς. Χρῆ δὲ καὶ τῶν λοιπῶν ταξιάρχων τὰ μεγάλα φλάμουλα ἐν τοῖς κατατοπίοις αὐτῶν τοῖς ἐν τῷ χάρακι ἴσῆσθαι, ὅτε β' ὀπλιῖται ἐν μιᾷ ὀργυίᾳ ἴστανται, ὀργυιαὶ σν'⁶. Τῆς δὲ τάφρου ὀρυσσομένης τυχὸν ἀπὸ τοῦ
 20 εὐωνύμου κέρατος, ἐπὰν⁷ ὁ ἀριστέρος ταξίαρχος τὰς σν' ὀργυίας ἀπαρτίσῃ ὀρύσσων, ἐασάτω τόπον ἀνόρυκτον, ὀκτῶ ὀργυιῶν διάστημα ἔχοντα, ἐν ᾧ ἡ εἴσοδος καὶ ἡ ἐξοδος εἶναι ὀφείλει τοῦ λαοῦ· καὶ οὕτως ἀρχέσθω τοῦ ὀρύγμα-
 25 τος ὁ ἐν δεξιᾷ τούτου τατίζόμενος προτατίζόμενος⁸ τοῦ εὐωνύμου κατὰ μὲν ἀνα-
 30 τολὰς ὀργυίας ὀκτῶ, πρὸς δὲ τὸν βορρᾶν ὡσαύτως ὀργυίας ὀκτῶ, ὡς κατὰ
 35 νῶτον αὐτοῦ τὸ ἄκραν τῆς εὐωνύμου ταξιαρχίας ὑποτάσσεσθαι· καὶ ἀποτελεῖται ἡ εἴσοδος ἐκ τοῦ εὐωνύμου μέρους κατὰ τὸν παλαιὸν⁹ τύπον πωλαγία¹⁰ καὶ οὐ κατ' εὐθειᾶν· ἀπογαμματιζέτω¹¹ δὲ ὁ αὐτὸς ταξίαρχος ἐκ τῶν¹² ἰδίων ὀπλιτῶν κατὰ νῶτον τοῦ ἰσῆμένου πρὸς ἀνατολὰς λαοῦ αὐτοῦ ἄχρις ὀκτῶ ὀργυιῶν πρὸς τὸ φυλάσσεσθαι παρὰ τῶν ὀπλιτῶν τὴν εἴσοδον ἀσφαλῶς ἐκατέρωθεν.
 40 Γενέσθωσαν δὲ ἐν τῷ αὐτῷ μετώπῳ ἕτεραι δύο εἴσοδοι τὸ αὐτὸ σχῆμα καὶ τὴν αὐτὴν¹³ σῆσιν φυλάττουςαι· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς τρισὶ μέ-
 45 ρεσιν ἐκτατίεσθωσαν οἱ πεζοί, καὶ τὸν ἴσον ἀριθμὸν τῶν πυλῶν ἐχέτωσαν. Ὁ δὲ χάραξ¹⁴ βάθος μὲν ἐχέτω ποδῶν ζ' ἢ η' κάτωθεν εἰς σῆνον ἀπολήγων¹⁵,

¹ εἴτε καὶ E, les autres εἴτε. — ² Les mss. εἰς τὸ. — ³ Les mss. οὐ. — ⁴ πεντακ. ὀργυίας EM. — ⁵ μέρησι K. — ⁶ Écrire ἐν ταῖς ὀργυίαις σν'. — ⁷ ἐπ' ἂν E; ἐς πᾶν K. — ⁸ προτατίζόμενος EM; les autres mss. προσιτίζόμενος. — ⁹ παλαιὸν EM; λαιὸν K. — ¹⁰ Les mss. πωλαγίαν sauf E. — ¹¹ ἀπογαμματιζέτω, la γ' main de M; les autres ἀπογαμματιζέτω. — ¹² ἐκ τῶν EM; les autres mss. αὐτῶν. — ¹³ αὐτὴν om. par les mss. — ¹⁴ En marge dans E: Περὶ τοῦ πόσου δεῖ βάθος καὶ πλάτος τοῦ χάρακος. — ¹⁵ ἀπολήγων M, ἀπὸ λίγων les autres mss.

εὐρος δὲ ἐχέτω πῶδας ε' ἢ καὶ ζ'. τὸ δὲ χῶμα τοῦ χάρακος τῷ ἔνδον μέρει
 παρατιθέσθω. Ἐπειδὴ δὲ χίλια ὄργυια τὸ μῆκος τοῦ ἀπλήκτου ἐτυπώθη, ἐξ
 αὐτῶν καταλιμπάνονται εἰς τὰ κενὰ χωρία τὰ ἔνδον μὲν τοῦ χάρακος, κύκλω
 δὲ τῶν σκηνῶν τῶν πεζῶν ἀφοριζόμενα, ὄργυια κβ'. ἀκολουθῶς δὲ καὶ εἰς τὰ
 5 τῶν πεζῶν ἀπλήκτα ἕτερα ὄργυια κβ'. Ὁμοίως καὶ ἡ ὁδὸς ἢ διαιροῦσα τὰς
 αὐτῶν τε καὶ τῶν ἰππέων σκηναὺς ὄργυιας ἐξ ὑφαιρεῖται¹, καὶ δι' ἀμφοτέρων
 ἀπαριθμοῦνται καθ' ἕκαστον μέρος ὄργυια ν'. Ὑπεξαιρεῖται οὖν ἀπὸ τῶν χι-
 λίων ὄργυιῶν τό τε ἀνατολικὸν καὶ τὸ δυτικὸν μέρος ὄργυιας² ρ', καὶ ὑπολιμ-
 πάνονται τῷ λοιπῷ ὅλῳ ἀπλήκτῳ ὄργυια ἑνακοσίαι, αἵτινες τριχῆ διαιροῦνται.
 10 καὶ τὸ μὲν βασιλικὸν ἀπλήκτον σὺν πάσαις³ ταῖς ἑταιρείαις καὶ τοῖς ἀθανά-
 τοις⁴ ἀφαιρεῖται ὄργυιας τ', ἀπὸ δὲ τῆς ἐγκαρσίου δημοσίας ὁδοῦ τῆς διαιρού-
 σης τὴν μεγάλην ἑταιρείαν καὶ τὸ τάγμα τῶν σχολῶν⁵ καὶ πρὸς ἀνατολὰς
 αὐτὸ ἀφοριζούσης ἄχρι τῆς ὁδοῦ τῆς τεμνουσῆς⁶ τὰς τῶν πεζῶν σκηναὺς ἕτε-
 ραι ἀφορίζονται ὄργυιας τ'. Ἡ αὐτὴ δὲ τηρεῖσθω ἀκρίβεια κατὰ
 15 τῶν τ' ὄργυιῶν καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς τρισὶ μέρεσι· καθὼς καὶ ἡ ἐκτεθειῖσα τοῦ
 ἀπλήκτου σχηματογραφία σαφῶς παριστᾷ⁸. Τῆς δὲ βασιλικῆς σκηνῆς κατὰ
 μέσον⁹ πηγνυμένης, γυρόθεν τῆς κόρτης κενὸς ἀφοριζέσθω χῶρος ἱκανὸς
 χωρεῖν καὶ τοὺς ἐν νυκτὶ παραμένοντας καὶ τοὺς ἐν ἡμέρᾳ συνερχομένους εἰς
 τὴν κόρτην. Ἐκτὸς δὲ τοῦ τοιοῦτου χωρίου κατὰ τὸ εὐώνυμον μέρος πηγνύσθω
 20 ἢ τοῦ πρώτου βεσλιαρίου¹⁰ σκηνὴ, κατὰ δὲ τὸ δεξιὸν τοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης·
 ὀπισθεν δὲ τοῦ πρώτου βεσλιαρίου ἢ¹¹ τοῦ φύλακος καὶ καθεξῆς κοιτωνιτῶν
 καὶ ἐβδομαρίων καὶ λοιπῶν τῶν διακονούντων οἰκείως τῇ βασιλικῇ ὑπηρεσίᾳ,
 ἄχρις οὗ τὰ τρία μέρη τό τε δεξιὸν καὶ εὐώνυμον καὶ δυτικὸν πληρώθη. Πρὸς
 δὲ τὸ ἀνατολικὸν μέρος ἔμπροσθεν τῆς κόρτης σκηνὴ πηγνύσθω τὸ ἀρχοντα-
 25 ρεῖον. Ἐμπροσθεν δὲ καὶ ταύτης οἱ τοῦ σίαβλου¹² ἄρχοντες σὺν τοῖς βασιλικῶς

¹ ὄργυιας ἐξ ὑφαιρεῖται E. En effet, si l'on prend 22 coudées pour l'espace vide, autant pour le camp de l'infanterie, il restera 6 coudées pour la rue. Les autres mss. ὄργυιας ἐξυφαιρεῖται. —
² τό τε ἀνατολικὸν καὶ τὸ δυτικὸν μέρος EM; τό τε ἀ. μέρος καὶ τὸ δυτικὸν les autres mss. —
³ Les mss. συμπάσαις. — ⁴ Sur les ἀθάνατοι, cf. E. A. Sophocles, *Greek Lexikon of the roman and byzantine periods*; New-York, 1887, p. 86, s. v. — ⁵ Sur les σχολαί, cf. Sophocles, *op. cit.*, p. 1064. — ⁶ τεμνωσῆς K. — ⁷ Les mss. καὶ au lieu de κατὰ. — ⁸ Cette forme παριστᾷ se trouve aussi plus loin. — ⁹ Les mss. donnent ἔσον; dans M, la 2e main a écrit τῶς ἔσω. E donne μέσον, mais le μ est de 2e main; cependant il n'y avait pas d'esprit de 1re main. — ¹⁰ Sic βεσλιαρίου; de même plus loin. — ¹¹ Les mss. ἢ, sauf la 2e main de M qui donne ἢ. — ¹² σίαβλου E et aussi plus loin, de même σίαβλοκόμης; les autres σιάβλου et σίαβλοκόμης.

ἵπποις ἰστιάσθωσαν. Οἱ δὲ μαγλαβῖται κατὰ τὸ εὐάνυμον μέρος ἔμπροσθεν τῆς τοῦ πρώτου βεσβιαρίου σκηπῆς. Κατὰ δὲ τὸ δεξιὸν ἀνατολικώτερον τοῦ ἐπὶ¹ τῆς τραπέζης οἱ πανθεῶται, ὁ δὲ πρῶξιμος καὶ ὁ κόμης² τῶν βουκίνων σὺν τοῖς μαγλαβίταις στήκétωσαν· οἱ δὲ δουκάτορες μετὰ τοῦ πρῶξιμου ἔστωσαν
 5 ἢ μεθ' ἐτέρου τινὸς εἰς ὃν ὁ βασιλεὺς ὁ ἅγιος πληροφορίαν ἔχει. Μετὰ δὲ τὴν σίασιν τῶν τοῦ σιάβλου ἀρχόντων καὶ τῶν σιαβλοκομῆτων ἡ μεγάλη ἑταιρεία πρὸς ἀνατολὰς ἀπληκευέτω, κατὰ δὲ τὸ βορεῖον μέρος ὁ τῆς μεγάλης ἑταιρείας ὁ λογοθέτης³ καὶ ὁ πρῶτος ἀσηκρήτης⁴ καὶ οἱ ὑπ' αὐτοὺς τεταγμένοι ἀπληκευέτωσαν. Πρὸς δὲ τὸ νότιον αὐτῆς οἱ κατεπάνω τῶν βασιλικῶν ἀνθρώ-
 10 πων. Τριῶν δὲ δημοσιῶν ὁδῶν καθ' ἕκαστον μέρος ἐκτεθεισῶν ἡ μὲν μεσαιτάτη καὶ ἀπὸ τοῦ χάρακος⁵ ἐξ ἀνατολῶν ἐρχομένη καὶ⁶ κατ' εὐθειᾶν πρὸς τὴν κέρτιην διήκουσα ἕως τῆς μεγάλης ἑταιρείας ὀφείλει τὸ πλάτος τῶν ζ' ὀργυιῶν ἀποσάξειν, εἰς δὲ τὴν ἑταιρείαν στενούσθω καὶ μόναι τρεῖς ὀργυιαὶ αὐτῇ⁷ ὑπολιμπανέσθωσαν, καὶ ἀπολιηγέτω εἰς τὸ ἀρχονταρεῖον. Τῆς δὲ τοιαύτης
 15 μέσης ὁδοῦ, ἀνατολικώτερον τῆς μεγάλης ἑταιρείας, ἔσθω καὶ κεῖθεν τὸ τάγμα τῶν σχολῶν τὰς σκηπᾶς⁸ πηγινύσθω διχῆ διαιρούμενοι⁹· καὶ ἐν μὲν τῇ δεξιῇ μέρει μέσον τῶν ν' τοῦ λαοῦ βάνδων ὁ τοποτηρητῆς τῶν σχολῶν ἀπληκευέτω, ἐν¹⁰ δὲ τῷ εὐανύμῳ μετὰ τῶν λοιπῶν ἰε' ὁ χαρτουλάριος, τὴν μέσην χάραν καὶ αὐτὸς ἐπέχω¹¹. Εἰς δὲ τὰ χεῖλη τῆς τοιαύτης μέσης ὁδοῦ ἔσθω κα-
 20 κεῖθεν κόμητες ἀνὰ ὀκτώ κατ' εὐθειᾶν ἐπὶ ἀνατολὰς¹² σὺν τοῖς ὑπ' αὐτοὺς¹³ δομεστίκοις τὰς σκηπᾶς πηγινύσθωσαν, ἕκαστος δὲ κόμης μέσον τῶν ἰδίων δομεστίκων καὶ αὐτὸς τὴν σκηπῆν ἐχέτω. Εἰς δὲ τὰς λεχθείσας ἐτέρας δύο δημοσίας ὁδοὺς τὰς ἀπὸ ἀνατολῶν μέχρι τοῦ δυτικοῦ χάρακος διηκουμένας, κατὰ τὰ ἔσθω τῶν ὁδῶν χεῖλη κόμητες ἀνὰ ἐπὶ κατ' εὐθειᾶν σὺν τοῖς ἰδίοις δομεστί-
 25 κοῖς καὶ αὐτοὶ τὰς σκηπᾶς πηγινύσθωσαν. Κατὰ δὲ τὸ δυτικὸν μέρος καὶ ἀνατολικὸν δυτὴν ὁδοῖς ἐγκαρσίαις διορίζεται τὸ τάγμα τῶν σχολῶν, καὶ ἡ μὲν δυτικὴ ἢ καὶ τὴν ἑταιρείαν ἔσθω πρὸς τὸ βασιλικὸν ἀπλήκτον¹⁴ ἀφορίζουσα

¹ ἐπὶ om. par les mss. — ² Les mss. κόμης. — ³ Supprimer probablement ὁ devant λογοθέτης. — ⁴ καὶ ἀ ἀσηκρήτης (πρῶτος ἀσηκρήτης) E; les autres καὶ ἀσηκρήτης. — ⁵ χάρακος les mss. — ⁶ Les mots μεσαιτάτη . . . ἐρχομένη καὶ, omis au texte, ont été rétablis par la 2e main dans M. — ⁷ ταύτην M; ταύτη les autres mss. — ⁸ σκηπᾶς K. — ⁹ διαιρούμενοι K. — ¹⁰ De 2e main sur grattage ἀν δὲ τῷ; puis, de même main, en marge, ἴσως ἐν M; le ms. E donne, en effet, ἐν; ἐν omis par K. — ¹¹ ἐπέχω M; les autres ἐπόχω. — ¹² ἀνατολὰς EM; les autres ἀνατολαῖς. — ¹³ αὐτοὺς EM; les autres αὐτοῦ. — ¹⁴ Les mss. πρὸς τὸν β. ἀ. La 2e main de M a écrit en marge : ἴσως πρὸς τὸ βασιλικόν.

δημοσία ἐσίν, ἡ δὲ ἀνατολικὴ ἢ τὸ Θέμα ἀπὸ τοῦ τοιούτου τάγματος διακρί-
 νουσα μερικὴ ἐσίν ὀργυίας ἔχουσα δύο. Ἐν ταύταις οὖν ταῖς δυσὶν ὁδοῖς πρὸς
 τὰ ἔνδον χεῖλη κόμητες οἱ παραβαντῖται τὰς σκηνὰς κατὰ¹ τὸ εὐθὺ τῶν ὁδῶν
 ἰστιάσθωσαν². Ὀφείλουσι δὲ καὶ ἔνδον οἱ τοῦ τάγματος μικρὰς ὁδοὺς ἀφορίζειν
 5 τὰ λεγόμενα μονοπάτια, δι' ὧν ἀστένοχωρήτως οἱ³ τοῦ τάγματος μέλλουσιν
 εἰσέρχεσθαι· αἱ δὲ σκηναὶ αἱ κατὰ τὰ χεῖλη τῶν ὁδῶν ἰστιάμεναι πεπυκνωμέναι
 στήκétωσαν, ὡς μὴ δύνασθαι τινα ἄνευ ὁδοῦ εἰσέρχεσθαι πρὸς τὰ ἔνδον τοῦ
 ἀπλήκτου ἢ ἐξέρχεσθαι. Κατὰ δὲ τὸ ἐκτεθὲν σχῆμα πρὸς ἀνατολὰς τῆς στίσεως
 τῆς μεγάλης ἐταιρείας καὶ τοῦ τάγματος τῶν σχολῶν δέον ἐστὶ καὶ εἰς τὰ ἕτερα
 10 τρία μέρη τοῦ βασιλικοῦ ἀπλήκτου ἔνδον μὲν τῶν δημοσίων ὁδῶν τὰς ἐταιρείας
 ἀπληκεύειν καὶ τοὺς ἀθανάτους, ἐξωθεν δὲ τῶν ἐταιρειῶν τὰ λοιπὰ τάγματα
 μετὰ καὶ⁴ τοῦ δρουγγαρίου τῆς βίγλας⁵, καὶ ἔτι τούτων ἐξωτέρω τὰ Θέματα
 εἰς τε σίαυροειδὲς σχῆμα καὶ τὰς γωνίας ἄχρι τῆς ὁδοῦ τῆς διειργούσης τὰ τῶν
 ἰπέων καὶ πεζῶν ἀπλήκτα, καθὼς ἢ διαγραφεῖσα ἰστορία ἀκριβέστερον πα-
 15 ρίσια καὶ σαφέστερον. Ἐν δὲ τῇ σκηνῇ τοῦ δρουγγαρίου τῆς βίγλας⁶ αἱ παρα-
 μοναὶ τῶν σίρατηγῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀρχόντων ἐν τε ἡμέρα καὶ νυκτὶ προσ-
 εδρευέτωσαν. Χρὴ δὲ μετὰ τὸ κενὸν χωρίον τὸ ἔνδον τοῦ χάρακος καθεξῆς εἰς
 τὰς ἑτέρας κβ' ὀργυίας τὰς ἀποκληρωθείσας πρὸς τοὺς πεζοὺς ἀπληκεῦσαι
 εἰς μὲν τὴν ἀνατολικὴν δημοσίαν καὶ μέσην οὖσαν ὁδὸν τοὺς μέσους τοῦ μετώ-
 20 που ταξιάρχους ἓνα μὲν ἐκ δεξιῶν αὐτῆς, ἓνα δὲ ἐξ εὐωνύμων τὰς σκηνὰς αὐτῶν
 πῆξαι· εἰθ' οὕτως⁷ εἰς τὰ ἄκρα τοῦ κενοῦ χωρίου καὶ τῆς ὁδοῦ τῆς διαιρού-
 σης τὰ αὐτῶν τε καὶ τῶν ἰπέων ἀπλήκτα, οἱ ἑκατόνταρχοι καὶ πεντηκόν-
 ταρχοὶ τὰς σκηνὰς αὐτῶν πηγνύσθωσαν· καὶ καθεξῆς οἱ λοιποὶ κυκλόθεν τῶν
 ἰπέων καθὼς ὁ τύπος ἐξετέθη ἀπληκεύετωσαν ἔνδον ἔχοντες τὰ ἑαυτῶν ἄλογα,
 25 μέσον δὲ αὐτῶν ἐχέτωσαν μονοπάτια τὰ μὲν εὐθὺ ἀποτεινόμενα τὰ δὲ ἐγκαρ-
 σίως πρὸς τὸ μὴ στένοχωρεῖσθαι· τὰς δὲ δημοσίας ὁδοὺς καὶ τὰ μονοπάτια εἰς
 τὰ ἀπλήκτα αὐτῶν διερχόμενα μὴ ἀποκλειέτωσαν ἀλλ' ἀνεωγμένοι⁸ ἔστωσαν,
 ἵνα οἱ εἰς τὰς διακονίας βουλόμενοι ἰππεῖς ἐξέρχεσθαι μὴ κωλύονται. Εἰ δὲ καὶ
 δ' ταξιαρχαὶ ψιλῶν εἶεν μὴ συντατίόμενοι τοῖς ὀπλίταις εἰς τὰς τέσσαρας γω-

¹ Dans M, la 3e main a corrigé κατὰ en καὶ τὰ, puis a rétabli κατὰ en marge. — ² ἰστιάσθωσαν peut-être. — ³ δι' ὃ ἀστένοχωρήτως οἱ M; δι' ὧν ἀστένοχωρήτως ὁ les autres mss. — ⁴ καὶ dans E seul et écrit seulement dans l'interligne. — ⁵ βίγλης K. — ⁶ βίγλης K. — ⁷ Les mots αὐτῆς, ἐνὰ . . . οὕτως sont donnés seulement par EM. — ⁸ 1re main ἀλλὰ νεωγμένοι M; ἀλλ' ἀνεωγμένοι EK.

νίας τοῦ ἀπλήκτου τῶν πεζῶν γαμματειδῶς¹ ἀπληκεύετῶσαν, ὡς δηλοῖ τὸ τοῦ ἀπλήκτου διάγραμμα². Ἐκασίον δὲ τάγμα καὶ Θέμα ὀφείλει διακεκριμένον³ εἶναι ἀπὸ τοῦ γειτονοῦντος Θέματος ἢ τάγματος ὁδοῖς ἐκατέρωθεν τέσσαρσι, τὸ μὲν εἰ τύχοι ταῖς δημοσίαις τὸ⁴ δὲ ταῖς μερικαῖς· ἐχέτωσαν δὲ καὶ καθ' αὐτοὺς⁵ μονοπάτια, ὅπως ἀκωλύτως⁶ καὶ ἀλύπως ἐν ταῖς οἰκείαις χρεῖαις
5 καὶ διακονίαις διέρχωνται⁷.

II

Ὅτι οὐ δεῖ ἀπληκεύειν ἐξ ἑτέρου Θέματος λαὸν εἰς ἑτέρου Θέματος ἢ τάγματος ἀπλήκτον.

Οὐ δεῖ δὲ ἀφ' ἑτέρου τάγματος ἢ Θέματος ἢ βάνδου⁸ ἢ τούρμας εἰς ἕτερον Θέμα ἢ τάγμα ἢ βάνδον⁹ ἢ τούρμαν ἀπληκεύειν, ἀλλ' ἕκαστον μετὰ τοῦ ἄρχοντος αὐτοῦ, ἵνα δουλείας τῇ τάξει ἐκείνῃ αἰφνιδίως ἐπερχομένης σῶον ἔχη καὶ ἀνελλιπῆ τὸν λαὸν αὐτῆς. Ὁμοίως καὶ τὰ ἡμερήσια ἀδνοῦμα καθὼς ἔθος ἦν τοῖς παλαιοῖς χρῆ γίνεσθαι καὶ ἕκαστον τῶν μικρῶν ἀρχόντων τῶν ἰππέων τε καὶ πεζῶν τὸν ὑπ' αὐτοὺς λαὸν καθ' ἑκάστην βλεπέτωσαν, ἵνα τῇ ἀκριβείᾳ τῶν ἡμερησίων¹⁰ ἀδνομιῶν συστέλλόμενοι, ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀπληκεύωσι καὶ μὴ
15 τολμᾷ τις ἀπολειφθῆναι τοῦ ἰδίου ἄρχοντος. Τοῦτου δὲ γινομένου καὶ εἴπερ τις εἰσελθεῖν δυνηθῆ τῶν κατασκόπων εὐχερῶς φωραθήσεται¹¹. Τὰ δὲ τῶν ἰππέων οὕτω τυπωθήτωσαν ἀπλήκτα ἵνα ὡσπερ ἐπὶ παρατάξεως μέλλωσιν ἴσασθαι, οὕτω καὶ ὁδοιορῶσι καὶ σύνεγγυς ἀλλήλων ἀπληκεύετῶσαν. Ἐχέτω δὲ τῶν πεζῶν εἰς ἕκαστος τριβόλους ἀνὰ ὀκτῶ ἐξηρημένους σχοινίου λεπτιοῦ, ἀλλὰ
20 καὶ ἑκάστη δεκαρχία σκόλοπα μικρὸν σιδηροῦν ἐχέτω, εἰς ὃν¹² ἢ ἀρχὴ ὀφείλει τῆς τῶν τριβόλων σχοίνου ἀποδεσμεῖσθαι· ῥιπίεσθωσαν δὲ ἀπὸ ὄργυιων ἰ'¹³ τάφρου πηγυμένου τοῦ σκόλοπος ἐν τῇ γῆ. Ὀρυτίεσθωσαν δὲ καὶ λάκκοι οἱ λεγόμενοι ποδοκλάσαι¹⁴, καὶ ἐν αὐτοῖς ὄξεις ξύλινοι σκόλοπες καταπηγνύσθωσαν· ἐκτὸς δὲ τῶν τοιούτων γνώρισμά τι γινέσθω ἢ τάφρος μικρὸς ἢ ἀπὸ

¹ γαμματειδῶς les mss., sauf la 2e main de M. — ² διάγραμμα K. — ³ διακεκρυμμένον K. — ⁴ ταῖς EM. — ⁵ καθ' αὐτοὺς K. — ⁶ ἀκολύτως EK. — ⁷ διέρχονται les mss. — Suit, dans K, au fol. 307, une figure qui représente le camp. — ⁸ βάνδου K. — ⁹ βάνδου K. — ¹⁰ ἡμερησίων K. — ¹¹ K donne φωραθήσεων et en marge φωραθήσεται. — ¹² Les mss. ὃ. — ¹³ τῆς τ. EM. Écrire probablement δὲ ὄργυίας ἰ ἀπὸ «τοῦ» τάφρου π. — ¹⁴ Des trous de loup.

χωμάτων βουνίτζα μικρά ἢ λιθωσωρεία¹, ἵνα μὴ ἀσκόπως τινὲς τῶν τοῦ ἰδίου
 στρατεύματος περιπίπτοντες τοῖς τοιούτοις καταβλάπτονται, ἀλλὰ καὶ ῥάβδους
 μικρὰς ἐν τῇ γῇ πηγνύτωσαν· καὶ κώδωνας² εἰς σχοινία³ δεδεμένους τῶν ῥάβ-
 δων ἀπαιωρεῖτωσαν κύκλω παντὸς τοῦ χάρακος, ὅπως οἱ λαυθάνοντες πολέ-
 5 μοι ἢ κατάσκοποι τὰς βίβλας περιτυγχάνοντες τοῖς τοιούτοις εὐκόλως ἐπιγι-
 νώσκωνται.

III

Περὶ τῶν ἐν νυκτὶ ὀφειλουσῶν γίνεσθαι φυλακῶν ἦτοι κερκίτων.

Δεῖ δὲ τὰς ἔνδον τοῦ χάρακος ἐν νυκτὶ φυλακὰς ἦτοι κέρκιτα ἐπιμελῶς γί-
 νεσθαι ἐν τῷ κενῷ χωρίῳ, καὶ ἕκαστος μὲν τῶν ταξιαρχῶν φυλακὰς δι' ὅλης
 10 νυκτὸς εἰς τὸν ἰδιον ἐχέτω λαόν· ὁ δὲ ὀπλιτάρχης ἀπὸ τῶν ψιλῶν τῶν μὴ
 τεταγμένων εἰς τὰς ταξιαρχίας ἀναλαμβανόμενος ἄνδρας ρ' ἕως μεσονυκτίου,
 καὶ τούτους ὑπαλλάττειν δι' ἑτέρων ρ', ἄχρι πρωίας ποιεῖτω τὴν ὀφειλομένην
 φυλακὴν ἔνδον τοῦ χάρακος ἐν τῷ κενῷ χωρίῳ κυκλεύων τὴν σίρατιάν· τὸ γὰρ
 κενὸν χωρίον τούτου χάριν ἐκ προμηθείας πρὸς λυσιτέλειαν ἀφορίζεται, ὅπως
 15 μὴ μόνον ἐν αὐτῷ τὰ κέρκιτα γίνωνται, ἀλλὰ καὶ πολεμίων ἐνίοτε προσβαλ-
 λόντων τῷ χάρακι καὶ βέλιι κατὰ τοῦ ἀπλήκτου πεμπόντων εἰς αὐτὸ κατα-
 πίπῃσι⁴ καὶ μὴ τοὺς ἔνδον ἵππους ἢ τοὺς ἀνθρώπους λυμαίνωνται· πολλὰ
 γὰρ ἐναντία τισὶ στρατεύμασι ἐκ τοῦ τοιούτου τρόπου συνέβησαν. Πρὸς τούτῳ⁵
 δὲ, ἵνα καὶ οἱ εἰς τὰ ἄκρα ἀπληκεύοντες σίρατηγοί, εἰ συμβῆ ὀλέμον συμπε-
 20 σεῖν τοῖς τοῦ χάρακος, εἴτε ἐν ἡμέρᾳ εἴτε ἐν νυκτὶ πεζῶν⁶, μετὰ τοῦ μαχίμου
 αὐτῶν λαοῦ παραταττόμενοι ἐν τῷ κενῷ χωρίῳ ἐπιβοηθῶσιν αὐτοῖς⁷. Δεῖ δὲ
 τοὺς τοιούτους ἀκρίτας σίρατηγούς σὺν τῷ ὑπ' αὐτοὺς λαῷ ἐξωτέρῳ πάντων
 τῶν θεμάτων καὶ πηλοσίων τῶν πεζῶν σκηνηῶν μόνῃ διειργομένους τῇ μέσῃ
 κειμένη ὁδῷ τῇ ὀριζούσῃ⁸ τὰ τῶν ἵππέων καὶ πεζῶν ἀπλήκτα, ἢ ἐν τοῖς
 25 ἀπροόπισι καὶ αἰφνιδίως ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐπερχομένοις πολέμοις ἐξ ἐτοίμου
 καὶ προχείρως ὄντες τοῖς τοῦ χάρακος συνεργῶσι καὶ συνασπίζονται. Ὁ δὲ
 ὀπλιτάρχης μὴ μόνον⁹ δι' ὄλου ποιεῖτω τὰ κέρκιτα, ἀλλ' ὑπαλαττίεσθω¹⁰ διὰ

¹ Les mss. λιθωσωρεῖαι. — ² κώδωνας EK. — ³ χοινία M. — ⁴ καταπίπλουσι K. — ⁵ τοῦτο EM.
 — ⁶ πεσῆ? — ⁷ παραταττόμενοις ἐν τῷ κ. χ. ἐπιβοηθῶσιν α. K. — ⁸ Les mss. τῆς ὀριζούσης.
 — ⁹ Peut-être μόνος. — ¹⁰ ὑπαλαττίεσθω K.

τὸν πολὺν κόπον, ἀνθρώπων πισίῳν ὡς εἰκὸς ἀποστέλλομένοιων παρὰ τοῦ βασιλέως ἡμῶν τοῦ ἀγίου.

IV

Περὶ τῶν ὀφειλουσῶν γίνεσθαι ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ βιγλῶν.

Τὰ δὲ ἐξ ἔθους ἐξώβιγλα καὶ ἐσώβιγλα τὰ καὶ πλησιέστερον¹ ἰστιάμενα δεῖ
 5 ποιεῖν ἀπὸ ἀκοντισίῳν καὶ τοξοτῶν πεζῶν. Τὰ δὲ ἐσώβιγλα ἐχέτωσαν² ἀν-
 δρας ἡ', διιστιάμενα ἕκαστα ἀπὸ τοῦ χάρακος ὡσεὶ τόξου βολὴν ἢ καὶ μικρόν τι
 πλέον. Τὰ δὲ ἐξώβιγλα μακρότερον στήκετῶται ἀπέχοντα τῶν ἐσώβιγλων
 μὴ πλέον λίθου βολῆς· ταῦτα δὲ ἀπὸ τεσσάρων ἀνδρῶν ἔστωσαν, ἅτινα καὶ κα-
 λοῦνται τετράδια. Ἐκάστη δὲ ταξιαρχία εὐτρεπίζειν ὀφείλει ἀνὰ ε' ἐσώβιγλα καὶ
 10 ἐξώβιγλα³ διιστιάμενα κατὰ πλάτος ἀλλήλων ὡσεὶ ὀργυίας ν'. Αἱ δὲ ἔτι μακρό-
 τερον ὀφειλοῦσαι γίνεσθαι βίγλαι διὰ τοῦ ἵππικοῦ μαχίμου γινέσθωσαν, καὶ αἱ
 μὲν μετὰ τοὺς πεζοὺς ἰστιάμεναι πρῶται καὶ αὐταὶ διεκγινέσθωσαν ἵπποτῶν
 ἀπέχουσαι τῶν τε πεζικῶν ἐξώβιγλων, εἰ ὁμαλὸς ἐστὶ καὶ καθαρὸς ὁ τόπος ἐξ
 ἱκανοῦ διασθήματος· αἱ δὲ πορρωτέρω γινόμεναι, αἱ καὶ ἐξώβιγλα καλοῦνται,
 15 τετράδια ἔστωσαν. Αὐταὶ δὲ ἔτι φαίνοντος τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν τεταγμένην
 φυλακὴν τῆς νυκτὸς ἀπίτωσαν. Εἰ δὲ δύσβατος εἴη καὶ δασύς ὁ τόπος καὶ ἄνευ
 ὁδῶν οὐχ οἷός τε ἐστὶ περιπατεῖσθαι, μόναι αἱ ὁδοὶ ἀσφαλῶς μὴ πάρῳ τοῦ
 ἀπλήκτου φυλαττέσθωσαν, καὶ μᾶλλον ἐκεῖναι ἀφ' ὧν ὑπόληψις ἐστὶ πολε-
 μίους⁴ ἐπελθεῖν· εἰς μόνια δὲ τὰ μέρη ἀφ' ὧν, ὡς εἴρηται, ὑποψία ἐστὶν ἐπελεύ-
 20 σεσθαι ἐναντίους οἱ ἵπποται φυλαττέτωσαν⁵. Τὰ δὲ λοιπὰ τὰ κύκλῳ διὰ μόνων
 γενέσθω⁶ τῶν πεζῶν. Ἐχέτωσαν δὲ καὶ ἀρχηγοὺς τῶν χρησίμων, ἵνα καὶ παρ'
 αὐτῶν δεόντως αἱ βίγλαι τὰς σιάσεις λαμβάνωσι καὶ κερκιτεύωνται πρὸς τὸ
 μὴ τῆς φυλακῆς ἀμελεῖν. Εἰ δὲ τινα ἀπαγγελίαν αἱ βίγλαι κομίζουσι, μὴ περι-
 δεῶς⁷ ἢ ἀτάκτως ὡς ἔτυχε περιπατεῖτωσαν⁸ ἀλλ' ἀσφαλιζέσθωσαν, τοῦ μήτε
 25 τοὺς κώδωνας διασεῖσαι μήτε τεταραγμένως⁹ εἰς τὸν χάρακα εἰσελθεῖν κἀν-

¹ τὰ πλησιέστερον K; τὰ πλησιέστερον M. — ² Les mss. τὸ δὲ ἐσώβιγλον ἐχέτω. — ³ Les mss. ἐσώβιγλων ἢ ἐξώβιγλων. Si c'est ἐσώβιγλα, on aurait 5 fois 50 = 250 orgyes, à raison de quatre taxiarques sur chacun des quatre côtés du camp, cela fait un côté de 1,000 orgyes; or il semble qu'il n'y en a que 500. — ⁴ Les mss. πολεμίους. — ⁵ φυλαττέσθωσαν K. — ⁶ γενέσθαι K. — ⁷ περιδιῶς K. — ⁸ περιπατεῖστωσαν EM, περιπατείσθωσαν K. — ⁹ Les mss. τεταραγμένως; la 2e main a fait la correction dans M.

τεῦθεν δειλίαν ἐμποιῆσαι τοῖς ἔνδον, ἀλλ' ἡρέμα τοὺς κώδωνας ὑπελθόντες ἀταραχῶς τῷ ἰδίῳ ταξιάρχῃ καὶ τῷ ὀπλιτάρχῃ ἀπαγγελλέτωσαν¹ τὸ συμβᾶν, καὶ παρ' εὐθύ ὁ μινύων στελλέσθω² παρ' ἐκείνων τῷ ἀγίῳ ἡμῶν βασιλεῖ. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν νυκτί· τῇ δ' ἡμέρᾳ οἱ ἵππεῖς μόνον τὰς βίγλας ποιεῖτωσαν³ πορρω-
5 τέρω δὲ καὶ μακρότερον εἴπερ ὁ τόπος, ὡς εἴρηται, φανερός ἐστὶ καὶ ἐπίπεδος.

V

Πῶς δεῖ σμικρύνεσθαι τὸ ἀπλήκτον, ὀλοκλήρου τῆς πεζικῆς στρα-
τιᾶς ὑπαρχούσης, τῆς δὲ ἵππικῆς ὀλιγοστίης· πῶς δὲ ταύτης πολ-
λῆς οὔσης, τῆς δὲ πεζικῆς ἐλαχίστιης, ἀναπληροῦν τὸ ἐνδέον καὶ
ἀσφαλῶς περιφυλάττειν τὴν στρατιάν.

10 Εἰ δὲ γε συμβῆ ὀλιγοστίον εἶναι τὸ τῶν ἵππέων σίρατευμα τὸ δὲ πεζικὸν ὀλό-
κληρον, καὶ χῶρος κενὸς ἔνδον οὐκ ὀλίγος καταλιμπάνεται, δεῖ τρεῖς ὀπλίτας
ἰσῖαν εἰς τὴν μίαν ὄργυιαν καὶ ποιεῖν⁴ πύκνωσιν καὶ ἐκ τούτου σμικρυνθήσε-
ται⁵ ἀναλόγως τῷ πλῆθει τῶν ἵππέων ὁ τοῦ ἀπλήκτου χῶρος καὶ γενήσεται
σύμμετρος.

15 Εἰ δὲ τὸ μὲν ἵππικὸν πλεῖον εἴη τὸ δὲ πεζικὸν ὀλίγον ὡς μὴ ἐξικανεῖν τὴν
στρατιάν δύο ἰσῖαμένων ὀπλιτῶν, δηλονότι καθ' ἑκάστην ὄργυιαν καθὼς ἐξεθέ-
μεθα διὰ τῶν ἡμίσεων ἀκοντιστῶν πασῶν τῶν ταξιαρχῶν μὴ ὁμοῦ ἰσῖαμένων,
ἀλλὰ κατὰ ε' ὀπλίτας ἐνὸς εἰσαγομένου ἀκοντιστοῦ καὶ κατὰ μέτωπον τούτοις⁶
20 συνταττιομένου ὁ τοῦ ἀπλήκτου μεγεθύνεται⁷ τόπος· οἶδε γὰρ ὁ τῶν ὀπλιτῶν
ἀριθμὸς ἐλαττοῦν καὶ αὐξάνειν τὸ ἀπλήκτον.

¹ Les mss. ἀπαγγελλέτωσαν. — ² Les mss. στελέσθω, sauf E. — ³ ποιήτωσαν M. — ⁴ Après ποιεῖν, ποιεῖν, qui est barré de 2e main dans E; ce même mot est ajouté aussi dans M par la 2e main. — ⁵ Les mss. ἐκ τούτους μικρυνθήσεται, sauf E. — ⁶ τούτους K; peut-être faut-il τούτου. — ⁷ μεγεθύνεται K.

VI

Περὶ τῶν ιβ' ταξιαρχιῶν¹.

Εἰ δὲ δύο καὶ δέκα ταξιαρχίαι ᾧσιν ἐν τῇ ἐκσίρατειά καὶ τούτων ἐκάστη τοὺς ἀνὰ πεντακοσίους ὀπλίτας καὶ διακοσίους ἀκοντιστὰς καὶ τριακοσίους τοξότας² ἔχει, ἀποτελοῦσι μὲν καὶ αὐταὶ τετράγωνον σχῆμα· ἐκάστη δὲ τῶν πλευρῶν
 5 εἰς ὀργυίας ἀνὰ ἐπὶ αὐτῆς πενήκοντα τὸ μῆκος ἀποτείνεται, δύο ὀπλιτῶν δηλαδὴ ἰσλαμένων ἐκάστη ὀργυία. Ὁ δὲ μιν σουράτωρ κατὰ τὸν δοθέντα αὐτῶν τύπον μετρεῖν ὀφείλει μετὰ τοῦ σχοινίου ἀπὸ τοῦ μέσου πρὸς ἀνατολὰς ὀργυίας τοε', ὁμοίως καὶ πρὸς δύσιν, εἶτα καὶ πρὸς ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν τῶν αὐτῶν μέτρῳ καὶ τότε³ κατὰ μέσον πῆξασθαι τὴν βασιλικὴν σκηνὴν⁴, καὶ δίδόναι
 10 τῶν μὲν βασιλικῶν ἀπλήκτων ὀργυίας σζς' κατὰ τε εὖρος καὶ μῆκος· ὁμοίως καὶ τοῖς λοιποῖς δ' ἑξ ἑκάστη μέρει τὸν αὐτὸν ἀποδιδόντω ἀριθμόν· ἢ δὲ κύκλῳ ὀργυίας ὡς περ εἴρηται ἐν ἐκάστῳ μέρει ἀφοριζέτω τοῖς τε κενοῖς χωρίοις καὶ τοῖς τῶν πεζῶν ἀπλήκτοις καὶ τῇ ὁδῷ τῇ διακρινούσῃ τὰς τῶν ἵππέων καὶ πεζῶν⁵ σκηνας. Δύο δὲ εἰσοδοὶ, ὅτε δώδεκα ταξιαρχίαι ᾧσι καθ' ἐκάστην πλευρὰν ἀπὸ τοῦ
 15 χάρακος εἰσίστησαν, καὶ ἡ μὲν ἐξ ἀνατολῶν ἢ καὶ βορειότερα κατέναντι τῆς τοῦ πρῶτου βεστιάριου σκηνῆς μέχρι τοῦ κενοῦ χωρίου τῆς κόρτης φθάουσα ἴστανται, ἐπιμιγνυμένη⁶ τῇ ἀπὸ ἄρκτου ἐρχομένη ἀνατολικωτέρα καὶ δημοσίᾳ ὁδῷ· ὁμοίως δὲ καὶ αἱ λοιπαὶ δεξιαὶ ὁδοί, ἢ τε ἀνατολικὴ καὶ νότιος ἐξ ἐναντίας τῆς τοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης σκηνῆς ἐπιμίγνυται παρόμοιον δὲ καὶ αἱ δυτικαὶ ταῖς δυσι
 20 πλάγιοις· ᾧδε ἐννοοῦνται⁷ γαμματοειδῶς, καθὼς ἢ ἐκτεθεῖσα ἰστορία περὶ τούτων καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἀναδιδάσκει. Μέσον δὲ τῶν δύο δημοσίων ὁδῶν τῶν ἐν ἐκάστῳ πλευρῷ ἀποκεκριμένων⁸, ὁδὸς ἀφοριζέσθω σίην⁹ δύο ὀργυίας εὖρος ἔχουσα καὶ τεμνέτω τὰ τῶν ἵππέων ἀπλήκτα καὶ ἄχρι τῆς κόρτης ἀπευθυνομένη εἰς αὐτὴν ἀποληγέτω, ἵνα εὐχερῶς καὶ ἀκόπως πρὸς τὴν κόρτην συνέρχωνται
 25 ἐκάστοι εἰς τὰς τεταγμένας αὐτῶν διακονίας. Ἐπεὶ δὲ ἡ τῶν τόπων ἀνεπιτη-

¹ Mss ταξιάρχων, sauf E ταξιαρχῶν. — ² Les mots ὀπλίτας. . . . τριακοσίους, qui manquent au texte, ont été rétablis en marge par la 3e main dans M. — ³ Les mots πρὸς ἄρκτον. . . . καὶ τότε sont donnés seulement par E. — ⁴ σκευὴν K. — ⁵ Les mots ἀπλήκτοις. . . καὶ πεζῶν, qui manquent au texte, ont été ajoutés en marge par la 2e main dans M. — ⁶ ἐπιμιγνυμένη K. — ⁷ πλάγιοις K. — ὁ δὲ les mss. — ἐννοοῦνται, 1re main; ἐννοοῦνται, 2e main, M. — ⁸ ἀποκεκριμένων K. — ⁹ E a deux fois le mot σίην.

δειότης οὐ συγχωρεῖ πολλάκις τὸ ἀπλήκτον γενέσθαι τετράγωνον (ὑπεσχό-
 μεθα δὲ ἀνωτέρω¹ περὶ τῶν σίειων καὶ ἀνεπιτηδείων τόπων ἐκθέσθαι πῶς
 δεῖ² τὸ ἀπλήκτον ἐτέρως ἐν αὐτοῖς σχηματίζεσθαι), λέγωμεν³ ὅτι πολλάκις
 ἐτερόμηκες, εἴτε καὶ τρίγωνον ἢ σίρογγύλον πρὸς τὴν κατεπίγουσαν χρεῖαν
 5 καὶ τὴν τοῦ τόπου Θέσιν ἀποτελεῖται. Εἰ δὲ ἔτι ὁ τόπος σίειον παντελῶς⁴ καὶ
 ἐπίμηκες αὐτὸ ποιεῖ, ἔστι δὲ καὶ ὑπερκείμενον ἐκ τοῦ σύνεγγυς ὄρος⁵, εἰ μὲν
 τὰ ἐξ αὐτοῦ πεμπόμενα βέλη φθάουσι τὸ ἀπλήκτον, εἰ τάχα καὶ ἔνδον τοῦ
 χάρακος εἰς τὸ κενὸν πίπτουσι χωρίον, δύναται τὸ σίρατόπεδον ἐξ ἀνάγκης
 τοῦ ἀπλήκτου διατεθέντος πρὸς τὴν Θέσιν τοῦ τόπου μίαν νύκτα εἰς ἐκεῖνον
 10 τὸν ἐπισφαλῆ τόπον σῆῆναι πλὴν κατοχυρούσθω⁶ τὸ ὑποπίον μέρος διὰ πλειό-
 νων ὀπλιτῶν καὶ ψιλῶν, ἢν' εἴ ποτε οἱ πολέμοι ἐπιδραμόντες τῷ τοιοῦτῳ
 τόπῳ ποιήσαιεν⁷ νυκτοπόλεμον, οἱ τοῦ χάρακος ἀσθνεῖς μὴ εὐρεθῶσι καὶ
 ἀπαράσκευοι. Εἰ δὲ τὰ βέλη εἰς τὰς σκιηὰς εὐχερῶς ἐμπίπτειν δύνανται, ἀπο-
 φεύγει δεῖ τοῦ μὴ ἀπληκεῦεν εἰς τοὺς τοιοῦτους τόπους. Πολλὰ⁸ γὰρ τῶν σίρα-
 15 τοπέδων νυκτὸς τῷ τοιοῦτῳ τρόπῳ ἀπώλοντο. Διὰ τοῦτο χρεῖα ἐστὶν ἐρευνηῖν⁹,
 ἐρωτᾶν, προμελετᾶν καὶ συμβουλεύεσθαι μετὰ δουκατόρων ἐμπείρων, καὶ ἐὰν
 εὐρίσκηται τόπος ἐπιτηδείότερος, εἰ¹⁰ τάχα καὶ μήκοθεν ἔστι, κινεῖτω καὶ πρὸ
 τῆς αὐγῆς τὸ σίρατόπεδον καὶ μικρὸν παρεσπορευέτω¹¹ ἕως ἂν φθάσῃ εἰς τὸν
 ἐπιτηδεῖον τόπον, πλὴν μετὰ τῆς καθηκούσης φυλακῆς καὶ ἀσφαλείας ποιείσθω
 20 τὴν ὄδοιπορίαν· τοῦτο δὲ τάχα γενήσεται πολέμων ἐφόδου μὴ ὑφορωμένης
 ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ· εἰ δὲ πολέμοι προσδοκῶνται ἐν σίειοις καὶ δυσβάτοις τό-
 ποις, νυκτὸς ὄδοιπορεῖν οὐ συμφέρον. Κρεῖττον¹² γὰρ εἰς τὸν¹³ πλεσιέσιερον καὶ
 ἐπισφαλῆ ἀπληκεῦεν ἐν ἡμέρᾳ τόπον καὶ δύναμιν πεζικὴν ἀποστέλλειν τοξο-
 τῶν καὶ ἀκοντιστῶν πρὸς τὸ ἀνερευνησασθαι καὶ κατασχεῖν τοὺς ἐπισφαλεῖς
 25 καὶ δασεῖς τε καὶ δυσκόλους τόπους ἐκεῖνους καὶ παντοίως μηχανᾶσθαι καὶ
 ἀσφαλίξασθαι κατ' αὐτήν¹⁴ τὴν νύκτα¹⁵ μὴ ἐναντίον τι¹⁶ συμβῆναι τῇ σίρατιᾷ.

¹ Cf. p. 80, l. 4. — ² δέ M. — ³ Les mss. λέγομεν. — ⁴ πάντη EM. — ⁵ ὄρους corrigé de
 ὄρος dans M. — ⁶ κατοχυρούσθω EM, καταχειρούσθω K. — ⁷ ποιήσαιεν 1° main, ποιήσαιεν
 2° main dans M. — ⁸ πολλὰ K. — ⁹ ἐρευνῶν K. — ¹⁰ εἰς M. — ¹¹ παρεσπερευέτω 1° main
 de M. — ¹² πλεῖστον K. — ¹³ τὸ K. — ¹⁴ αὐτῶν M. — ¹⁵ νύκταν E. — ¹⁶ τις EM.

VII

Ὅτι δεῖ ἐπισφαλῶν καὶ σίενῶν τόπων ἀπαντῶντων¹ εἰς δύο διαιρεῖν
ἅπασαν τὴν σίρατιάν καὶ διχῶς ἀπληκεύειν.

Δεῖ δὲ ἐπισφαλοῦς τοσοῦτου² ὄντος τοῦ τόπου ἐξ ἀνάγκης καὶ διχῆ διαιρε-
θῆναι τὴν σίρατιάν καὶ³ ἰδίᾳ ἕκαστον τῶν μερῶν ἐν εὐρυχώρῳ καὶ ἐπιτηδείῳ
5 τόπῳ ἀπληκεῦσαι, τῶν κενῶν χωρίων καὶ τῶν τετυπωμένων διασθημάτων
ἀκριβῶς ἐν τοῖς δυσὶ τῆς σίρατιᾶς τμήμασι φυλαττομένων. Τάξεις δὲ περὶ τὰς
τάς ἀναλογούσας ἑκατέρῳ τῶν ἀπλήκτων χρὴ διανεῖμαι⁴ πρὸς τὸ ἀσφαλῶς
κύκλῳ ἀμφοτέρω⁵ διαφυλάττειν. Εἰ δὲ μὴ ἐξαρκούσιν οἱ ὀπλίται, καὶ ἀπὸ τῶν
ἀκοντιστῶν δεῖ κατὰ μέτωπον τοῖς ὀπλίταις ἐντάξει⁶ ἄχρις ἂν συμπεριλάβωσιν
10 ἔνδον τὸ ὄλον ἵππικὸν σίρατευμα. Αὕτη δὲ ἢ ἀκρίβεια εἰς ἀμφοτέρω ὡς περ
εἴρηται τηρηθῆτω⁸ τὰ ἀπλήκτα. Προσῆκει δὲ καὶ ἄρχοντα τὸν τῶν ἐνδόξων⁹
συνέσει καὶ πείρα κεκοσμημένον ἐπιστῆσαι τῷ ἑτέρῳ τμήματι τοῦ σίρατοῦ,
ὅσους κακείνω¹⁰ τῷ μέρει¹¹ ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ἐφαρμόζουσαν¹² περιποιήσεται
φυλακὴν¹³. Κρεῖττον γοῦν ἐστὶ καὶ ὠφελιμώτερον τὸ διηρημένως¹⁴ ἀπληκεῦσαι
15 ἢ τὸ ἐσφιγμένως¹⁵ καὶ τὸ χάρακα ἔχειν¹⁶ τοῖς ὄρεσι προσεγγίζοντα¹⁷, κἀντεῦ-
θεν¹⁸ τὰ ἐξ αὐτῶν πεμπόμενα βέλιῳ εὐχερῶς ἐμπίπτειν ταῖς σκιναῖς καὶ τῷ
σίρατοπέδῳ μεγίστην προξενεῖν τὴν βλάβην. Εἰ δὲ τὸ διορίζον ὄρος¹⁹ ἀμφοτέρω

¹ ἀπάντων A; ἀπάντων B. — ² Thesaurus s. v. τοσοῦτος: « Xen. Anab., III, 5, 7: ἦν δὲ ὁ ποταμὸς τοσοῦτος τὸ βάθος. Pro quo per adjectivum Diod. II, 49: Θάμνοι βαθεῖαι τοσαῦται πεφύκασι. Quomodo etiam apud Xen. esse dicitur in nonnullis τοσοῦτος βάθος vel βαθύς. » — ³ καὶ oin. B. — ⁴ « Distribuer les régiments d'infanterie proportionnellement à la grandeur de chacun des deux camps ». — ⁵ ἀμφοτέρω B. — ⁶ « Ranger des acoutistes parmi les hoplites sur la ligne de front ». — ⁷ αὕτη B; peut-être faut-il écrire: ἢ αὕτη δὲ ἀκρ. — ⁸ τηρηθῆτω BK; τῇ τηρηθῆτω E et 2e main de M. — ⁹ τὸν ἐνδοξον A; τὸν τὸν ἐνδόξω K; τὸν ἐνδοξον EM; τὸν τῶν ἐνδόξων BC. En faveur de cette dernière leçon, cf. p. 99, l. 12. — ¹⁰ κακείνω B. — ¹¹ τὰ μέρη BEK; τῷ μέρει AC; τὰ μέρει M; la 2e main de M en marge ἴσως τῷ μέρει. — ¹² ἐφαρμόζουσα B. — ¹³ περιποιήσεται φυλακὴν. Cette expression est-elle synonyme de περιφυλάσσειν, cf. p. 92, l. 6? Non, cf. p. 117, l. 1. Elle a ici un sens non consigné dans le Thesaurus: « procurer la surveillance à cette section ». — ¹⁴ Pas d'i souscrit à ce mot dans les mss. — ¹⁵ ἐσφιγμένως, mot bien formé; le Thesaurus n'en cite pas d'exemple dans les auteurs; il note seulement le témoignage d'un lexique. — ¹⁶ καὶ τὸν χ. ἐ. BCE; καὶ τὸν χ. καὶ ἐ. K. — ¹⁷ Les exemples de προσεγγίζω au Thesaurus se rapportent tous à des êtres animés; il en est de même pour ἀπαντῶν. Dans notre auteur, ces deux verbes sont construits avec des êtres inanimés. — ¹⁸ « et par suite ». — ¹⁹ ὄρος K.

τὰ ἀπλήκτα διέλευσιν δίδωσι τοῖς βουλομένοις¹ ἀπὸ ἐτέρου διαβαίνειν πρὸς ἕτερον πρὸς τὸ ἀλλήλοις ἐπιβοηθεῖν εἰ τύχοι ἐφοδοῖν γίνεσθαι πολεμίων, ἴσως οὐδὲ δόξει διηρημένον εἶναι τὸ² ἀπλήκτον, ἀλλ' ὅσον ἐκ τῆς συμμαχίας³ ὥσπερ ἠνωμένον φανήσεται⁴. εἰ δ' αὖ πάλιν τὸ διεῖργον⁵ ὄρος κωλύει τὴν πρὸς ἄλληλα τῶν ἀπλήκτων διάστασιν, καὶ πορρωτέρω μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων τὰ ἀπλήκτα γίνεσθαι βιάσασαιτο, εἰ ἀγρύπνως καὶ κατὰ τὸ δέον ἑαυτοὺς περιφυλάξαιεν⁶, καὶ οὕτως οὐδεμία τούτοις τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι συμβήσεται βλάβη. Καθάπερ γὰρ οὐ μόνον μετὰ βαρείας⁸ δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ μετ' εὐαριθμήτου πληθύος ἐνίοτε εἰσελάσαιν ἐν τῇ πολεμίᾳ τὸ ἡμέτερον σφράτευμα οὐδεμίαν ὑπέσθη βλάβην, ἀλλὰ καλῶς συνετηρήθη⁹, οὕτω δὲ¹⁰ καὶ ἐν μιᾷ νυκτὶ, εἰ τῇ προσωποῦσιν χρήσονται ἀγρυπνίᾳ¹¹, οὐδεμίαν ἀπὸ τῆς διαιρέσεως¹² ὑποσίσονται βλάβην.

VIII

Περὶ τοῦ ὁπόσον ἀριθμὸν ὀφείλει ἔχειν τὸ ἵππικὸν σφράτευμα.

Τὸ δὲ ἵππικὸν μάχιμον, εἴπερ ἐστὶν ἀνδρῶν¹³ ὀκτῶ χιλιάδων καὶ διακοσίων τῶν ἀριθμῶν, εἰς κδ' αὐτὸ τάξεις δεῖ διαιρεῖν ἐχούσας ἀνὰ ἄνδρας τριακοσίους· ταύτας δὲ τὰς κδ' τάξεις εἰς τέσσαρα πάλιν δεῖ ποιεῖν, ὥσπερ καὶ τῶν πεζῶν, ἰσοδυναμοῦντα ἀλλήλοις, ἔχοντα ἀνὰ ἕξ παρατάξεις, ἵνα τῆς σφρατιᾶς ὁδουσύσης ἀπάσης εἰς τὰ τέσσαρα μέρη τό τε ἔμπροσθεν καὶ ὀπισθεν καὶ τὰ πλάγια αἰ ἀνὰ ἕξ παρατάξεις ὁδοπορῶσιν. Ἡ δὲ τοῦ βασιλέως παρατάξις ἐκτὸς τούτων ἐστὶν χιλίους ἐχούσα ἵνα τοῖς ποιοῦσι μέρεσι ἐν ταῖς μάχαις αὐτὸς ἐκ τῆς ἰδίας ἀποστέλλων παρατάξεως ἐπιβοηθῇ. Εἰ¹⁴ δὲ πλέον εἴη τῶν ὀκτῶ χιλιάδων καὶ διακοσίων ἀνδρῶν τὸ ἵππικὸν, αἰ εἰς τέσσαρα μέρη ἔνδον παρατάξεις αὐξήσιν λαμβανέτωσαν. Καὶ γὰρ ἀνάγκη ἐστὶν βασιλέως ταξειδεύοντος μὴ μόνον ὀκτῶ χιλιάδας ἀριθμὸν ἔχειν¹⁵ τὸ ἵππικὸν σφράτευμα, ἀλλὰ καὶ πλείονας. Ταύτας γὰρ τὰς ὀκτῶ χάριν τύπου μόνον τῶν κβ'¹⁶ ἐξεθέμετα, ὡς χρησίμου ὄντος

¹ τοῖς δελομένοις B. — ² τὸ om. B. — ³ « en raison de cette faculté de se porter secours réciproquement ». — ⁴ φαίνεται B. — ⁵ διεῖργον B. — ⁶ περιφυλάξαιεν au texte, περιφυλάξαιεν à la marge C; περιφυλάξαιεν les autres mss. — ⁷ οὐδεμίαν τούτοις B; οὐδεμία τούτοις τῇ ACEM; οὐδεμία τῇ K. — ⁸ βαρείας B. — ⁹ καὶ ἄς συνετηρήθη dans K, avec un renvoi de 1re main à la marge, où il y a ὡς. Les autres mss. ont καλῶς συνετηρήθη « mais fut conservée intacte, en bon état ». — ¹⁰ δὴ ABC — ¹¹ ἀγρυπνίαν AK. — ¹² αἰρέσεως AK. — ¹³ ἀνδρῶν om. K. — ¹⁴ ἢ AM au lieu de εἰ. — ¹⁵ ἔχει BEK; A en marge: ἴσως ἔχειν. — ¹⁶ εἴκοσι τεσσάρων AC.

τοῦ τοιοῦτου τύπου ἐν ταῖς μάχαις καὶ τῇ ὁδοιπορίᾳ κατὰ τοὺς εὐρυχάρους τό-
 πους πολεμίων ἀπρόσπιως¹ συμπιπτόντων. Εἰ δὲ ἐλάτιων ἢ πλεθρῶν τῶν ὀκτῶ
 χιλιάδων καὶ διακοσίων ἀνδρῶν ὑπάρχει, ἐλαττούσθωσαν καὶ αἱ τάξεις, καὶ
 ἀνὰ πέντε ἔστωσαν καθ' ἑκάστια τὰ μέρη. Εἰ δὲ καὶ ἔτι εἰς ἡμίονον ἀριθμὸν
 5 ἀπαρτίζεται τὸ ἵππικὸν σίρατευμα, ἐξ ἀνάγκης ἀνὰ δ' τάξεις ἑκάστια τὰ μέρη
 ἐχέτωσαν, πλὴν βασιλέως ἐκσίρατεύοντος· καὶ ὁ τῶν δ' παρατάξεων ἀριθμὸς
 καθ' ἑκάστια τὰ μέρη πάνυ ὀλιγοστίος² ἐστί. Εἰ δὲ καὶ ἔτι εἰς ἐλάτιον ἀριθμὸν
 τὸ ἵππικὸν ἀπαρτίζεται σίρατευμα, οὐ δεῖ βασιλέα μετὰ τοσούτου ὀλιγοστίου
 πλεθρῶν ἐκσίρατεύειν.

IX

10 Πῶς δεῖ ποιεῖν τὴν ἐκ τοῦ ἀπλήκτου τοῦ σίρατοπέδου
 παντὸς ἀποκίνησιν.

Τοῦ δὲ σίρατοπέδου ἀπᾶραι³ μέλλοντος τοῦ ἀπλήκτου, μικρὸν τι πρὸ τῆς
 αὐγῆς⁴ ἠχεῖτωσαν αἱ σάλπιγγες, ἵνα πρὸς τὸ ὁδοιπορεῖν ἅπαντες εὐτρεπίζων-
 ται· τοὺς δὲ παρὰ ταῖς δημοσίοις ὁδοῖς ἀπληκεύοντας ἄρχοντας ἐξεσθί προ-
 15 σιάττειν τισὶ τοῦ ἰδίου λαοῦ ἐπιβάντας τῶν ἵππων παραφυλάττειν τὰς ὁδοὺς τοῦ
 κωλύειν καὶ μὴ συγχωρεῖν σαγμάρια⁵ ἢ καὶ⁶ παριππαράτους⁷ πληροῦντας
 ὁδοὺς ἢ ἐξέρχεσθαι, ἀλλὰ τρέπειν αὐτοὺς⁸ πρὸς τὰ ἀπλήκτα καὶ τὰς ὁδοὺς
 κενὰς συντηρεῖν πρὸς⁹ τὸ ἀκωλύτως διαβαίνειν¹⁰ τὸ μάχιμον. Οἱ δὲ ἄρχοντες,
 ὅ¹¹ τε τῶν προηγουμένων τῆς σίρατιᾶς τάξεω καὶ ὁ¹² πλαγιοφυλάκων καὶ ὁ
 20 τοῦ σάκα ἀπερχέσθωσαν πρὸς τὴν κόρτην, καὶ εὐχὴν καὶ πρόσιαξιν λαμβά-
 νοντες παρὰ τοῦ βασιλέως ἡμῶν τοῦ ἀγίου, πόθεν καὶ ὅπως δεῖ περιπατεῖν
 εἰς τὸν ἴδιον λαὸν ἀπερχέσθωσαν· καὶ ὁ μὲν, τῆς σίρατιᾶς προπορευόμενος,
 ἡνίκα τὸ δεύτερον σαλπισθῆ, τὰς τρεῖς ἀναλαμβανόμενος¹³ μεθ' ἑαυτοῦ τάξεις
 καὶ δουκάτορας¹⁴ ἐξίτω τοῦ ἀπλήκτου, καὶ ἄχρι τόξου βολῆς διάστημα ἢ καὶ
 25 δύο μακρυνόμενος τοῦ ἀπλήκτου σιηκέτω· σιελλέτωσαν δὲ καὶ οἱ ἄρχοντες

¹ ἀπρόπιως K. — ² ὀλιγοστίως K. — ³ ἀπᾶραι E. — ⁴ Tous les mss. donnent αὐγῆς. Dans C, à la marge, d'une main moderne: «nouve legendum αὐγῆς?» — ⁵ σαγμάρια les mss. — ⁶ ἢ καὶ om. C; καὶ om. E. — ⁷ παριππαράτους A. — ⁸ Les mss. τρέφειν αὐτάς. — ⁹ πρὸ K. — ¹⁰ διαβαίνειν τό AC; les autres mss. διαβαίνει τό. — ¹¹ οἱ, main moderne dans C. — ¹² Dans C, τῶν ajouté de la main moderne après ὁ. — ¹³ μεταλαμβανόμενος K. — ¹⁴ δουκά-
 τωρας E.

τῶν πλαγιοφυλάκων ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἐνθεν¹ κακείθεν ἀνά μιᾶς παρατάξεως καὶ τὸ αὐτὸ διάστημα τοῖς προπορευομένοις προήσαντες στήτωσαν· τὸ αὐτὸ καὶ ὁ τοῦ σάκα ἄρχων ποιείτω² μίαν ὄπισθεν ἀποστέλλων. Τοῦτο δὲ λέγομεν οὐ δι' ὑποψίαν³ ἐφόδου μεγάλου φοσσάτου· τῶν γὰρ μεγάλων φοσσάτων αἱ
 5 ἐπελεύσεις τῷ πλῆθει ταχὺ διαγωνίσκονται, καὶ εἰ μὴ πάντη ῥάθυμός ἐστίν ὁ στρατηγός, ἀλλ' ἐγρήγορος, τὰς φοσσατικάς ἐφόδους οὐκ ἀγνοήσει⁴ ποτὲ, ἀλλ' ἵνα μὴ διὰ τὸ ὀλίγους τινας εἰ συμβῆ πρὸς τὸ ἀρπάσαι τι λάθρα παραγενομένους συγκεχυμένη τῇ στρατιᾷ καὶ περισπασμένη τυχαίουσῃ διὰ τὴν κίνησιν ταραχὴν τινα καὶ δειλίαν παράσχωσι. Κατ' αὐτὴν δὲ τὴν δευτέραν
 10 ἡχὴν τῶν σαλπύγγων τιθέσθω ἡ βασιλικὴ σκηπὴ, εἴθ' οὕτως καὶ αἱ λοιπαί· οὐ γὰρ πρὸ αὐτῆς ἀρμόζον ἐστὶν ἑτέραν σίῃναί ποτε πηγινυμένου⁵ τοῦ ἀπλήκτου, οὔτε πάλιν τοῦ πλῆθους κινεῖν μέλλοντος πρὸ ταύτης ἑτέραν πεσεῖν. Ὁμοίως δὲ καὶ⁶ κατὰ τὸ δεύτερον σάλπισμα τῷ στρατοπέδου ἕκαστος ἐπιφορτιζέτωσαν τοῖς ἀχθοφόροις ζώοις τὴν ἰδίαν ἀποσκευὴν καὶ σιηκέτωσαν εἰς τὰ⁸
 15 ἑαυτῶν ἀπλήκτα, ἀπεκδεχόμενοι τὴν τρίτην ἡχὴν τῆς σαλπύγγος καὶ τὴν τοῦ βασιλέως ἡμῶν τοῦ ἁγίου σὺν ταῖς ἰππικαῖς τάξεσιν ἀπὸ τοῦ ἀπλήκτου ἐξοδον. Ἐπειδὴν δὲ τὸ τρίτον ἡχήσῃ, ἐποχούμενος ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ὁ ἅγιος τῷ ἰδίῳ ἵππῳ ἐξίτω τοῦ ἀπλήκτου μετὰ τῶν⁹ ἐπομένων αὐτῷ παρατάξεων.

X

Περὶ ὁδοιπορίας.

20 Ἐν δὲ τῇ ὁδοιπορίᾳ αἱ μὲν ἐξ παρατάξεις ἅμα τῇ τοῦ βασιλέως ἡμῶν τοῦ ἁγίου προπορευέσθωσαν, ἀλλ' οὐ δίχα τάξεως. Τούτων γὰρ ἡ μὲν μία ἐξ ἱκανοῦ διασήματος ἔμπροσθεν ὁδενέτω πρὸς τὸ βλέπειν καὶ κατασκοπεῖν καὶ ὡς ἂν τὰ τῶν πολεμίων σιχαίηται καὶ ἐφεύροι μνηύειν τῷ ἁγίῳ ἡμῶν βασιλεῖ· τῶν δὲ ὑπολιμπανομένων εἰ αἱ μὲν τρεῖς προπορευέσθωσαν, αἱ δὲ δύο ἐνθεν
 25 κακείθεν τῆς τοῦ βασιλέως ἡμῶν τοῦ ἁγίου παρατάξεως κατόπιν τῶν ἔμπροσθεν τεταγμένοι¹⁰ τὴν ὁδὸν ἀνυέτωσαν· ἀφ' οὗ δὲ τῆς ὁδοῦ αἱ προηγούμεναι ἰππικαὶ τάξεις ἀπάρξονται παραύτικα, καὶ τὸ μέτωπον τῶν πεζῶν τὸ κατ' εὐ-

¹ ἐνθα K. — ² ποιήτω EM. — ³ οὐδ' ὑποψίαν K. — ⁴ οὐ καταγνοήσει K. — ⁵ μινυμένου C. — ⁶ καὶ om. ABC. — ⁷ σάλμα οἱ τοῦ C. — ⁸ τὰς A. — ⁹ τὴν K et A; ce dernier en marge: ἴσως τῶν. — ¹⁰ τεταγμένην M.

θεϊαν τῆς ὁδοῦ κείμεινον κατὰ νῶτον αὐτῆς ἐπέσθω· αἱ δὲ πλάγιοι πεζικαὶ καὶ τὸ ὀπισθεν τῆς συντάξεως μέρος, εἰ ὁ τόπος ὀμαλός ἐστὶ καὶ εὐρύχωρος κατὰ τὴν τοῦ ἀπλήκτου θέσιν καὶ τὸ σχῆμα ὁδοιπορεῖτωσαν, περιέχουσαι μέσων τὸ ὑπουργικὸν ἅπαν σὺν τοῖς ἀχθοφόροις ζώοις. Ἡ δὲ βασιλικὴ¹ ἀποσκευὴ 5 παντὸς προπορευέσθω τοῦ ὑπουργικοῦ καὶ σημεῖον ἔχέτω χάριν γνωρίσματος· καθεξῆς δὲ ταύτῃ τὸ λοιπὸν ἐπακολουθεῖτω² τῶν σκευοφόρων· αἱ δὲ τῶν πλαιοφυλάκων παρατάξεις ἔσθωθαι μὲν πρὸς τὰς πλευράς τῶν πεζικῶν τάξεων ἀνὰ τρεῖς ἐπόμεναι ἐτέρα τῇ ἐτέρα³ βαδιζέτωσαν. Ἐξωθεν δὲ τούτων ὁμοίως⁴ κατὰ 10 πλευρὰν ἕτεραι τῷ ὁμοίῳ σχήματι ἀνὰ τρεῖς πορευέσθωσαν· αὐταὶ δὲ αἱ ἐξώτεραι⁵ καὶ πλαιοφυλάκες ἐξ παρατάξεων τῶν δύο μερῶν ἀνὰ λ' ἄνδρας ἐκάσθην ἀπὸ τοῦ ἰδίου λαοῦ ἀφοριζέτω καὶ μηκόθεν τούτους ἐν τοῖς πλαιοῖσι σιλλέτω ἵνα τὰ τῶν πολεμίων πάντα διασκέπῳνται⁶ ἐν τοῖς αὐτῶν μέρεσι καὶ τοῖς 15 μεγάλοις αὐτῶν ἄρχουσι πάντα διδάσκωσιν. Ὁ δὲ ἄρχων⁷ τῶν ἐτέρων ἐξ τῶν ὀπισθίων, τῶν καὶ σάκα καλουμένων, ἄνδρας καὶ αὐτὸς ἀφορίσας ρ' μεθ' ἡγεμόνος τινὸς ἐμπείρου, ἐάτω ἀπὸ διασκήματος περιπατεῖν ἐκ τῶν ὀπισθεν, ἵνα καὶ αὐτοὶ κατασκοπῶσιν⁸ τοῦ μὴ κατὰ νῶτον τούτοις ἀδοκίμως ἐπελθεῖν τοὺς 20 πολεμίους. Προσῆκει δὲ διὰ τε τοὺς Ἄραβας καὶ τοὺς Τούρκους τοὺς Φρασύτερον ἐφορμῶντας ταῖς παρατάξεσι πρὸς ἀποτροπὴν αὐτῶν εἰς ἐκάσθην τῶν ἐξωτέρω οὐσῶν ιβ' παρατάξεων ἀνὰ ρι' τοξότας ἄνδρας πεζοὺς ἀπὸ τῶν 20 ταξιαρχῶν⁹ τῶν μονομερῶς¹⁰ ἔχουσῶν τοὺς τοξότας ἀφορίσαντα διανεῖμαι τοῦ¹¹ σὺν αὐταῖς ὁδοιπορεῖν.

Ὁ δὲ βασιλεὺς ἔχέτω μεθ' ἑαυτοῦ τοξότας ὅσους ἂν βούληται· ἔχέτω δὲ καὶ ῥῶς καὶ μαλαρτίους¹². Εἰ δὲ ποῦ κατὰ πάροδον ἐντύχοι χωρίοις τὸ σίρατευμα, ἐάτωσαν τοὺς ὑπουργοὺς πρὸς πορισμὸν ἀπιέναι χρειῶν· εἰ δὲ μικρὸν τι 25 παρεξέλθωσι διὰ τὸ ἐκ πλαιοῦ καὶ ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ συγκεῖσθαι χωρία, αἱ τῶν πλαιοφυλάκων ἐξώτεραι τάξεις ἀπίτωσαν πρὸς φυλακὴν αὐτῶν, τῶν σαλπύγων τὸ ἀνακλητικὸν ἡχουσῶν¹³ καὶ τὴν σίρατιαν εἰργουσῶν τοῦ μὴ ὁδοιπορεῖν, ἀλλὰ προσμένειν τὴν τῶν ὑπουργῶν ἀφίξιν· μετὰ δὲ τὴν ἐκείνων ἄθροι-

¹ βασιλῆ K. — ² ἐπακολουθήτω les mss., sauf M; cf. p. 100, l. 7; p. 105, l. 21. — ³ Les mss. Φατέραι. — ⁴ καὶ ajouté après ὁμοίως par C. — ⁵ ἐξώτεροι les mss.; αἱ om. K. — ⁶ διασκέπῳνται les mss. — ⁷ ἔχων M, τίχων AE; dans E, une main récente a fait la correction ἔχων. — ⁸ κατασκοπῶσιν M. — ⁹ ταξιαρχῶν les mss. Dans C, en marge, de la main moderne : « l'oge ταξιαρχίων ut patet ex sensu et regimine sæm. ἔχουσῶν. » — ¹⁰ μομερῶς la 1re main de K et de M. — ¹¹ τοὺς M. — ¹² μαλαρτίους AEM; K μάλ' ἀρτίους; cf. ce même mot p. 105, l. 16. — ¹³ ἡχούντων C.

σιν¹ ἐχέσθω τῆς ὁδοιπορίας. Εἰ δὲ σῆνωπὸς ἀπαντήσοι² τόπος, ἢ μακρότερόν ἐστι τὸ ἀπλήκτου εἴτε διὰ χωρῶν³ ἀνεπιτηδειότητα ἢ δι' ὑδάτων ἐνδειαν, καὶ τὸ μῆκος τοῦ ἀπλήκτου ὀξυτέραι ποιοῦν τὴν ὁδοιπορίαν ἀναγκάσει λεπίνυθῆναι τὸν ἀπόλεμον λαὸν καὶ διαλυθῆναι τὰς πεζικὰς τάξεις ἄτε εἰς μῆκος ἐπεκ-
 5 τεινομένων τῶν πεζῶν καὶ τῶν σκευοφόρων, δεῖ τότε ὡς μὴ ἐξικαινούσας τὰς ἀνὰ τρεῖς πλαγίους πρὸς παραφυλακὴν αὐτῶν δίκην ὄρμαθου πάσας γενέσθαι καὶ ἀνὰ ἕξ ἐν⁴ ἑκατέροις τοῖς μέρεσιν εἰς μῆκος γενομένας κατὰ νῶτον ἐφέ-
 πεσθαι τὰς τάξεις ἀλλήλαις. Εἰ δὲ καὶ μᾶλλον ἐπεκτείνονται καὶ ἀσφαλῶς παρὰ τῶν ἀνὰ ἕξ⁵ ἕξ' ἑκατέρων τῶν μερῶν οὐ φυλάττονται, δέον καὶ ἀπὸ τῶν προ-
 10 πορευομένων δύο τάξεις ἐνθεν ἀκείθεν εἰσελθεῖν κατὰ στροῖχον, καὶ ἀπὸ τῶν τοῦ σάκα ὁμοίως ἐτέρας δύο ὡς γενέσθαι τὰς πλαγίους ἀνὰ ὀκτῶ στροιχηδὸν πορευομένας, εἴτ' οὖν κατ' ὄρδιον⁶ καὶ δισπαιμένας⁷ ἀλλήλων ὡσεὶ τόξου βολὴν ἢ καὶ δύο πρὸς τὴν κατεπεύγουσαν χρεῖαν. Εἰ δὲ καὶ πλέον παρεκτείνουτο⁸ ὁ λαὸς, μικρὸν ἀναμενέτω⁹ ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ὁ ἅγιος φθάσαι τοὺς ὀπι-
 15 σθεν ἵνα μὴ τῷ τῆς ὁδοιπορίας ὄξει καὶ συντόνῳ¹⁰ ἐκλύωνται, ἄλλως τε δὲ μὴ καὶ¹¹ ἀφυλάκτοις τούτοις οὐσι περιτυχόντες ἴσως οἱ Ἄραβες ἢ καὶ οἱ Τοῦρκοι καταβλάψωσι. Μετὰ δὲ τὸ¹² εἰς τὸ ἀπλήκτου ἀφικέσθαι μὴ παρ' εὐθύαι τάξεις καταλύονται¹³, ἀλλὰ μικρὸν παρεκβαίνουσαι κυκλόθεν¹⁴ ἰστιάσθωσαν τοῦ ἀπλήκτου, ἵνα τὸ ὑπουργικὸν ἅπαν καταλαβῶν¹⁵ πηξῶνται τὰς σκηνας· ἀφ' οὗ
 20 δὲ τὸ ἀπλήκτου κατασῆ, αἱ μὲν λοιπαὶ τάξεις εἰστίτωσαν, ἀνὰ δύο δὲ ἕξ ἑκατέρων τῶν πλαγίων καὶ μία τῶν ἔμπροσθεν ἕξωθεν ἰστιάσθωσαν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ὁ ἅγιος μετὰ τῆς οἰκείας, εἰ μὴ δουλεία τις ἐτέρα προκεῖται ἀνγκαιά, ἐν ἐπιτηδείῳ τόπῳ ἰστιάμενος πάντα κατασκοπεῖτω καὶ προσμενέτω τὸ σάκα, μετὰ δὲ τὴν τοῦ σάκα ἄφιξιν εἰσερχέσθωσαν ἅπαντες¹⁶.

¹ ὄρθροισιν K, ἀνθροισιν M; le reviseur a rétabli la vraie leçon dans K. — ² ἀπαντήση; au-dessus de Γη final, les lettres oi de 1e main dans C. — ³ χώραν les mss. — ⁴ ἐν est ajouté après ἕξ par ACBM. — ⁵ Les mots ἐν ἑκατέροις τοῖς μέρεσιν. . . τῶν ἀνὰ ἕξ, omis au texte, ont été rétablis à la marge par la 2e main dans M. — ⁶ καρτ' ὄρδιονον; l'apostrophe, l'esprit et les deux dernières lettres on sont de 3e main dans M. — ⁷ διεσπαιμένας M. — ⁸ παρεκτείνοντο A. — ⁹ Les mots εἰ δὲ καὶ. . . ἀναμενέτω, qui manquent au texte, ont été rétablis en marge par la 2e main dans M. — ¹⁰ συντόνων K. — ¹¹ καὶ μὴ K seul, les autres μὴ καὶ. — ¹² τὸ om. par les mss.; dans C μετὰ δὲ εἰς τὸ; sur εἰς la lettre ε, sur τὸ la lettre α. — ¹³ Les mss. καταλύονται. — ¹⁴ κυκλόθεν A. — ¹⁵ καταλαβόν A. — ¹⁶ ἅπαντα M.

XI

Περὶ τοῦ πῶς δεῖ ποιεῖν ὅτε γνωσθῶσι¹ πολέμιοι ἐν νυκτὶ βούλεσθαι ἐπελθεῖν τῷ χάρακι.

Εἰ δέ γε τοὺς πολεμίους νύκτωρ ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ὁ ἅγιος ἐπελθεῖν² διαγνῶ, λόχους³ εὐτρεπισάτω μὴ πάνυ μακρὰν τοῦ ἀπλήκτου, ἢ ὅταν αὐτοὶ συμβάλ-
 5 λωσι⁴ τοῖς τοῦ χάρακος, ἐκ πωλαγίου ἢ ἐκ τῶν ὀπισθεν ἐπελθόντες ἐκεῖνοι τὴν ἐπιβουλήν⁵ εἰς τὴν αὐτῶν⁶ ἐκείνων περιτρέψωσι⁷ κεφαλὴν. Μετὰ δὲ τὸ⁸ τοὺς ἐχθροὺς τρέψασθαι τῇ κατ' αὐτῶν διώξει μὴ χρήσθωσαν· ἀνώφελος⁹ γὰρ ἐν νυκτὶ τοῦτο. Δεῖ δὲ καὶ συνθήματα καὶ γνωρίσματα ἔχειν τοὺς στρατιώτας ὅπως σκότους γινομένων¹⁰ πολέμων, ἀλλὰ καὶ ἐν ἡμέρᾳ ὀμίχλης ἢ κονιορτῶν¹¹
 10 ἐπεγειρομένων ἐκ τῶν εἰθισμένων παρασήμων ἕκαστος τὸν ἄλλον¹² ἐπιγνώσκοντες εὐδιάκριτοι ἀπὸ τῶν συμπλεκόμενων δυσμενῶν ὑπάρχουσιν¹³.

XII

Περὶ τοῦ πῶς δεῖ ποιεῖν εἴπερ ὁδοιπορούσης τῆς στρατιᾶς πολέμιοι μετὰ βαρείας δυνάμεως ταύτη¹⁴ ἐπέλθωσι.

Τῆς δὲ στρατιᾶς ὁδοιπορούσης¹⁵ ἐὰν πολεμίων ἐφοδος δηλωθῇ¹⁶ τῷ ἁγίῳ ἡμῶν βασιλεῖ μετὰ δυνάμεως¹⁷ ἐπιούσα, οὐ καλόν¹⁸ ἐστὶ συμβάλλειν τούτοις ἀπλόμενον¹⁹ τῆς ὁδοῦ, ἀλλὰ πρότερον μὲν προσιάξει²⁰ καταθέσθαι τὸν φόρτον τοῖς ὑπουργοῖς²¹, εἶτα τὴν βασιλικὴν σκηνὴν, καὶ τινῶν ἀρχόντων μεγάλων

¹ ὅτι au texte, en marge ὅτε dans C. Il ne faut pas corriger par ὅταν: sur l'emploi du subjonctif de l'aoriste à la place du futur, cf. ci-dessous, n. 16. — ² ἐπελθεῖν om. B. — ³ λόγχοις AM. — ⁴ συμβάλωσι C; peut-être faut-il écrire οὔτοι συμβαλώσι. — ⁵ ἐπιβολὴν A. — ⁶ ἐαυτῶν C. — ⁷ « Faire retomber sur la tête des ennemis eux-mêmes le coup qu'ils avaient préparé ». Cf. Lysias, VI, 13: ὑμεῖς οὖν μὴ βούλεσθε εἰς ὑμᾶς τὴν αἰτίαν ταύτην περιτρέψαι. — ⁸ τὸ om. C. — ⁹ ἀνώφελος « nuisible » ici, sens qui existe chez Platon; plus bas, p. 101, l. 13, il signifie « inutile ». — ¹⁰ γενομένων C. — ¹¹ κονιορτῶν K. — ¹² Les mss. τῶν ἄλλων; en marge, la correction τὸν ἄλλον K. — ¹³ Peut-être faut-il ὑπάρχωσι ou ὑπάρξουσιν. — ¹⁴ ταῦτα EKM. — ¹⁵ Dans C, après ce mot, un espace blanc de 15 à 20 lettres, la deuxième moitié de la ligne. — ¹⁶ Le subj. aor. remplace souvent le futur dans la langue des Byzantins; cf. Hase, *Index du Leo Diaconus*, s. v. « Coniunctivus », p. 579. — ¹⁷ Peut-être βαρείας δυνάμεως ou μετὰ δυνάμεως βαρείας. — ¹⁸ καλόν KM. — ¹⁹ ἀπλόμενον A, ἀπόμενον B « en marchant ». — ²⁰ προσιάξει B. « Ordonner aux valets de déposer les bagages ». — ²¹ ὑπόργοις AEM.

ἀνεγεῖραι¹, καὶ τότε δεόντως καθοπλισθεῖσαν καὶ συνταχθεῖσαν τὴν στρατιάν ἐξάγειν ἐπὶ τὸν πόλεμον², καὶ τοῦ Θεοῦ διδόντος τοὺς ἐχθροὺς τρέψασθαι. Εἴπερ³ ἐν ᾧ ἔσλησαν τόπων ὕδωρ οὐκ ἐστίν, μετὰ τὴν τῶν ἐχθρῶν δίωξιν, ὁ τοῦ ὑπουργικοῦ κατάρχειν λειφθεῖς⁴ ἡμῶν δηλωθεῖς ἀπίτω πρὸς τὸ δηλωθὲν
 5 ἀπλήκτον.

XIII

Περὶ τοῦ ὅτι ἀσύμφορόν ἐστίν ἐν ἀνύδροις τόποις ὁδοιπορεῖν
 πολεμίων ἐπιόντων.

Καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς⁵ ἄλλοις εἰδέναι δεῖ ὅτι πολεμίων προσδοκωμένων ἀσύμφορόν ἐστίν ἐν ἀνύδροις τόποις εἰσαγαγεῖν τὸ σιράτευμα, καὶ μάλιστα
 10 Θέρους ἄρα· χειμῶνος μὲν γὰρ πολλάκις ἡμέραν ὀλόκληρον ἄνευ ὕδατος καρτερήσουσιν, ἐν δὲ τῷ Θερμῷ καιρῷ οὐδὲ μέχρις ἀρίστου, ἀλλὰ συναπολοῦνται τοῖς ἵπποις καὶ οἱ ἀνθρώποι. Δεινὸν⁶ οὖν ἐστὶ δυσὶ πολέμοις ἑαυτὸν ἐκδοῦναι τῷ τῶν ἐχθρῶν λέγω καὶ τῷ⁷ τοῦ καύσωνος ὑδάτων ἐπιλειπόντων. Ἀλλ' εἰ δεήσει, καὶ κόπον⁸ τριῶν ἢ καὶ⁹ τεσσάρων ἡμερῶν προκρινάτω τῆς συντεταμη-
 15 μειης¹⁰ ἐκείνης καὶ ἀνύδρου ὁδοῦ· κρεῖττον γὰρ κόπον αἰρετисάμενον¹¹ δι' ἐκείνης τῆς μακρᾶς καὶ ἀκινδύνου¹² ἀσφαλῶς ὁδεῦσαι ἢ προκρίναντα τὴν σύντομον κινδύνῳ περιπεσεῖν¹³.

¹ ἀναγεῖραι M, ἀναχεῖραι B « dresser la tente royale et celles de quelques-uns des principaux chefs ». — ² πόλεμον, les lettres μον de 3e main dans l'interligne, M. — ³ Asyndète. — ⁴ λειφθεῖς A, λειφθῆς B; les autres mss. ληφθεῖς. — ⁵ πρὸ les mss., sauf BEM; τῆς B au lieu de τοῖς. — ⁶ δεινὸν B. — ⁷ Le premier τῷ est omis par les mss.; pour le second, ils donnent τὸ. — ⁸ κόπων B. — ⁹ ἢ καὶ CEM; les autres omettent καὶ. — ¹⁰ συντεταμένης B. — ¹¹ αἰρετисάμενον les mss. — ¹² Graux avait d'abord pensé à ajouter ici le mot ὁδοῦ. — ¹³ Il semble, sauf erreur de Hase, que ce chapitre, placé entre les chapitres qu'il cite 36 et 37, ne se trouve pas dans le Palat. 393, non plus que le premier chapitre Περὶ καταστάσεως ἀπλήκτου. Hase (Préf., p. XIII, éd. Paris) dit : « Postrema 29 capita, quæ habebat unus codex Palatinus, quod ab alio auctore ad hoc opusculum addita existimabam, in præsentia prætermisi. » Il y a là une erreur : ces chapitres sont tous dans ABC.

XIV

Περὶ¹ τοῦ εἰ ἀπαντήσῃ² σίενωμα ἢ γεφύρας καὶ³ ποταμοῦ βαθέως
περαιώσις⁴ τί δεῖ ποιεῖν.

Τῆς οὖν σίρατιᾶς ἐν⁵ τῇ πολεμίᾳ οὔσης ὡς λέλεκται, εἰ παρὰ τῶν δουκα-
τόρων ὁ βασιλεὺς μάθοι⁶ τῇ ἐπιούσῃ σίενῶ μέλλειν ἀπαντᾶν τόπῳ ἢ γεφύρα
5 ἢ ποταμῷ βαθύν πόρον ἔχοντι⁷, ἐν μὲν τῷ σίενῶ τάξεις⁸ περικὰς προαπο-
σίελλέτω τούτων⁹ ἀσφαλῶς¹⁰ κρατῆσαι· εἰ δὲ βούλοιο μὴ τελείαν παθεῖν¹¹
τὰς τάξεις σύγχυσι ἀναμιγείσας¹² ἀλλήλαις ἐν τῇ δυσχωρίᾳ, χρὴ προσιάξει
ἀπὸ ἐσπέρας πῶς δεῖ κατὰ τάξιν¹³ διελθεῖν αὐτάς. Καὶ πρότερον μὲν ἀφοριζέτω
ταξιαρχίαν¹⁴ καὶ κελευσάτω¹⁵ αὐτῇ ὁδεῦσαι ἔμπροσθεν μετὰ τῆς προπορευο-
10 μένης¹⁶ ἐξ ἐθους ἰππικῆς¹⁷ πασῶν τῶν λοιπῶν τάξεων καὶ καθεξῆς¹⁸ τυπω-
σάτω ἀλλήλαις ἐπομένας τὰς τάξεις ἐν κατασίᾳσει¹⁹ τὴν σιενωχωρίαν διέρ-
χεσθαι²⁰. εἶτα καὶ ἄρχοντα τῶν ἐνδόξων προσιάξάτω ἔμπροσθεν γενέσθαι καὶ
καταλαβεῖν²¹ τὴν προπορευομένην πασῶν τῶν τάξεων ἰππικὴν καὶ σίῆναι, εἰ
μὲν γέφυρα τύχοι, ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτῆς, εἰ δὲ πόρος, ἐν τῷ χεῖλει τοῦ ποταμοῦ,
15 ὅπως παρασκευάσῃ²² ἀκινδύνως καὶ μετὰ τάξεως διέρχεσθαι τὸν λαόν· κακεῖσε
προσμενέτω εἴτε ἐκεῖνος ἢ ἀντ' αὐτοῦ ἕτερος ἕως ἂν ἅπας ὁ λαὸς περαιωθῇ.
Τῶν δὲ πωλαγιοφυλάκων αἱ μὲν δεξιαὶ ἰππικαὶ τάξεις κατόπιν γενέσθωσαν²³

¹ Dans C, de première main, à la marge: οὐκ ἐφαίνετο ἡ ἐπιγραφή. En effet, le titre de ce cha-
pitre manque dans ce ms. — ² ἀπαντήσῃ B. — ³ Peut-être faut-il γέφυρα ἢ; cf. la ligne 4
plus bas. — ⁴ περέωσις A, περαιώσιν B. — ⁵ ἐν om. B. — ⁶ Il y a un blanc dans C à la place
de μάθοι; en marge, de 2e main: ἴσως μάθοι ὅτι. — ⁷ ποταμῷ βαθύν ἔχοντι πόρον C; ποταμὸν β.
πόρον ἔχοντι K; ποταμὸν β. πόρον ἔχοντι les autres manuscrits, sauf ἔχοντα B. — ⁸ τάξεις est
écrit deux fois dans C. — ⁹ Peut-être τοῦτων? Cf. πάντας ἐκράτει Plat., Banq. 220 A. Τὰ κέρατα
τοῦ ὄρους... ἃ κρατεῖν κατέχοντες καὶ πάνυ ὀλίγοι δύνανται ἂν. Xen., Anab., V, 8, 7. — ¹⁰ ἀσ-
φαλαίως C. — ¹¹ μὴ τελείαν παθεῖν EM; les autres μῆτε λείαν παθεῖν, sauf παθεῖς C. — ¹² ἀνα-
μιγῆσας K, ἀναμιγείσας les autres mss. — ¹³ πῶς δ. κ. τ. «dans quel ordre». Cf. p. 100, l. 7,
οὕτως ἐν τάξει. — ¹⁴ ταξιαρχία, 1,000 hommes, dont 500 hoplites, 200 acoutistes et 300 ar-
chers, cf. p. 79, l. 9, et p. 89, l. 3. — ¹⁵ καὶ κελευσάτω AG, les autres mss. καὶ λευσάτω. —
¹⁶ πορευομένης B. — ¹⁷ La cavalerie qui, d'ordinaire, est désignée dans ce traité par τὸ ἰππικόν.
— ¹⁸ καθεξῆς «à la file»; τυπώσάτω «qu'il règle». — ¹⁹ ἐν κατασίᾳσει «en bon ordre»; ἐν
κατασίᾳσει K. — ²⁰ ἐρχεσθαι B. — ²¹ «recevoir le commandement de (sens particulier) la
cavalerie de tous les régiments». — ²² Cf. Platon, Ménelène, 248 A: τούτω ἄριστᾳ παρασκευά-
σθαι ζῆν. — ²³ γενέσθωσαν C.

τοῦ βασιλέως καὶ μετ' αὐτὸν διελθέτωσαν¹. ἡ δὲ τοῦ αὐτοῦ μέρους πεζικὴ τάξις μετὰ τὸ διελθεῖν τὸ τῆς φάλαγγος μέτωπον καὶ αὐτὴ κατὰ νῶτον ἐπομένη τούτῳ πορευέσθω· μετὰ δὲ ταύτην τὸ τῶν σκευοφόρων πλῆθος εἰθ' οὕτως τὸ ὀπισθεν τῆς συντάξεως μέρος², καὶ μετ' αὐτὸ³ τὸ ἀριστερόν τῶν πεζῶν πλάγιον⁴. Ἄφ' οὗ δὲ τὰ δύο ταῦτα μέρη περαιωθῶσι τῆς συντάξεως, διαβήτωσαν αἱ πλαισιοφύλακες ἀριστεραὶ τῶν ἰππέων τάξεις. Ἐσχάτη⁵ δὲ πάντων, ὡς περ καὶ ἔμπροσθεν, ταξιαρχία μία τῶν πεζῶν⁶ ἐπακολουθεῖτω⁷. Καὶ οὕτως ἐν τάξει τὰς σπειροχωρίας διελθέτωσαν, καὶ μὴ ἐνούσθωσαν αἱ τάξεις ἑτέρα τῇ ἑτέρᾳ συμμιγνύμεναι πρὸς τὸ σύγχυσίν τινα ὑποσίῃναι, μήτε⁸ μὴν τῶ ὑπουργικῶ καὶ τοῖς ἀχθοφόροις ἀναμιγνύσθωσαν⁹. Ἄφ' οὗ δὲ τὸν σπειρωπὸν¹⁰ ἢ ποταμόν ἢ ὅπερ ἂν τύχη¹¹ δύσκολον εἶναι διέλθωσι τῶν ἰδίων ἑκάστος ἐπιλαμπανόμενοι τόπων κατὰ τάξιν ὁδοιπορεῖτωσαν¹².

Λ

Περὶ τοῦ μὴ ἐπάγεσθαι πλῆθος ἀργὸν ἐν τῇ πολεμίᾳ.

Σφαιερὸν δὲ καὶ ἐπιπλαγῆς, καθὰ καὶ τοῖς παλαιοῖς δοκεῖ καὶ ἡμῖν ἡ πεῖρα
 15 παρέστησε, τὸ ἀργὸν καὶ ἀπόλεμον ἐπιφέρεισθαι¹³ πλῆθος ἐν πολεμίᾳ, καὶ φόρτον παρὰ τὴν ἀναγκαίαν χρεῖαν καὶ ὄχλον¹⁴ ἡμιόνων καὶ ὄνων καὶ καμήλων ἔχειν, καὶ μάλιστα ἐν τῇ¹⁵ τῶν Βουλγάρων χώρα, ἐν ἣ καὶ κλεισοῦραι ὑλώδεις καὶ δύσβατοι καὶ ὁδοὶ σπειρότητα πολλὴν ἔχουσαι, ἅς εἰ μέλλει¹⁶ διαδεύειν ἢ σίρατιὰ, ἀργίαν¹⁷ ἐκ τοῦ τοιοῦτου ὑφίσταται τρόπον· τὴν γὰρ ὁδὸν τῆς
 20 μιᾶς ἡμέρας, ὅπότεν τὸ ἀργὸν ἐπιφέρηται πλῆθος καὶ τὸν παράλογον καὶ τρυφηλὸν φόρτον τὴν τε ἀνόνητον καὶ πολυτελεῖ ἀποσκευὴν, οὐδ' ἂν εἰς τέσ-

¹ διελθέτωσαν BC: les autres mss. διελθάτωσαν; cette dernière forme est de la grecité des Septante et de l'Anc. Test. Cf. Veitch, p. 275, 4e éd.; plus bas διελθέτωσαν est donné par tous les mss.

² L'arrière-garde du corps d'armée. — ³ αὐτόν M. — ⁴ L'infanterie du flanc ou de l'aile gauche.

— ⁵ Les mss. ἔσχαται; ἔσχάτη est une correction de M. Dulac, élève de l'École des hautes études. —

⁶ τῶν (donné seulement par K devant πεζῶν). — ⁷ ἐπακολουθήτω M. — ⁸ μήτε pour μηδέ; donc ne pas corriger plus haut καὶ μήτε ἐνούσθωσαν. — ⁹ ἀναμιγνύτωσαν K. — ¹⁰ « Plerumque ἔλλειπτικῶς dicitur ὁ σπειρωπὸς pro σπειρωπὸς ὁδὸς κτλ. V. Eustath., p. 1308, et Hesych » (Thesaurus). —

¹¹ D'abord τύχοι, puis un η ajouté au-dessus de οι dans C. — ¹² Après ce mot, on lit dans C: Καὶ ἐντεῦθεν λείπεται πλεῖστα. En effet, la suite manque; les dernières lignes de la page 317 et les trois folios suivants sont en blanc. — ¹³ Sens déjourné, cf. p. 103, l. 9. — ¹⁴ ὄχλων AĒK. —

¹⁵ τῇ om. A. — ¹⁶ μέλλη AĒ. — ¹⁷ ἀργίαν ABKM; ἀργείαν marge de K; cf. plus bas.

σaras ἐξαιύσειεν, ἀλλὰ καὶ ποταμῶν τοὺς βάθεις¹ καὶ τελματάδεις ἐν τῷ περαιουῦσθαι² ἢ γεφύραις³ διαβαίνειν ἀργίαν⁴ οὐκ ὀλίγην ἐκ τοῦ ἀργοῦ πάσχει πλήθους. Καὶ μέντοι καὶ τὰς τροφάς⁵, ἃς ἐχρῆν καταναλίσκεν τὸ μάχιμον μετὰ⁶ τοῦ συμμέτρου καὶ χρειάδους ὑπουργικοῦ, τὸ ἀργὸν πλήθος καταδαπα-
 5 νῶν, ἐνδεῖαν ταχιῆν⁷ ποιεῖ τῷ σῆρατῶ καὶ ἄπρακτον ὑποσίρῳφει καταναγ-
 κάζει⁸· καὶ ὅπερ πολλάκις οὐδὲ βαρεῖα ἐχθρῶν δύναμις κατορθῶσαι ἴσχυσει
 ἂν μόνη, ἢ ἐξ ἀβουλίας ἐνδεῖα κατεργάζεται. Οἱ αὐτοὶ δὲ καὶ τῶν κόπων⁹ ἀκη-
 διῶντες⁹ καὶ τοὺς πολεμίους δεδιότες¹⁰ φήμας καὶ ῥήματα ἐξάγουσι βλαβερά
 σπεύδοντες καὶ πάντα μηχανώμενοι κατὰ τὸ ἐγχωροῦν αὐτοῖς τὰς ἐπὶ συμφέ-
 10 ροντι τοῦ βασιλέως ἀνατρέψαι βουλάς καὶ σύντομον γενέσθαι τὴν ὑποσίροφην.

ΛVI

Περὶ τῆς ἀρμοζούσης πανοπλίας.

Οὐ καλὸν¹¹ δὲ οὐδὲ συμφέρον ἀποσιωπῆσαι καὶ περὶ τῆς πολυτελείας, μᾶλλον
 δὲ¹² ἀχρηστίας τῶν τεθρυμμένων πανοπλιῶν¹³, καὶ τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου¹⁴
 τοῦ πρὸς κόσμοι καταβαλλομένου¹⁵ τῶν ἵππων καὶ τῶν ἀνωφελῶν¹⁶ ἀργυρῶν
 σκευῶν¹⁷ τῶν διὰ περπερείαν παρ' ἐνίων ἐν¹⁸ τῇ πολεμῇ βασίλαζομένων¹⁹.
 15 ἀλλὰ δεῖ καὶ περὶ τούτου τὰ προσήκοιτα ὑπομνησαι. Ἐκείνων²⁰ μόνων ἐστὶ
 χρεῖα τῶν ἐπιτηδείων πρὸς πόλεμον καὶ χρησίμων²¹, ἵππων ἀρίστων, Σωρά-
 κων ὄχυρῶν καὶ περικεφαλαίων φασγάνων τε καλλίστων, ἐν οἷς ὁ σίδηρος²²

¹ βάθεις om. B. — ² πειραιουῦσθαι A. — γεφύρας ABKM. — ³ ἀργίαν ABKM. — ⁴ καὶ τὰς τροφάς AB; καταστροφάς EKM. — ⁵ μετὰ om. B. — ⁶ καταναγκάζειν B. — ⁷ τὸν κόπον EM. — ⁸ ἀκηδιῶντας corrigé en ἀκηδιῶντες M. — ⁹ δεδιόταις BEKM. — ¹⁰ « Il n'est pas bon non plus de se taire au sujet ». Cf. le début du ch. LVII : « Il faut savoir en outre que ». — ¹¹ καὶ au lieu de δὲ B. — ¹² « L'inutilité des panoplies de luxe ». — ¹³ Les mss. : καὶ τοῦ ἀργυροῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Nous avons corrigé d'après le passage qui est quelques lignes plus bas, πλῆσιμον¹ τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου. Faudrait-il, au contraire, s'en tenir au texte, qui voudrait dire « alliage d'or et d'argent », et écrire ἀργυροχρῶσου? — ¹⁴ Un des sens de καταβάλλειν est « payer (une somme d'argent) ». Ici καταβαλλομένου doit être entendu dans ce sens : « les ornements d'or et d'argent dont on a fait la dépense pour les chevaux ». καταβαλλομένου AB; καταβάλλομενον EKM. — ¹⁵ Ici ἀνωφελής signifie « inutile ». Plus haut, p. 97, l. 7, il avait le sens de « nuisible ». — ¹⁶ σκευή, vase ou vaiselle, ustensile de campagne; cf. fin du chapitre. — ¹⁷ ἐν écrit deux fois par A; περπερεία « vanité, fatuité ». — ¹⁸ βασίλαζομαι, être porté ou emporté, sens fréquent chez Polybe. — ¹⁹ Il y a ici un asyndète, cf. p. 98, l. 3. Faudrait-il écrire : Εκείνων οὖν μόνων? — ²⁰ Entendez : ἐπιτηδείων καὶ χρησίμων πρὸς πόλεμον. — ²¹ AB ajoutent μόνος. Ἐν οἷς « pour lesquels ».

τῶν ἄλλων ὑλῶν¹ πλεονεκτεῖ. Ἡ δὲ ἀνόητος πληθυσμοῦ τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου πρὸς τῶν² ζημιῶν καὶ πεινῶν προξενεῖ τῇ στρατεύματι πάντη τὸ περιττὸν καὶ ἀνωφελὲς ἐν τοῖς τῶν πολέμων καιροῖς ἔχει³, καὶ εὖροις ἂν φιλοπόνοις⁴ τὰς ἱστορικὰς βίβλους ἀνερευνῶμενος⁵ τοὺς ἐγείραντας⁶ ἐν τοῖς πολέμοις μετὰ ἀλά τρόπαια Ἑλλήνας καὶ Ῥωμαίους πᾶσαν λιτότητα εἰς τε τὰς διαίτας καὶ τὰ σκεύη καὶ τὰ ὄπλα αὐτῶν ἔχοντας⁷.

LVII

Περὶ τοῦ μὴ ἔχειν τοὺς εὐτελεστέρους τῶν ἀρχόντων σκηιῶς.

Τὸ δὲ καὶ⁸ σκηιῶς ἐν πολεμίᾳ⁹ τοὺς τῶν ἀρχόντων εὐτελεστέρους ἐπιφέρεισθαι¹⁰, καὶ μάλιστα ἐν τῇ τῶν Βουλγάρων χάρα, οὐδαμῶς τὸ εὐχρηστον καὶ ἐπιτήδειον ἔχει¹¹, εἰ μὴ εἰς τὸ τοῖς μέλλουσι κατασκοπεῖν¹² τὴν στρατιάν φαντασίαν διδοῖναι μόνον πληθὺν οὐκ ὀλίγην εἶναι λαοῦ. Κατὰ δὲ τὴν χάραν ὡς εἴρηται δυσπάροδον . . . εἶναι¹³, καὶ σιτίων¹⁴ φέρει ὀλιγότητα εἰς τοὺς εὐτελεστέρους τῶν στρατιωτῶν βλάβην οὐκ ὀλίγην φέρει¹⁵. ἀνθ' ὧν¹⁶ γὰρ ὀφείλουσιν ἐπικομίζεσθαι¹⁷ χρεῖας καὶ τὴν σκέπην αὐτῶν ἀπὸ καλυβῶν ἔχειν λυγίνων¹⁸ ἐν τε ἀέρι καὶ καύσωνι ταύτας μάταιον ἔχοντες φόρτοι τῶν ἀναγκαίων ἔλλιπεις¹⁹, ὅτε²⁰ χρεῖαν²¹ καλεῖ, καθίστανται.

¹ ὑλῶν om. B. — ² Les mss. τό. — ³ Les mss. ἔχουσι. En écrivant ce mot, le copiste pouvait avoir dans la pensée *l'or et l'argent*; ou bien a-t-il écrit sous l'influence des datifs pluriels qui précèdent? Quant à τὸ περιττὸν ἔχει, cf. ci-dessous, l. 9 : τὸ εὐχρηστον καὶ ἐπιτήδειον ἔχει. Les mss. πολεμίῶν au lieu de πολέμων. — ⁴ Φιλοπόνοις B. — ⁵ ἀνερευνῶμενος BKM. — ⁶ ἐγείραντας B. — ⁷ Les mss. ἔχοντες. — ⁸ καὶ de τ' main dans l'interligne M. — ⁹ ἐν πολεμίᾳ sans l'article, comme ch. xv, p. 100, l. 15. — ¹⁰ « Emporter avec soi ». — ¹¹ ἀχρηστον κ. ἐ. ἐ. B; εὐχ. κ. ἐπιτηδείων ἐ. A. — ¹² « Espionner ». — ¹³ « Dans un pays qui est, comme on dit, de difficile accès. . . . et de n'emporter que peu de vivres ». Il y a, entre δυσπάροδον et εἶναι, une lacune qui a dû faire disparaître des mots signifiant : « (être) encombré de bagages inutiles ». — ¹⁴ Les mss. σιτίων; σιτίων BE et le corr. de K. — ¹⁵ φέρει K. — ¹⁶ ἀνθ' ὧν voudrait dire : « au lieu qu'ils devraient emporter ». — ¹⁷ « Emporter avec soi ce qu'il faut ». — ¹⁸ Les mss. λυγίνων, sauf M. — ¹⁹ ἐλλιπεῖς K. — ²⁰ « Ils se trouvent manquer du nécessaire lorsque le besoin s'en fait sentir ». K a ὅτι. — ²¹ χρεῖαν AKM.

XVIII

Περὶ δουκατόρων¹ καὶ κατασκόπων.

Ἐπειδὴ δέ τις τῶν συντεινόντων πρὸς κοινήν τῷ σίρατῳ λυσιτέλειαν οὐ
καλὸν ἀμελεῖν, δεῖν καὶ δουκάτορας ἐμπείρους καὶ συνειτούς ἔχειν, καὶ² τούτους
εὐεργετεῖν, παντοίως τε προνοεῖσθαι καὶ ἀντιλαμβάνεσθαι· δίχα γὰρ αὐτῶν
5 οὐδέν τι τῶν ἀγαθῶν κατορθοῦται. Τοιοῦτους δὲ φάμεν δουκάτορας, οὐχὶ
ἀπλῶς τὰς ὁδοὺς ἐπιστάμενους³ (τοῦτο γὰρ καὶ τῶν εὐτελῶν τις καὶ τῶν ἀγρω-
τῶν⁴ δύναται ποιεῖν), ἀλλὰ τοὺς δυναμένους πρὸς τῷ⁵ τὰς ὁδοὺς ἐπίστασθαι
καὶ⁶ καλῶς κυβερνῆσαι τὸ σίρατόπεδον εἰς τὴν τῶν κλεισουργῶν⁸ διέλευσιν⁷,
προνοεῖσθαι τε καὶ εἰδέναι τὰ σύμμετρα τῶν¹⁰ ἀπλήκτων διασθήματα καὶ χώ-
10 ρων¹¹ τοὺς ἐπιτηδείους καὶ ὑδάτων ἀφθονίαν ἔχοντας πρὸς τὸ ἀσπίνοχώρητον
τὸ ἀπλήκτον γίνεσθαι, ἔχειν τε ἀκριβῆ γνώσιν καὶ τῆς Ξέσεως τῆς πολεμίας
χώρας, ἵνα τὴν σίρατιάν ἐν αὐτῇ εἰσάγοντες ληΐσῃται τὴν χώραν καὶ ἑξανδρα-
ποδίσῃται¹². Ἔσιωσαν δὲ καὶ χωσάριοι¹³ πλεῖστοι καὶ ἐπιτηδαιοὶ παρὰ τῷ¹⁴ τῆς
ἀνατολῆς λαῷ καλούμενοι τραπεζίται¹⁵, καὶ συνεχῶς ἄλλοι ἀλλαχόθεν¹⁶ τῆς
15 χώρας εἰσίστησαν πρὸς τὸ αἰχμαλωτίζειν ἀνθρώπους¹⁷, ἵνα δι' αὐτῶν ἀκριβῶς
αἰτῶν πολεμίων ἀναδιδάσκωνται¹⁸ βουλαί, εἴτε ἐπισυναγῶνται¹⁹ ἢ συμμάχους²⁰
δέχονται, καὶ, συντόμως εἶπεῖν, ἵνα τῶν²¹ παρ' αὐτοῖς μελετωμένων λαιθάνῃ²²
μηδέν. Οἱ δὲ ἀληθεῖς τῶν κατασκόπων καὶ αὐτοὶ χρησιμώτατοι²³· εἰσιόντες
γὰρ εἰς τὴν πολεμίαν, δύνανται τὰ τῶν ἐχθρῶν ἀκριβῶς μαθηθῆναι καὶ τοῖς
20 ἀποστέλλουσι διῆλα ποιεῖν. Οὐ μόνον δὲ εἰς τοὺς Βουλγάρους ἔξεστί τῷ δο-

¹ δουκατόρων et plus bas δουκάτορας E. L'orthographe δουκάτωρ, -oros, bien que το soit long en latin dans *ductōris*, est prescrite par E. A. Sophocles, *Greek Lexikon*, p. 394. — ² καὶ om. B. — ³ ἐπίστασθαι μόνους B. — ⁴ τῶν donné seulement par K. — ⁵ Les mss τὸ. — ⁶ καὶ om. par les mss. — ⁷ κυβερνῆσθαι B. Après ce mot, les mss. ajoutent καὶ, qui est de trop ici. — ⁸ Les mss. κλεισουργῶν, sauf E. — ⁹ ἐλευσιν B. — ¹⁰ τῶν om. B. — ¹¹ χωρῶν les mss., sauf E. — ¹² Il y a lieu de soupçonner que le membre de phrase ἔχειν τε . . . ἑξανδραποδίσῃται est une addition postérieure à la rédaction originale. — ¹³ Cf. sur ces χωσάριοι la note 30, p. 147, des *Textes grecs*. — ¹⁴ τῶν A. — ¹⁵ Sur les τραπεζίται, cf. la note 31, p. 148, des *Textes grecs*. — ¹⁶ ἀλλαχόθεν B. — ¹⁷ αὐτούς 1re main, ἀνθρώπους 2e main dans B. — ¹⁸ ἀναδιδάσκοντας K. — ¹⁹ ἐπισυναγῶνται et δέχονται les mss. — ²⁰ συμμέτοχος B. Peut-être faut-il corriger le mot suivant δέχονται en προσδέχονται, cf. la note 32 de la page 148 des *Textes grecs*. — ²¹ πᾶς 1re main, τῶν 2e main dans B. — ²² λαιθάνειν· μηδενὶ δὲ καὶ B. — ²³ Sur cette expression, cf. Aristote, *Eth. à Nicom.*, X, 1, 4.

μεσίτην¹ καὶ τοῖς ἀκρίταις σίρατησις² κατασκόπους ἔχειν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ λοιπὰ γειτονοῦντα ἔθνη, εἴτουν³ εἰς Πατζινακίαν⁴ καὶ εἰς Τουρκίαν καὶ Ῥωσίαν, ἵνα μηδέν⁵ τῶν ἐκείνων βουλευμάτων ἄγνωστον ἡμῖν ᾖ. Οἱ δὲ σὺν γυναιξὶ καὶ παισὶν ἀλισκόμενοι αἰχμάλωτοι ἐπίστε καὶ αὐτοὶ τῶν κατα-
 5 σκόπων⁶ πλείων ὠφελουσι· πίστις γὰρ λαμβάνοντες παρὰ τῶν σίρατην ἦν ἐλευθερίας τυχεῖν σὺν γυναιξὶ καὶ παιδίοις⁷ καὶ αὐτοὶ πρὸς κατασκοπήν ἀποστέλλονται, καὶ μετὰ τὸ κατανοῆσαι ὡς ἔχει τὰ τῶν ὁμοφύλων ἅπαντα ὑποστέφοντες⁸ τὸ ἀληθὲς ἀπαγγέλλουσι.

XIX

Περὶ διελεύσεως κλεισούρας μὴ κατεχομένης

10

παρὰ τῶν πολεμίων.

Τοῦ δὲ σίρατοπέδου ἐν τῇ πολεμίᾳ σίρατεύσεσθαι¹⁰ μέλλοντος, πρὸ ἡμερῶν τινῶν στέλλεσθωσαν¹¹ οἱ δουκότερες καὶ κατάσκοποι καὶ χωσάριοι πρὸς τὸ πάσας καλῶς ἀνερευνησασθαι τὰς ὁδοὺς καὶ γινῶναι εἰ¹² παρὰ τῶν πολεμίων κατέχονται. Καὶ εἰ μὲν εὐρηθεῖεν μὴ κατεχόμενοι, καὶ οὕτως συμφέρον ἐστὶ¹³
 15 μὴ ἐμβαλεῖν¹⁴ τὸ σίρατευμα εἰς δυσχωρίας· συμβαίνει γὰρ καὶ μετὰ τὸ ἀπάρξασθαι τῆς εἰς τοὺς στίνοιπούς τόνους διαβάσεως ἐπελθεῖν πολεμίους. Εἰ δὲ τις ἀνάγκη ἐστὶ κατεπεῖγουσα διὰ τῶν τιοούτων ὁδῶν διελθεῖν, πεμπέσθω πρὸ μιᾶς ἢ καὶ δύο ἡμερῶν πεζικὴ δύναμις σὺν ἀνδρείῳ¹⁵ καὶ συνετῶ ἄρχοντι πλείονας τοὺς τοξότας καὶ ἀκοντιστὰς τῶν ὀπλιτῶν ἔχουσα· εἰ δὲ καὶ ἵππεῖς
 20 δυνατὸν ἐστὶν ἐκεῖσε ἐνεργῆσαι καὶ τοῖς πεζοῖς συνεῖναι, εἰς μεγάλην τούτων ἔσονται προθυμίαν· σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ δουκότερες ἔστωσαν ἐμπειρότατοι, καὶ ταξιαρχία τῶν δυτικῶν τῶν ἐπιστάμενων μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀκριβῶς τὸν

¹ Cf. Léon Diacre, p. 7, l. 12, éd. de Bonn. — ² Cf. Nicéph. Phoc. *περὶ παραδρ. πολ.*, p. 123 D, éd. Hase; p. 190, 25 de Bonn. — ³ εἴτ' οὖν mss. Sur cette conjonction εἴτουν, cf. la note 35 de la page 149 des *Textes grecs*. — ⁴ Sur le pays des Patzinaques ou Petchénogues, qui habitait sur le littoral de la mer Noire, cf. la note 36, p. 149, *ibid.* — ⁵ μηδὲ mss. — ⁶ Les mots καὶ παισὶν — κατασκόπων, omis par la 1re main, ont été rétablis en marge par le reviseur de K. Ἀλισκόμενοι AE. — ⁷ καὶ donné avant πλείων par K. — ⁸ πειδίσι A, παισι B. — ⁹ ἀποστέφοντες mss., sauf EM. — ¹⁰ εἰσελεύσεσθαι au lieu de σίρατεύσεσθαι AE. — ¹¹ στελλέτωσαν K; στελέσθωσαν AE. — ¹² εἰς AE. — ¹³ ἐστὶν E, et le plus souvent ainsi avec le ν euphonique. — ¹⁴ ἐμβαλεῖν K. — ¹⁵ ἀνδρίῳ K.

τοιοῦτον τόπον. Ὁ δὲ ἄρχων τὸν¹ πάντων ὑψηλότερον² σπευσάτω κατασχεῖν
 τόπον ἢ καὶ φρούριον ἔτοιμον εἰ τύχοι ἐνεῖναι³ ἐν αὐτῷ τῷ⁴ τόπῳ, κάκειθεν
 μὴ μόνον τὴν ὁδὸν ἢν διαβαίνειν μέλλει τὸ σίρατευμα ἀσφαλῶς κρατησάτω,
 ἀλλὰ καὶ τὰς λοιπὰς ἀπάσας τὰς δυναμένας δηλονότι πρὸς αὐτὴν εἰσαγαγεῖν
 5 λαὸν πολέμιον σὺν ἀκριβεῖα πολλῇ⁵ φυλατίετω, ἵνα μηδαμῶθεν ἰσχύσωσιν
 ἐπελθεῖν ἐχθροὶ τῇ σίρατιᾳ ἐν τῇ δυσχωρίᾳ οὔσῃ καὶ βλάβῃν εἰς αὐτὴν κατ-
 εργάσωνται. Μετὰ δὲ τὴν ἐπισφαλῆ κατάσχεσιν τῆς ὁδοῦ δηλούτω ὁ ἄρχων τῷ
 ἀγίῳ ἡμῶν βασιλεῖ, καὶ τότε τῆς ὁδοιορίας ἀπίεσθω. Ἀφοριζέτω δὲ ταξιαρ-
 χίας δύο καὶ προπορευέσθωσαν τῶν ἰππέων ἀξίνας βασιάζουσαι καὶ πελέκει
 10 πρὸς τὸ τὴν ὁδὸν ἀνακαθαίρειν ὅπου δεῖ. Πρόστιάξιν δὲ βασιλικὴν ὁ τῶν προ-
 πορευομένων δύο ταξιαρχῶν⁶ ἡγεμῶν ἐχέτω, ἵνα ἀνὰ τὴν ὁδὸν ταύτην ὀπόσους
 σίενωτάτους καὶ δυσδάτους εὗροι τόπους πεζοὺς καταλιμπάνῃ⁷ κατέχειν τε⁸
 καὶ φυλάττειν αὐτοὺς ἄχρι τῆς τοῦ ὅλου σίρατοῦ διαβάσεως. Ἐπέσιωσαν δὲ
 τούτοις τοῖς πεζοῖς αἰ⁹ τυπωθεῖσαι προπορεύεσθαι τοῦ βασιλέως ἡμῶν τοῦ
 15 ἀγίου ἰππικαὶ τάξεις, καὶ μετ' αὐτὰς οἱ μετὰ τοῦ βασιλέως περιπατοῦντες πεζοὶ
 οἱ τε ῥῶς καὶ μαλάρτιοι καὶ τοξῆται, μετὰ δὲ τούτους ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ὁ ἅγιος
 καὶ οἱ σὺν αὐτῷ καὶ μετ' αὐτοῦ ἐπόμεναι ἰππικαὶ τάξεις¹⁰ καὶ μετ' αὐτοὺς
 καθεξῆς ἢ λοιπὴ σίρατιὰ διερχέσθω, καθὼς ἕκαστα προεξεθέμεθα¹¹. Αἱ δὲ δύο
 ταξιαρχίαι αἰ¹² παντὸς προπορευόμεναι τοῦ σίρατοῦ ἄχρι τοῦ ἀπλήκτου τὴν
 20 αὐτὴν φυλατίετωσαν¹³ τῆς ὁδοιορίας τάξιν¹⁴, ὡσαύτως καὶ αἱ λοιπαί. Ὅπισθεν
 δὲ πάντων καὶ αὐτοῦ τοῦ σάκα δύο ταξιαρχίαι πεζῶν ἐπακολουθεῖτωσαν¹⁵. ὁ δὲ
 προκατασχὼν τὰς ὁδοὺς ἄρχων, εἰ μὴ σύμπαν διέλθῃ τὸ σίρατευμα, μὴ κατα-
 λιπέτω ταύτας, ἀλλὰ μετὰ τὴν τῶν¹⁶ ἀπάντων διέλευσιν, τότε καὶ αὐτὸς
 ὕστατος σὺν τῷ ἱπ' αὐτῷ λαῷ διαβήτω.

¹ τῶν K. — ² Peut-être faut-il écrire ὑψηλότατον? — ³ εἰ τύχοιεν εἶναι mss. — ⁴ τῷ om. K.
 — ⁵ πολλῇ K. — ⁶ ταξιαρχῶν les mss. — ⁷ καταλιμπάνει les mss. — ⁸ τε om. K. — ⁹ αἰ om. K.
 — ¹⁰ Les mots μετ' αὐτὰς οἱ μετὰ τοῦ . . . ἐπόμεναι ἰππικαὶ τάξεις καὶ omis par K. — ¹¹ προεξε-
 θέματα K. — ¹² A ajoute τῶν après αἰ. — ¹³ φυλατίεσθωσαν K. — ¹⁴ τάξιν τῆς ὁδοιορίας K.
 — ¹⁵ ἐπακολουθήτωσαν les mss.; de même p. 115, l. 3, ἀκολουθήτω les mss. — ¹⁶ τῶν om. AM.

XX

Περὶ κλεισούρας κατεχομένης ὑπὸ τῶν πολεμίων.

Εἰ δὲ παρὰ τῶν ἐχθρῶν οἱ σπεινωτοὶ προκατελήφθησαν¹ τόποι μετὰ πα-
 ρασκευῆς καὶ δυνάμεως, ἐν οἷς μελέτη² τὸ σφράτευμα διελθεῖν, καὶ τοῦτο σαφῶς
 παρὰ τε τῶν κατασκόπων καὶ λοιπῶν τῶν ἀνωτέρω³ λεχθέντων ὁ βασιλεὺς
 ἡμῶν ὁ ἅγιος πεπληροφόρηται, χρὴ μὴ πλιησιάζειν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ μήτε μὴν
 5 εἰς ἕτεραν κατεχομένων παρὰ τῶν πολεμίων δυσβάτων ὁδῶν⁴ παραβολωτέρως⁵
 καὶ ἐπικινδύνως ἐμβαλεῖν⁶ τὸ σφράτευμα. Τοῦτο δὲ φάμεν οὐχὶ τῷ⁷ τῶν
 ἐχθρῶν δέει, ἀλλὰ παραινοῦντες τὴν μαχομένην καὶ κινδυνιάδην τῶν τόπων
 φεύγειν⁸ τραχύτητα· εἰς γὰρ τῶν ἀσθενῶν πολλάκις τῇ ὀχυρότητι τοῦ χάριου
 10 βοηθούμενος πλείστους τῶν ἀνδρείων καταγωνίζεται. Ὅπου γὰρ οὐ δυνατὸν τῇ
 χειρὶ ἢ τῷ ἵππῳ καὶ τοῖς ἄρμασι χρήσασθαι, δυνατοῦ τούτου τῷ πολεμίῳ
 τυγχάνοντος, προφανῆς ὁ κίνδυνος· κρεῖττον⁹ οὖν ἐστὶ καὶ συμφέρον εἰς
 ἕτεραν ἀπελθεῖν¹⁰ ἐλευθέραν, εἰ τάχα τριῶν ἢ καὶ τετάρων ἡμερῶν ἀπέχει τὸ
 τῆς ὁδοῦ ἐκείνης διάστημα, καὶ δι' αὐτῆς, εἰ μὴ κατέχεται, διελθεῖν ἀποστίε-
 15 λαινα πρότερον καὶ διὰ πεζῶν ταύτην κατασχόντα τῷ τρόπῳ ἢ παρεθέμεθα
 πρὸς τὸ διελθεῖν ἀκινδύνως. Εἰ δὲ τυχὸν καὶ αὕτη κατεσχέθη παρὰ τῶν ἐναν-
 τίων, οἱ δουκότεροι ἀπὸ τῶν πλαγίων ἑτέρων ὁδῶν τῶν ἐνθεν κάκειθεν τῆς
 κρατουμένης οὐσαῖν δύνανται διαβάσαι λαὸν πεζικὸν ἰκανὸν καὶ κατὰ νῆτον
 εἴτε ἐκ πλαγίων τῶν πολεμίων ποιῆσαι. Καὶ εἰ μὲν περιγένηνται τῶν ἐχθρῶν
 20 καὶ τούτους πολέμῳ διάξωσιν ἢ ἐκεῖνοι τὴν ἐκ τῶν πλαγίων κατ' αὐτῶν δει-
 λιάσαντες ἐφοδοὶ μόνου ὑποχωρήσουσιν, ἀφόβως τὸ σφράτευμα διελεύσεται.
 Εἰ δὲ λόφου¹¹ ἐν ἐκείνῳ τῷ¹² τόπῳ ὄντος ἢ πέτρας ὑψηλῆς καὶ ταύτης δίκην
 φρουρίου οὐσίας ἐγκρατεῖς ὄντες οἱ πολέμοι καὶ τῇ ἐκείνης ἀσφαλιζόμενοι ὀχυρό-
 τητι καρτεροῦσι φυλάττοντες τὴν ὁδόν, εἰ μὲν οὐχ¹³ οἷόν τε ἐστὶν ἐκ δύο ἢ καὶ
 25 ἀφ' ἐνὸς τούτοις προβαλεῖν¹⁴ πόλεμον, διὰ τῆς δημοσίας καὶ μεσαιτάτης ὁδοῦ

¹ κατελήφθησαν AKM. — ² μεμελέτη AEM, et dans M de 3e main, à la marge : ἴσως μεμελέτηκε. Μελέτη, ici, « le plan ». — ³ ἀνωτέρω E. — ⁴ κατεχομένων π. τ. σ. δύσβατον ὁδόν; ces mots, omis par la 1re main dans M, ont été écrits en marge de 2e main avec la variante δυσβάτων ὁδῶν. — ⁵ παραβολωτέρων mss. — ⁶ ἐμβάλλειν AEM. — ⁷ τῷ om. K. — ⁸ φεύγειν om. K. — ⁹ κρεῖττων καὶ σ. K; κρεῖττων οὖν ἐστὶ καὶ σ. M; κρεῖττον οὖν ἐστὶ καὶ σ. A. — ¹⁰ ἀπη-
 γειν K. — ¹¹ λόφον K. — ¹² τῷ om. K. — ¹³ οὐκ K. — ¹⁴ προσβαλεῖν E, ce qui est peut-être la bonne leçon.

ἔλαφροί τινες καὶ ῥωμαλέοι¹ πεζοὶ καὶ² αὐτοῖς ἐπελθέτωσαν καὶ εἰ δυνηθῶσι
 τούτοις ἐρεθίσαι³ πρὸς μάχην καὶ τοῦ ὄχυροῦ ὑπεξαγάγωσι τόπου⁴ ἐσχηματισ-
 μένην ὑποκριθήτωσαν φυγῆν, ἢ οἱ ἐκ πωλαγίου ἢ⁵ ἐκ τῶν ὀπισθεν ἐπιδραμόντες
 καταπολεμήσωσι⁶, καὶ ἀπώλειαν αὐτῶν κατεργάσωνται. Εἰ δὲ πάντη ἀδύνατον
 ἵ ἀπὸ τῶν πωλαγίων ἐπελθεῖν τοῖς πολεμίοις, ἀβάτου τέλει⁷ τοῦ τόπου,
 ὥσπερ πολλοὺς ἐθεασάμεθα τοιαύτην ἔχοντας Θέσιν, διὰ μιᾶς τῆς κρείττους
 τῶν πωλαγίων ὁδῶν ἀκωλύτως τὸ σίρατευμα διελεύσεται μηδεμίαν βλάβης
 ὑποψίαν ἀπὸ τῶν πολεμίων ἔχον· ὥσπερ γὰρ οἱ οἰκείοι ἐκωλύθησαν ὑπὸ τῆς
 δυσχωρίας τοῖς ἀλλοτρίοις συμβαλεῖν, οὕτω ἀκαεῖνοι ἄβατον καὶ ἀδύνατον τὴν
 10 πρὸς τοὺς ἡμετέρους διάβασιν ἐξοίει⁸. Παρέστησε δὲ ἡμῖν ἡ πειρα διδάξασα καὶ
 δι' ὀρέων⁹ καὶ ὁδῶν μὴ συνήθων ἀλλὰ γνώσων¹⁰ μὲν τοῖς πολεμίοις διὰ τὸ¹¹
 ἀκριβές, τοῖς δὲ ἐμπείροις δουκάτορσι γινωσκομένων καὶ ἐπιτηδεῶν οὐσῶν πρὸς
 διέλευσιν, καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἀπονοήτων εὐκολώτερον καὶ ἀβλαβέστερον διήλθο-
 μεν ἡμεῖς¹² τε αὐτοὶ καὶ μυρίοι ἕτεροι. Εἰ μὲν οὖν οἱ δουκότεροι εἴεν ἀξιόπιστοι
 15 καὶ πεπειραμένοι ἐκ τοῦ καὶ ἕτερα μεγάλα φοσσάτα δουκατορεῦσαι καὶ τοιού-
 των ὁδῶν ἔχωσιν εἶδησιν, προκατασχεθήτωσαν αὐταὶ διὰ πεζικοῦ πλῆθους
 κατὰ τὸν δηλωθέντα τρόπον, καὶ διαβήτω ἐκεῖσε τὸ σίρατευμα ἀφόβως. Ἄναγ-
 καῖον δὲ ταύτην, ἢ ἐτέραν ἢν ἂν διέλθῃ ὁ ἡμέτερος λαὸς, φυλάττεσθαι¹³ μετὰ
 πεζικῆς δυνάμεως κρατούσης εἰς ἀσφάλειαν ἑαυτῆς εἰ εἴεν συγκείμενα φρούρια
 20 ἢ τὸν ὑψηλότερον καὶ ὄχυρῶτατον τόπον· καὶ εἰ μὲν δι' αὐτῆς ἢ ὑποσίρῳφειν¹⁴
 μέλλει ἢ χρεῖας¹⁵ εἰσφέρεισθαι πρὸς τὸ σίρατόπεδον τὸ ἀφρόντιστον ἐξεῖ¹⁶· εἰ δὲ
 δι' ἐτέρας, μνησθήτω τοῦτο τῶν τῶν πεζῶν ἄρχοντι ἀκαεῖνην εὐρηθήσεται φυ-
 λάτῳν ὁδὸν¹⁷ κατὰ τὴν τοῦ βασιλείως ἡμῶν τοῦ ἁγίου ἐξέλευσιν ἢ ἡπερ ἂν
 προσίαγῃ. Εἰ δὲ μὴ πεζικὸν μάχιμον κατελείφθῃ¹⁸ πρὸς τὸ τὴν κλεισοῦραν
 25 φυλάττειν, ἀλλ' ἄφετος¹⁹ συνεχωρήθῃ, δεῖ τὴν ὁμοίαν, καθὼς ἐρρέθη, τηρεῖν
 ἀκριβείαν καὶ ἀσφάλειαν τῆς πολεμίας ἐξιέναι καὶ ὑποσίρῳφειν μέλλοντι,
 μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶν πλείω²⁰, κατὰ γὰρ τὸ μὴ δήλην εἶναι τὴν τῆς σίρατιᾶς
 πρὸς τὴν πολεμίαν εἴσοδον τοῖς ἐναντίοις ἐν ὑποίῳ μέλλει τῆς χώρας εἰσβα-

¹ ῥωμαλαῖοι mss. — ² καὶ om. AEM. — ³ ἐρεθίσαι A. — ⁴ τόπων M. — ⁵ ἢ om. mss. —
⁶ καταπολεμήτωσι 1re main dans KM. — ⁷ ὄντως A. — ⁸ ἐξεν changé de 2e main en ἐξοίειν A. —
⁹ ὀρέων mss.; le reviseur de K δι' ὀρέων. — ¹⁰ ἀλλ' ἀγνώστων 1re main de A et 2e main de M;
 ἀλλὰ γνώσων E et 1re main de M; ἀλλ' ἀναγνώστων K. — ¹¹ Les lettres à τὸ de διὰ τὸ répétées
 dans E au commencement de la ligne. — ¹² K ajoute καὶ devant ἡμεῖς. — ¹³ φυλάτεσθαι A. —
¹⁴ ὑποσίρῳφειν AEM, ὑποσίρῳφει K. — ¹⁵ χρεῖας M. — ¹⁶ ἐξεῖ K. — ¹⁷ ὁδῶν A. — ¹⁸ καταληφθῇ M,
 καταλείφθῃ K. — ¹⁹ ἀλλάφετος K, ἄλλος ἄφετος E. — ²⁰ πλείωνω K, πλιόνω E, πλείωνων M.

λείν¹ μέρει. Ἴτι δὲ καὶ διὰ τὸ φυγαδεῦσαι ἕκαστον πάντα τὰ προσόντα αὐτῶν ἐπείγεσθαι, εἰκός ἐστίν ἀφυλάκτους² τῶ τοιούτῳ τρόπῳ καταλιπεῖν τὰς³ ὁδοὺς. Ἐπειδαν⁴ δ' ἀποχωρῆσαι τῆς πολεμίας ὁ σίρατος βούληται, τοῖς ἐχθροῖς οὐκ ὀλίγη τότε φροντίς τοῦ προκατασχεῖν τὰς ὁδοὺς, καὶ τὰ οἰκεία καὶ ἀλλότρια ἐν
 5 βραχεῖ⁵ συνηγμένα κομίσασθαι· συμβαίνει δὲ καὶ κατευδοθῆντι⁶ τῶ σίρατο-
 πῆδῳ πλεθύν ἀνδραπόδων καὶ κτηνῶν ἐπιφέρεσθαι, καὶ περὶ ταῦτα ἕκαστον
 ἀσχολεῖσθαι, χρεῖαν οὖν τότε⁷ πλείονος φυλακῆς καὶ μείζονος.

Ὅταν οὖν τὴν σίρατιαν ὑποσφύζουσαν διὰ τῆς κλεισούρας διαβιβάσαι μέλ-
 λωμεν, ἀναπαῦσαι χρὴ ταύτην καὶ μὴ τεταλαιπωρημένην ἐκ τῆς ὁδοιπορίας
 10 καὶ μάλιστα τὴν πεζικὴν ἐξάγειν πρὸς μάχην· εἴ ἄρα καὶ ὑπὸ τῶν πολεμίων
 ἢ ὁδὸς κατεσχέθη, ἀλλ' ἐν ἐπιτηδεῖῳ τόπῳ πλεσίον τῆς κλεισούρας ὄντι
 ἀπληκεύσαντα ἀναπαῦσαι τὸ λοιπὸν τῆς ἡμέρας ἢ καὶ τὴν ἐπιουσαν καὶ
 παραινεῖσαντα τούτους καὶ πρὸς ἀνδρείαν ἐπαλείψαντα, οὕτως τῇ μετ' αὐτὴν
 πρῶθην τῆς διαβάσεως⁸ ἀπάρξασθαι, καθὼς ἀκριβῶς προεκδέδοται. Καὶ περὶ
 15 μὲν τοῦ ἀσφαλῶς καὶ ἀελαβῶς διελθεῖν τὸ σίρατευμα τὰς⁹ κλεισούρας ὡς
 οἷόν τε ἦν ἐξεθέμεθα· τὸ κρεῖττον δὲ πάντων ἐστὶ καὶ λυσιτελεστέρον δι' ὁμαλῆς
 καὶ εὐρυχώρου ὁδοῦ εἰσάγειν ἐν τῇ πολεμίᾳ καὶ ἐξάγειν τὸ σίρατευμα καὶ
 μηδέποτε διὰ σιενῶν καὶ δυσβάτων ὁδῶν τὴν βαρεῖαν δύναμιν τὸ τε πλεθὸς
 τοῦ ὑπουργικοῦ καὶ τῶν ἀχθοφόρων διαβιβάζειν.

Ἴτι δὲ ἢ ὁδὸς ἐν ἣ τὴν ἐξέλευσιν μέλλει ποιεῖσθαι τὸ σίρατευμα σιενὴ τίς ἐστὶ
 καὶ δύσβατος καὶ πλεσιάζουσι οἱ ἐχθροὶ ἐν τοῖς τοιούτοις σιενώμασι, εἴ μὲν
 διὰ τριῶν ὁδῶν ἐστὶν ἢ τοῦ σιενώματος ἐξοδος, δεῖ, εἴ ὅλως καὶ οὐκ ἀπ'
 ἀλλήλων μακρύνουσι αἱ ὁδοί, σῆναι τοὺς τρεῖς χιλιάρχους τοὺς οὐραίους
 ὄπισθεν, καὶ ὁ μὲν εἰς¹⁰ χιλίαρχος μετὰ τοῦ πεζικοῦ αὐτοῦ κρατεῖτω τὴν μίαν
 25 σιενωπὸν τῆς ὁδοῦ, ὁ δὲ ἕτερος τὴν ἄλλην καὶ ὁ ἄλλος τὴν ἑτέραν· ὡσαύτως
 δὲ καὶ ἐν τῶ μετωπαίῳ¹¹ σιηκέτωσαν ἕτεροι τρεῖς καὶ ἐξ ἑκατέρων τῶν πλα-
 γίων σιηκέτωσαν οἱ ἐξ χιλίαρχοι φυλάττοντες τὴν τάξιν τῆς ἀνωτέρω ῥηθείσης
 τετραγώνου¹² παρατάξεως, καὶ διὰ μέσου τῶν ἀμφοτέρων ὁδῶν χωρηθῆτω¹³
 30 τὸ καβαλλαρικὸν καὶ περιπατεῖτω εὐτάκτως τῶν δηλωθεισῶν πεζικῶν παρα-
 τάξεων φυλατίουσῶν τὴν τοῦ σιενοῦ διέξοδον μέχρι τῆς τοῦ καβαλλαρικοῦ

¹ εἰσελλεῖν sic A. — ² ἀφυλάκτοις K. — ³ τοὺς K. — ⁴ ἐπειδ' ἂν B. — ⁵ βραχὺ AM. — ⁶ κα-
 τευδοθῆντι K. — ⁷ τότε omis par K. — ⁸ διαβιβάσεως AEM. — ⁹ τῆς KM. — ¹⁰ εἰς AB. —
¹¹ τῶ παίῳ les mss., sauf B; en marge, de 2^e main dans M: ἴσως μετωπαίῳ; dans A: ἴσως μετὰ
 παίῳ. — ¹² τετραγώνου A. — ¹³ χωρηθῆτω A.

διελεύσεως. Εἰ δὲ καὶ ἔμπροσθεν τοῦ σιενοῦ φόβος ἐχθρῶν ὑποπίεύεται, δεῖ τοὺς μετωπαίους πεζοὺς ἡγουν τοὺς τρεῖς χιλιάρχους προηγεῖσθαι ἔμπροσθεν τοῦ καβαλλαρικοῦ μέχρι τῆς συμπληρώσεως τοῦ σιενοῦ, καὶ τοῦ σιενοῦ πληρουμένου δεῖ σίῃναι τοὺς αὐτοὺς πεζοὺς μέχρις οὐ διέλθη τὸ καβαλλαρικὸν ὅλον, καὶ τοῦ καβαλλαρικοῦ διερχομένου καὶ ὀπισθεν πεζικῶν παρατάξεων 5 πλησιαζουσῶν τότε δεῖ εὐτάκτως ἀποκινεῖν. Εἰ δὲ δύο διεξοδοί¹ εἰσι τοῦ σιενοῦ, εἴτε καὶ μία, ὁμοίως ἢ αὐτῇ τάξει φυλατῖέσθω. Εἰ δὲ καὶ παρὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦτο ἐπιτηδευθῆ καὶ κρατήθωσι τὰ σιενὰ παρ' αὐτῶν ἐπακολουθούτων τῶν ἐχθρῶν ὀπισθεν, ἑτέρας διεξόδου μὴ οὔσης, χρή σκοπῆσαι ἐπιτη- 10 δείους τόπους ὕδωρ ἔχοντας καὶ ἐκεῖσε προσωπαῦσαι τὸ σίρατευμα, καὶ τότε, εἰ μὲν οἱ² ἐπακολουθοῦντες³ ἐχθροὶ πλησιάσωσι⁴, δεῖ πρῶτον τὰς τοῦ καβαλλαρικοῦ σίρατοῦ παρατάξεις ἐτοιμαῖσαι καὶ ὀρμηῖσαι κατὰ τῶν ὀπισθεν ἐπακολουθούτων⁵ ἐχθρῶν, καὶ εἰ μὲν Θεοῦ συνεργία τράπωσιν δεῖ αὐτοὺς καταδιώκειν κατὰ τὰς ἀνωτέρω ρυθμισθείσας⁶ διατάξεις⁷ τῶν ἐχθρῶν μέχρις οὐ τελείως παραλυθῶσι καὶ μὴ δύνασθαι τοὺς διασωθέντας ἐξ αὐτῶν ἄλλο 15 συσταθῆναι⁸ καὶ ὑποσῖρέψαι· εἰ δὲ εἰς πλῆθος ὄντες οἱ ἐχθροὶ Φαρσαλέως ἐνίστανται πόλεμον ἐπιζητοῦντες, χρή τότε καὶ τὰς πεζικὰς παρατάξεις τὸ ὅλον σίρατευμα ἐπακολουθεῖν τοῖς καβαλλαρίοις καὶ δημοσίως τὸν πρὸς αὐτοὺς πόλεμον συνάπτειν, μέχρις οὐ Θεοῦ συνεργοῦντος ἡμῖν ἢ τροπῇ αὐτῶν 20 γένηται, καὶ, τούτων τρεπομένων καὶ μετὰ νικητηρίων καὶ χαρμοσύνης τοῦ σίρατοῦ ὑποσῖρέφοντος, πάντως καὶ οἱ τὰ σιενὰ τῶν ὁδῶν κρατοῦντες ἐχθροὶ δειλίᾳ πολλῇ κατασχεθέντες καὶ αὐτοὶ φυγῇ χρήσονται· εἰ δὲ τὴν δειλίαν παρωσάμενοι⁹ ἀθαδῶς καὶ Φρασέως ἴσταντας τὴν διέλευσιν τῶν σιενῶν κρατοῦντες, χρή σκοπηθῆναι¹⁰ αὐτοὺς παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ σίρατοῦ οἴοι καὶ 25 πόσοι εἰσὶν οἱ αὐτοὶ καὶ ἐν ποιᾷ τάξει ἴστανται, καὶ κατὰ τὴν ποιότητα καὶ ποσότητα αὐτῶν δεῖ διὰ τριῶν κατ' αὐτῶν πεζικὰς παρατάξεις εὐτρεπίσαι καὶ ἀποσείλαι· καὶ, εἰ μὲν εἰς λίθους καὶ πέτρας κρημνώδεις ἴστανται φυλάττοντες

¹ ἐξοδοί KM. — ² οἱ om. K. — ³ ἐπακολοθέντες K. — ⁴ πλησιάσωσι AEM. — ⁵ ἐπακολουθέντων K. — ⁶ ρυθμισθείσας K. — ⁷ διατάξεις A, le reviseur de K et la 2e main de A et de M; les autres διάξεις, sauf E qui a διώξεις. — ⁸ σταθῆναι M. — ⁹ παρωσάμενοι A, παρωσάμενοι M, παρασάμενοι les autres mss.; la 2e main de M a écrit en marge: ἴσως παρασεισάμενοι ἢ παρωσάμενοι. — ¹⁰ σκοπησκοπηθῆναι, les lettres σκοπη ainsi répétées au changement de ligne dans E; A et M ont σκοπη σκοπηθῆναι; dans M, en marge, de 2e main: ἴσως περιτλόν; cette main a de plus souligné de points le mot σκοπῆ du texte.

κάτωθεν τὰ ὁδοὺς¹, δεῖ ἀποστίλλαι ἀκοντισίᾱς καὶ ψιλούς² τοξότας καὶ σφεν-
 δονισίᾱς, εἰ δυνατόν, καὶ ἐκ τῶν μεναυλάτων³ τινὰς πρὸς τὸ ἀπογυρεῦσαι
 τοὺς αὐτοὺς κρημνώδεις τόπους, καὶ ἐκ τῶν ὀμαλῶν καὶ πεδινοτέρων τόπων
 ἐπ' εὐθείας ἐλθεῖν· καὶ τῶν ἐχθρῶν ἐπισταμένων οὐ χρὴ τὸν πόλεμον ἐπι-
 5 σπεύδειν⁴ καὶ ἀσκόπως συμβάλλειν τοῦ τόπου βοηθοῦντος τοῖς ἐχθροῖς, ἀλλὰ
 ἐκ διαφόρων τόπων τὴν ἐπέλευσιν ποιήσασθαι κατ' αὐτῶν καὶ περισπᾶσαι
 αὐτοὺς μετὰ τοὺς εἰρημένους τοξότας καὶ ἀκοντισίᾱς καὶ σφενδονισίᾱς. Καί,
 ἐὰν οὕτως ἐπιμένωσιν βοηθούμενοι ἐκ τῆς τοῦ⁵ τόπου ὀχυρότητος, χρὴ μίαν
 τότε παράταξιν ὀπλιτῶν εἶτε καὶ δύο ἀποστίλλαι διὰ τῶν πεδινοτέρων τόπων
 10 ἐπλθεῖν κατ' αὐτῶν, καὶ Θεοῦ συνεργοῦντος ἢ τροπῇ αὐτῶν γενήσεται καὶ
 εἴθ' οὕτως ἀκωλύτως διέλθῃ τὸ λοιπὸν σίράτευμα ὅλον τοὺς σίηνους καὶ δυσ-
 βιάτους τόπους ἐκείνους.

XXI

Περὶ πολιορκίας.

Οἱ δὲ πόλεις⁶ τειχίρεις ἐλεῖν πολέμῳ βουλόμενοι καὶ δι' αὐτῶν τὸ πολέμιον
 15 ἅπαν συνταπεινώσαι, πυκναῖς ἐπιδρομαῖς κατὰ τῆς αὐτῶν χρῶνται χώρας διὰ
 τε κουρσόρων καὶ τραπεζιτῶν τῶν παρὰ τοῖς δυτικοῖς χωσαρίων καλουμένων
 καὶ ἐτέρων ἵππικῶν καὶ πεζικῶν δυνάμεων, ἵνα τοῖς συχνοῖς τραύμασιν⁷ καὶ
 τοῖς ἀλλεπαλλήλοις ἐξανδραποδισμοῖς αὐτῶν τε τῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν προσ-
 ὄντων αὐτοῖς καὶ τῶ μὴ εἶσθαι τὴν αὐτῶν ἐργάζεσθαι⁸ χώραν ὡς βούλονται
 20 ἀλλὰ παντοίως πιέζεσθαι εὐχείρωτοι γίνωνται⁹. Εἰ γὰρ μὴ πρότερον αἰ' τε
 ἄμπελοι καὶ τὰ καρποφόρα τούτων ἐκτέμνονται¹⁰ δένδρα καὶ τὰ Φέρη κατα-
 καίονται¹¹ καὶ τὰ κτήνη ἀφαιροῦνται ὅπως ἢ τοῦ λιμοῦ βία τούτους μετα-
 νάσῃας καὶ φυγάδας ποιήσῃ, ἐκπολιορκῆσαι πόλεις τῶν ὀχυρῶν εὐθηνου-
 μένας¹² τοῖς ἐπιτηδείοις καὶ τῇ τῶν μαχομένων πληθύνει¹³ δυσχερέσιαιον. (ὁ δὲ
 25 μὴ οὕτως τὰ κατ' αὐτῶν διαθέμενος, ἀλλ' ἐκ τοῦ προχείρου δορυκτῆτα τὰ¹⁴ τῶν

¹ Écrire probablement τὰς κατῶθεν ὁδοὺς οὐ ἄνωθεν τὰς ὁδοὺς. — ² ψιλούς est probablement une glose. — ³ μὲν αὐλάτων A. — ⁴ ἐπισπέειν K. — ⁵ τῆς τοῦ om. M. — ⁶ πόλεις K et 1re main de M. — ⁷ Cf. p. 115, l. 21 et le renvoi. — ⁸ ἐργάσασθαι B. — ⁹ εὐχείρωτοι γίνονται K. — ¹⁰ ἐκτέμνωνται E. — ¹¹ κατακαίονται EM. Tout ceci est contraire à ce que dit Philon, V, 4; cf. ci-dessous, p. 112, l. 10. — ¹² εὐθηνουμένας mss. — ¹³ πληθύνει B. — ¹⁴ τὰ donné par ABÉ.

ἐπιτιμῶν ποιῆσαι βουλόμενος ὄχυράματα¹, μάτην τὴν κατ' αὐτῶν ἐπέλευσιν ἐξαρτύεται. Δεῖ δὲ ὡσπερ τοῖς ἐχθροῖς ἐνδεῖαν οὕτω καὶ τῶν οἰκείῳ σίρατεύματι τὸ ἀνελλιπὲς τῶν χρειῶν περιποιήσασθαι. Εἴπερ οὖν τῇ τῶν Ἀγαρηνηῶν ἐμβαλεῖν² μέλλει χώρα, ἐξελικμήθη δὲ τὰ ἐδάδιμα ταῖς πυκναῖς ἐρημώσεσιν ὡςτε σπάνιν³ εἶναι τούτων ἐν τῇ πολεμίᾳ, καὶ τῶν⁴ σίρατεύματι ἀμήχανον αὐτῶν πάλιν πλεῖον τῶν κδ' ἡμερῶν κριθῆν⁵ τοῖς ἰδίῳις ἀλόγοις ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν χάρας βασιάσαι, αἱ δὲ πόλεις ἅς πολιορκῆσαι βεβούληνται πολυάνθρωποί τε εἰσι καὶ πλείονος καιροῦ τροφὰς ἔχουσι, λῦσαι τὴν πολιορκίαν ὁ λιμὸς ἀναγκάσει, εἰ μὴ ἀπὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων γῆς ἐπιχορηγοῦνται χρειῶν τῶν σίρατοπέδῳ. Ὅπόταν δὲ⁶ ἐν τῇ τῶν Ἀγαρηνηῶν χώρᾳ τῇ πολυφόρῳ καὶ τοσαύτην ἀφθονίαν παρεχοῦσα⁷ γεωργιῶν⁸, εἴπερ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας οὐκ ἐπισιτίζεται γῆς τὸ σίρατευμα, ἀδύνατον ἐπὶ συγχρῶ⁹ χρόνῳ καρτερῆσαι καὶ τῶν ἐπαινουμένων¹⁰ τι κατορθῶσαι, πόσον¹² μᾶλλον ἐν τῇ τῶν Βουλγάρων χώρᾳ, ὅπου ἐνδεῖα πάντη τῶν ἀναγκαίων ἐστὶν ἐξαιρέτως δὲ τῆς κριθῆς¹³. εἰ γοῦν¹⁴ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας αἱ¹⁵ χρειῶν οὐκ ἐπιχορηγοῦνται τῶν σίρατεύματι, ἄπρακτοι οἴκαδε ὑποσίρῃουσι, καὶ ἂν οὐκ ἴσχυσει ἂν μεγάλη ἰσχύς καὶ βαρεῖα δύναμις τῶν πολεμίων κατορθῶσαι ἢ τῶν ἀναγκαίων ἐργάσεται ἐνδεῖα καὶ τὴν πολιορκίαν λῦσαι καταναγκάσει¹⁵.

Ἐξεσὶ τοίνυν τινὰ τῶν κλεισουρῶν παρὰ λαοῦ ἡμετέρου κατέχεσθαι²⁰ πρὸς τὸ τοὺς ἡμίονους καὶ τὰ ὑποζύγια τὰ κομίζοντα τὰς τῆς σίρατιᾶς χρειὰς εἰ τύχη¹⁶ καὶ ἀμάξας ἀκωλύτως διέρχεσθαι, καὶ δι' ἐτέρου αὐτοῖς λαοῦ πεζικοῦ τε καὶ ἵππικοῦ κατὰ τὴν ὁδὸν ἐπακολουθοῦντος αὐτοῖς, εἰ φόβον ἔχοιεν, φυλάττεσθαι, ἢ ἔχουσα τὸ ἀρκοῦν τῶν ἀναγκαίων ἢ σίρατιᾶ τῇ ἐπιμονῇ¹⁷ καὶ καρτερίᾳ πέρας ἀξιόλογοι τοῖς βουλευθεῖσι, Θεοῦ συνεργοῦντος, ἐπιτεθῆται¹⁸.
Ἐπὶ δὲ ὁ σίρατος πρὸς τὴν πολιορκίαν ὀρμηῆσαι μέλλῃ¹⁹, προαποσείλαι δέον λαὸν²⁰ μετὰ σίρατηγοῦ ἀνδρείου²¹ ἐπιδραμεῖν πρὸ τριῶν ἢ καὶ τεσσάρων ἡμε-

¹ ὄχυράματα mss., sans Bk. — ² ἐμβαλλεῖν, un λ dans l'interligne, dans K. — ³ ὡςτε πάνειν EM; de 2e main, à la marge: ἴσως σπάνιν, dans M. — ⁴ τῶν A. — ⁵ κριθῆν en marge, de 2e main, dans B; les autres mss. κριθῆναι. — ⁶ δαι E. — ⁷ χώρῳ K. — ⁸ παρέχουσι mss. — ⁹ γεωργῶν B. — ¹⁰ συγχρῶ B. — ¹¹ ἐπαινουμένων de 1e main dans M, et, à la marge, de 2e main: ἴσως ἐπαινουμένων. — ¹² πόσον M. — ¹³ κριθεῖς corrigé à l'encre noire en κριθῆς E; κριθῆς corrigé en κριθεῖς K. — ¹⁴ ἦγουν mss. — ¹⁵ ἀναγκάσει K. — ¹⁶ εἰ τύχοι B. Cf. cependant p. 113, l. 9. Peut-être est-ce, après tout: εἰ τύχη (sous ent. ἐστὶ). — ¹⁷ τῶν ἀρκοῦντων ἀναγκαίων ἢ σ. τὴν ἐπιμονήν B. — ¹⁸ ἐπιθῆται AB. — ¹⁹ μέλλει B; les autres μέλλοι. — ²⁰ λαόν om. ABK. — ²¹ ἀνδρίου E.

ρῶν εἰ δυνατὸν ἀγνοῦσι τοῖς πολεμίοις καὶ αἰχμαλωτίσαι ἀνθρώπους καὶ ζῶα,
 ἵνα καὶ αἱ τῶν πολεμίων βουλαὶ γνωσθῶσι¹ ἀπὸ τῶν ἐαλωκότων αἰχμα-
 λώτων καὶ δειλία αὐτοῖς ἐπεισέλη. Καὶ εἰ² μὲν ὑποψία πολεμίων οὐκ ἔστι,
 ἐκεῖσε προσμεινάτω· φόβου δὲ τοιούτου ἐπηρτημένου ὑποσίρεψας τῷ σίρατο-
 5 πῆδω ὑπαντησάτω³ ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ὁ ἅγιος τῆς πολεμίας ἐπιβάς ἐν τάξει
 ὀδοιπορεῖτω καθὼς ἐξεθέμεθα. Ἦνίκα δὲ τῇ πολιορκεῖσθαι μελλούσῃ πόλει
 πλησιάζει, ὡς ἀπὸ διασθήματος ἐξ μιλίων ταύτης ἀπληκευέτω⁴· καὶ μίαν ἵπ-
 10 πικὴν τάξιν ὀλίγον λαὸν ἔχουσιν⁵ στείλατω, ὅπισθεν δὲ τούτων ἐνέδρας ἐξ
 ἐτέρας ἵππικῆς τάξεως στήσάτω· εἰ δὲ ἔμπροσθεν εἰ τύχη⁶ πρὸς⁷ τῆς πόλεως
 15 παραδείτους εἶναι καὶ ἀμπελῶνας καὶ δένδρη, ἐκτεμιέτωσαν καὶ ἐκρίζούτωσαν
 καὶ πυρπολείτωσαν, ἵν', εἴ ποτε οἱ πολέμοι διὰ τὰ οἰκεῖα πράγματα⁸ δεινο-
 παθήσαντες ἐκδράμωσι τοῦ ἀπώσασθαι τοὺς τὰ ἐκείνων δαιομένους⁹ καὶ
 μάχην συνάψωσι, οὗτοι τὴν ἐσκαιωρημένην¹⁰ πλάσάμενοι φυγὴν ἴσως ἐφελ-
 κύσωνται τούτους ἄχρις οὗ τῇ ἐνέδρᾳ περιπλακῆναι¹¹ παρασκευάσωσι¹². Τοῦτο
 20 δὲ γενέσθαι ἐκτιθέμεθα τοῦ ἀποπειράσασθαι ἔνεκεν καὶ καταμαθεῖν πρότερον
 τὸν τε λαὸν τὸν ἐντὸς καὶ τὸ πρόθυμον καὶ τὴν ἰσχύν αὐτῶν· καὶ εἴπερ τού-
 τος ὀλιγανδροῦντας¹³ ἐκ τῆς ἀκριβεστέρας ταύτης καταμάθει πείρας, χωρεῖν
 πρὸς πολιορκίαν προθύμως. Μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην ἀπόπειραν ἀναλαμβανό-
 25 μενος¹⁴ ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ὁ ἅγιος ἀπὸ πασῶν τῶν ἵππικῶν τάξεων τοὺς ἐκλεκ-
 τούς καὶ εὐωπλισμένους¹⁵ πρὸς κατασκοπὴν ἀπίτω τοῦ τε ἀπλήκτου καὶ τῆς
 πόλεως, καὶ ταύτην κύκλῳ περιελθὼν καὶ διασκοπήσας¹⁶ καὶ νείμας ἐκάστῳ
 ἐγγράφως¹⁷ τοὺς ἀφωρισμένους τόπους τοῦ τε ἀπλήκτου καὶ τῆς τειχομαχίας
 ὑποσίρεφέτω πρὸς ὃ ἦν¹⁸ ἀπλήκτον. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ πρῶνθεν ἐκτάξας¹⁹ ἐνόπλους
 ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ὁ ἅγιος τὰς τε ἵππικὰς καὶ πεζικὰς τάξεις σὺν εὐταξίᾳ καὶ
 30 κόσμῳ πρὸς τὴν πόλιν χωρεῖτω, ἵνα καὶ ἀπὸ μόνης τῆς Θεᾶς καταπλαγέντες
 δειλιάσωσι οἱ πολέμοι· τῶν δὲ πυλῶν²⁰ πασῶν ἀπ' ἐναντίας²¹ τάξεις στήσάτω

¹ γνωσθῶσι 1re main de K et de M. — ² ἢ au lieu de εἰ M. — ³ ὑπαντησάντω M. Peut-être faut-il ἀπαντησάτω. — ⁴ ἀπληκευέτω M. — ⁵ ἔχουσι B. — ⁶ τύχοι B; cf. cependant p. 111, l. 31. — ⁷ πρὸς AEM. — ⁸ πράγματα, les lettres τα om. par A et par la 1re main de M. — ⁹ δηομένους A; δειομένους B; δεῖ· οὐ μένους· KM; dans M, en marge, de la 2e main: δηομένους. — ¹⁰ ἐσκαιωρημένην A; les autres ἐσκαιωρουμένην. — ¹¹ περιπαρῆναι les mss.; on peut encore conjecturer περιπλωθῆναι. — ¹² παρασκευάζουσι EM. — ¹³ ὀλιγανδροῦντας BE; les autres ὀλιγανδροῦντας. — ¹⁴ ἀναλαμβανόμενος AK. — ¹⁵ εὐ ὠπλισμένους E. — ¹⁶ διασκοπήσαι K. — ¹⁷ ἐγγραφως « par écrit », sens qui se trouve dans le Nouv. Test. — ¹⁸ ὃ ἦν sic mss. — ¹⁹ ἐντάξει AKM. — ²⁰ πυλῶν AE et rev. de K; les autres πολλῶν. — ²¹ ἀπεναντίας E.

τὰς αὐτάρκεις πρὸς φυλακίην, ἵνα μὴ ἐξαίφνης συγκεχυμένου τοῦ ὑπουργικοῦ, ἄτε φρονιζόντων ἐκάστων¹ τὰ τοῦ οἰκείου² ἀπλήκτου, ἐκδραμόντες ἀπὸ τῆς πάλευς οἱ πολέμιοι τούτους διαταράξωσι· καὶ διοριζέσθω ἐκάστων³ ἀπληκεῦεν εἰς τὸν ἀποκεκληρωμένον αὐτῷ τόπον. Ἡ δὲ βασιλικὴ σκιηὴ, καθὰ καὶ ἀλλα-
 5 χοῦ διελιπηῖται, τὸν ὀχυρώτερον καὶ ὑψηλότερον⁴ ἐχέτω τόπον. (Ὁ δὲ ἐντὸς χάραξ ἀφισιάσθω τοῦ τείχους ὡσεὶ τῶν δύο βολῆν ἢ καὶ πλέον ὅσον⁵ εἰς αὐτὸν διηλαδῆ οὔτε τὰ ἀπὸ τῶν πεμπόμενα βέλη, ἀλλ' οὐδὲ τὰ ἀπὸ τῶν πε-
 τροβολῶν ἀκονίσματα δυνατὸν ἐφικνεῖσθαι, πλὴν μὴ⁶ πέρα⁷ τοῦ δέοντος ἔστω τὸ διάστημα, μὴ ποτε μήκοθεν ὄντος τοῦ ἀπλήκτου ἄδειαν εὐρίσκοντες οἱ
 10 πολέμιοι ἐξιόντες τῶν πυλῶν πυρπολῶσι καὶ κατακόπτωσιν τὰ πολιορκητικὰ ὄργανα· εἰ δὲ σύμμετρον γένηται τὸ διάστημα, καὶ ἡ σίρατιὰ ἀβλαβῆς συντη-
 ρηθήσεται, καὶ τοῖς ἐλεπολικοῖς ὄργανοις καὶ τοῖς φυλάσσουσιν αὐτὰ χρείας ἐπιειχέως οἱ σίρατιῶται ἀπὸ τῶν σκιηῶν ἐξερχόμενοι σὺν δρόμῳ ἐπιβοηθή-
 σουσιν. Χρὴ δὲ καὶ ἔξωθεν τοῦ ἀπλήκτου τάφρον εἶναι, ἵνα ἀμφοτέρωθεν
 15 ἀσφαλῶς φυλάτῃται τὸ σίρατόπεδον. Εἰ δὲ χρονία ἢ πολιορκία γενέσθαι μέλλει, καὶ τεῖχος δομείσθω⁸ πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ λαοῦ. Οὐκ ἔστι δὲ δυνατὸν, κυκλόθεν τοῦ⁹ τείχους ἀπληκεῦσαι μελλούσης τῆς σίρατιᾶς¹⁰, εἰς τετραγώνου σχήματος εἶδος ἀποτελεσθῆναι τὸ ἀπλήκτον, ἀλλὰ κυκλωτερὸς¹¹, παρεκτενω-
 μένης καὶ λεπτινομένης τῆς σίρατιᾶς διὰ τὴν κατεπεύγουσαν χρείαν, ὅπως¹²
 20 μῆτε λαὸς πρὸς συμμαχίαν, εἰ βούλοιο, πρὸς τὴν πόλιν εἰσελθεῖν δύναιτο, μῆτε τροφὰς ἢ ἀγγελίας¹³ οἱ ἐντὸς δέχωνται ἢ πᾶμπωσι πρὸς τοὺς ὁμοφύλους, ἀλλως τε δὲ καὶ ἵνα μὴ ἀφ' ἐνὸς μέρους ἢ δύο ἢ τειχομαχία γένηται ἀλλὰ πανταχόθεν, ὅπως¹⁴ περισπώμενοι¹⁵ ἐξ ἐκάστου μέρους καὶ ἀντιπαιούμενοι τοῦ
 25 γώνιστοι γίνωνται. Εἰ δὲ τέλματα ἢ ὄρος¹⁶ ἀπὸ θατέρου μέρους προσπελάζει τῷ τείχει, εἰς μόνον τὸν ἐπιτήδειον τόπον ἀσφαλῶς γινέσθω τὸ ἀπλήκτον. Ἐὰ

¹ ἐκάστω mss. — ² Les mots τοῦ ὑπουργικοῦ . . . τοῦ οἰκείου, omis au texte, ont été ajoutés en marge par la 2e main dans M. — ³ ἐκάστων en marge seulement, de 2e main, dans M. — ⁴ Peut être ὀχυρώτατον καὶ ὑψηλότατον. — ⁵ ὅσον en marge seulement, de 2e main, dans M. — ⁶ μὴ om. K. — ⁷ πέραν M. — ⁸ Écrire peut-être οἰκοδομείσθω. — ⁹ τοῦ om. M. — ¹⁰ μέλλουσαν τὴν σίρατιάν mss. — ¹¹ Voir le premier chapitre sur les camps, qui doivent être carrés, sauf dans des circonstances exceptionnelles; c'en est une ici. — ¹² Il faut entendre : ἀλλὰ κυκλωτερὸς (οἰκοδομείσθαι τὸ ἀπλήκτον). . . . ὅπως κ. τ. λ. Il n'est pas possible que le camp soit carré, mais il faut, etc. — ¹³ ἢ ἀγγελίας om. K. — ¹⁴ Les mots μέρους . . . παντάχθεν ὅπως omis dans Ak. — ¹⁵ περισπώμενοι K. — ¹⁶ ὄρους mss.

δὲ πολιορκητικὰ ὄργανα συντομία καὶ ταχύτητι γενέσθω¹ πολλῆ², ἵνα μὴ τριβῆν εἰς αὐτὰ δεχόμενα τοῦ χρόνου ἐπὶ κενῷ καταναλίσκωνται αἱ τροφαί.

XXII

Περὶ τοῦ πῶς δεῖ³ φυλάττεσθαι τοὺς εἰς συλλογὴν χρειῶν ἀποστέλλομένους καὶ τοὺς νέμοντας τοὺς ἵππους.

5 Ἐκάσῃ οὖν ἡμέρᾳ φούλκα εἰς φυλακὴν τῶν τε εἰς συλλογὴν χόρτου ἐξερχομένων καὶ τῶν τοὺς ἵππους νεμόντων στείλλέσθωσαν⁴· εἰς καθαρὸς δὲ τόπους τούτους νεμέτωσαν καὶ μὴ εἰς δασεῖς καὶ ὑλώδεις, ἵνα μὴ ἐν τοῖς ὑλώδεσι τόποις τῶν ἐχθρῶν ἀποκρυπτομένων ἀπροόπιως ὑπ' αὐτῶν καταβλάπ-
 10 μένους τὰς ὁδοὺς δι' ἃν ἐστὶν⁵ εἰκὸς ἐπελθεῖν τοὺς πολεμίους, καὶ ταύτας ἀσφαλῶς φυλατίεσθωσαν· ἐχέτωσαν δὲ καὶ βίγλας εἰς ἐπιτηδεῖους τόπους, ἀφ' ἃν δύνανται πολὺ διάσῃμα κατοπιεύειν γῆς. Τοῦ δὲ ἡλίου φαίνοντος ἔτι πάντες ὑποσίρεφέτωσαν πρὸς τὸ ἀπλήκτον· οἱ δὲ βιγλάτορες οἱ ἀπὸ τοῦ φοσσάτου ἀποστέλλόμενοι, τούτων ὑποσίρεφειν⁶ μελλόντων, κατὰ τὸ ἔθος
 15 ἐξίτωσαν.

XXIII

Περὶ τοῦ πῶς δεῖ τροπώσασθαι τοὺς πολεμίους τοὺς παρατρέχοντας καὶ ἐνέδρας τιθεμένους κατὰ τῶν εἰς συλλογὴν χρειῶν⁷ ἐξερχομένων.

Εἰ δὲ πολεμίους μάθῃ ὁ βασιλεὺς παρατρέχοντας καὶ ἐνεδρεύοντας κατὰ τε
 20 τῶν ἐξιόντων εἰς συλλογὴν χρειῶν καὶ τῶν τοὺς ἵππους νεμόντων, νυκτὸς σὺν τοῖς ἐξ ἔθους ἀποστέλλομένοις φούλκοις καὶ ἕτερον ἵππικὸν μάχιμον στείλάτω χρήσιμον ἀρχηγὸν ἔχειν τῶν ἀνδρείων τινα καὶ ἐμπείρων, καὶ παρεγγυησάτω τούτῳ⁸, σκοτίας ἔτι οὐσης, διχῆ διελεῖν τὸν λαὸν καὶ δύο κατασῆσαι ἐνέδρας, μίαν πρὸς τὴν ἑτέραν δὲ ὀπίσθην. Καὶ τῶν ἐχθρῶν κατὰ τῶν τὰς χρείας

¹ ταχύτητι B et 2e main de M; ταχύ K; ταχύ τῆ A, qui a, de plus, γενέσθω. — ² πολὺ BK. — ³ δεῖ om. K. — ⁴ στείλλέσθωσαν M. — ⁵ ὡς ajouté par B devant εἰκὸς. — ⁶ ὑποσίρεφει M. — ⁷ χρειῶν 1re main de E. — ⁸ τούτους B.

συλλεγόντων ἢ τῶν τοὺς ἵππους νεμόντων ὀρμησάντων οἱ¹ τῆς πρώτης ἐνέδρας ἐκδραμόντες σφοδρᾶ ῥύμηι τούτοις συρραγήτωσαν· ὁ δὲ ὀπισθεν λόχος ἐξελθὼν συντεταγμένοις ἀκολουθεῖται τούτοις ἄχρις οὐ ἀπὸ τῶν ἐαλωκότων αἰχμηλάτων πληροφορηθῶσι μὴ εἶναι τῶν ἐναντίων ἐτέραν δύναμιν ἐνεδρεύουσαν, καὶ μετὰ βεβαίωσιν ἀσφαλῆ ἀνὰ κράτος καὶ αὐτοὶ διωξάτωσαν ἕως ἂν² αὐτοὺς, Χριστοῦ ἀντιλήψει, ἐξαφανίσωσι. Εἰ δὲ οἱ πολέμιοι δι' ὀλιγότητα καὶ δειλίαν οὐκ ἀναδεύονται³ πρὸς πόλεμον, χρητὴ τοῖς ἐρραμιζομένοις⁴ ὑπουργοῖς τὰ σιτία ἀναμιξάι τινας τῶν μαχίμων σίολας ἡμφισμένους ὑπουργῶν, ἵνα ὑποκρύπτωνται τὰ τούτων ὄπλα, καὶ πρὸς τὸ μέρος, οὐ παρατρέχει γινῶν⁵ τοὺς⁶ πολέμιους, ἐκεῖσε μετὰ τῶν ὑπηρετῶν στείλάτω εἰς τὰ χωρία συνεισελθεῖν· τὰ δὲ φοῦλκα ἐγγύθι τῶν χωρίων κεκρυμμένα ἔστωσαν, καὶ ἂν οἱ πολέμιοι τῇ προσήματι τούτῳ ἀπατηθῶσι καὶ πρὸς τὸ κατασχεῖν τούτους ἐπέλθωσι, οἱ ἀναμιξῶντες τοῖς ὑπηρεταῖς σίρατιῶται συμπλακέντες τοῖς ἐναντίοις μικρὸν τούτους ἀναχαιτίσωσιν, εἴτα οἱ ἐν ταῖς ἐνέδραις ἐξελθόντες⁷ ἀξιόλογον ἔργον ὅσον ἐστὶ⁸ σίοχάσασθαι ἐκτελέσουσιν.

XXIV

Περὶ τοῦ εἰ γνωσθῶσιν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πολέμων μετὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ⁹ δυνάμεως κρύφα μέλλοντες ἐπιβουλεύσασθαι τῷ σίρατοπέδῳ¹⁰ ἢ τοῖς πρὸς συλλογὴν χρεῖων¹¹ ἐξιοῦσιν ὑπουργοῖς¹².

Εἰ δὲ τοὺς τῶν δυσμενῶν ἀρχηγούς ὁ βασιλεὺς πύθηται τῇ σίρατιᾷ μέλλοντας¹³ κρύφα καὶ ἀδοκῆτως συμβαλεῖν ἢ τοὺς τὰς τροφὰς ἐρραμιζομένους ὑπουργούς τραυματίσαι¹⁴, πλείονας δεῖ λόχους¹⁵ ἵππικῶν τάξεων παρασκευά-

¹ ἢ au lieu de οἱ K. — ² τέλειον ajouté après ἂν par AB. — ³ Le reviseur de K a répété, à la marge, ce mot tel quel; le sens réclame quelque verbe comme ἐπεξοδεύονται, si ce mot existait. — ⁴ ἐρραμιζομένοις B. — ⁵ μέτρος les mss., sauf le reviseur de K et la 3e main de M qui a écrit en marge: ἴσως μέρος. — ⁶ παρατρέχει B; A met deux fois τοὺς. — ⁷ κεκρυμμένα A. — ⁸ ἔργον ὡς ἂν ἐστὶ B; ἔργον ὅσον ἐπισίοχάσασθαι K. — ⁹ αὐτοῦ corrigé en αὐτοῦς (sic) de 1re main dans E; αὐτοῦ AK. — ¹⁰ τῷ σίρατοπέδῳ E; les autres τοῦ σίρατοπέδου. — ¹¹ Nous avons ajouté χρεῖων d'après les titres des chapitres xxii et xxiii. — ¹² ὑπουργοῖς AE; le ms. A doit provenir de E; il avait déjà plus haut αὐτοῦ. — ¹³ Les mss. τοῖς τ. δ. ἀρχήγοις ὁ β. π. τ. σ. μέλλονται, sauf E, qui a μέλλοντας. — ¹⁴ ἵππουργοὺς τραυτίσαι ABK. Cf. τραύμασι, p. 110, l. 17; p. 116, l. 15; p. 118, l. 2. — ¹⁵ Le lochos comprend seize hommes; la taxis comprend huit lochoi ou cent vingt-huit hommes. Cf. Sophocles, *Lexicon*, v. τάξις, p. 1069.

σαι, ἐξερχομένου καὶ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου βασιλέως ἡμῶν καὶ ἐν ἐπιτηδεῖαί τῶν ἐγκρυπτιομένων. Ἐπειδὴν δὲ συναφθῆ πόλεμος καὶ καρτερά ἀναφθῆ μάχη¹, εἰ μὲν τοὺς πολέμιους ἐπικρατεστέρους Θεᾶται, βοήθειαν στέλλετω τοῖς πονουμένοις καὶ ὀκλάζουσιν ἀκολουθῶν καὶ αὐτὸς κατόπιν συντεταγμένος· καὶ εἰ
 5 φρονίμως καὶ ἀνδρικῶς οἱ σιαλέντες τὰ τοῦ πολέμου διάθουτο², ὑπερισχύσωσι³ τῶν ἐχθρῶν τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι· πλὴν ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ὁ ἅγιος, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἄρχων τοῦ Φοσσάτου⁴ ἐν καιρῷ πολιορκίας μὴ πόρρω διωκέτω, μήτε μὴν τὴν τάξιν αὐτοῦ ἄνευ μεγάλης περιστάσεως λυέτω, εἰ μὴ ποτε οἱ ἐχθροὶ ἀδρᾶν ἔχοντες δύναμιν καὶ τῶν λοιπῶν ὑπερισχύσαντες τάξεων σφοδρᾶ
 10 ρύμη καὶ αὐτῶν ἐπέλθωσιν· ὅταν δὲ πολέμοι ἀπὸ τῶν ἐκτὸς ἐπέρχωνται, ἡ πολιορκία σχολὴν ἀγέτω, μόνον δὲ τὸ ἀπλήκτον καὶ τὰ πολιορκητικὰ ὄργανα ἀσφαλῶς φυλατίεσθωσαν μετὰ τοῦ ἔξαρκουῆτος λαοῦ⁵.

XXI

Περὶ τοῦ πᾶσι δεῖ νυκτὸς τῶ ἀπλήκτω⁶ τῶν πολέμιων ἐπελθεῖν.

Εἰ δὲ παραφυλάττοιεν ἑαυτοὺς οἱ ἐκτὸς πολέμοι καὶ μὴδ' ὄπωσοῦν⁷ παρὰ
 15 τῶν ἡμετέρων ἐπιτηδευθέντες ἐτραυματίσθησαν, προσήκει μαθεῖν δι' αἰχμαλώτων ἢ κατασκόπων ἢ αὐτομόλων ἐν ποίῳ ἀυλίζονται τόπῳ καὶ ὁπόσῃν δύναμιν ἔχουσι. Καὶ εἰ μὴ πόρρω τοῦ Φοσσάτου εἶεν, ἀλλ' ὅσον οὐχ ὄλης ἡμέρας διάστημα, ὡς εἶναι δυνατόν ἀπὸ ἐσπέρας ἀρξάμενοι τῆς ὁδοῦ περὶ τὸ λυκαυγῆς⁸ καταλήψεσθαι⁹ τὸ ἐκείνων ἀπλήκτον, τότε μείζονα δύναμιν ἵππέων
 20 παρ' ἣν οἱ πολέμοι ἔχουσιν ἀφορίσας ὁ βασιλεὺς ἀναλαβόμενος¹⁰ τε καὶ πεζοῦς ἀκοντισίας καὶ τοξότας καὶ τινὰς τῶν ὀπλιτῶν ἔχοντας ἄλογα κρείττινα¹¹ καὶ

¹ καὶ κ. ἀ. μάχη, ces mots sont peut-être une glose. — ² Il faut conserver διάθουτο pour διαθεῖντο (cf. Thuc., VI, 15 : κράτιστα διαθέντι τὰ τοῦ πολέμου). — ³ Phrases conditionnelles telles que les construit notre auteur, cf. p. 77. — ⁴ Φοσσάτου M; il faut remarquer que, dans tous nos mss. du présent traité, ce mot est toujours écrit avec un ο, Φοσσάτου et non Φωσσάτου. — ⁵ μετὰ τοῦ ἔξαρκουῆτος λαοῦ om. B. Cf. p. 117, l. 1 : τὴν τοῦ ἀπλήκτου ἀσφάλειαν διὰ σίρατος ἔξικανοῦντος. — ⁶ τῶ ἀπλήκτω E seul; les autres mss. τοῦ ἀπλήκτου. — ⁷ ὄπωσοῦν B; les autres mss. ὀποσοῦν. — ⁸ λυκαυγῆς E; les autres πολυκαυγῆς. — ⁹ Cf. aussi p. 117, l. 17, καταλήψονται, avec le même sens « atteindre » : ce sens est bien constaté, cf. le *Lexicon* de Sophocles, p. 638, qui cite Théodoret construisant ce verbe avec τόπους. — ¹⁰ D'après Pape, c'est l'actif qu'on trouve ordinairement dans ce sens. — ¹¹ « Ayant de bonnes bêtes de somme ».

Ρῶς ἰππότας — περιποησάμενος δηλονότι καὶ τὴν τοῦ ἀπλήκτου ἀσφάλειαν διὰ
 σίρατου ἔξικανοῦντος κατὰ τῶν ἐχθρῶν¹ — μετὰ δουκατόρων ἐμπείρων ἄπιτω,
 μηδενὸς εἰδότες, ἐκτὸς τῶν συμβούλων, ὅπη πορεύεται· πλὴν μὴ ἀτάκτως
 καὶ ὡς ἔτυχε τὴν πρὸς ἐκείνους ὁδὸν στέλλεσθω², ἀλλ' ἐκάσῃ παράταξι τῇ
 5 ἄλλῃ ἐν τάξει καὶ σιωπῇ ἐφομαρτείτω³, οἱ δὲ τῆς πεζικῆς σίρατιᾶς κατόπιν
 πασῶν τῶν ἰππικῶν τάξεων ἰππῶται⁴ καὶ αὐτοὶ σὺν τοῖς Ῥῶσι⁵ πορευέσθωσαν,
 καὶ εἴπερ ἀφυλάκτους καταλήψονται⁶ τοὺς ἐχθροὺς ἄρτι διαυγαζούσης ἡμέρας,
 συνεργία Θεοῦ, μέγα ἔργον ἀνύσουσι. Τῶν δὲ λοιπῶν πολεμίων⁷ γιγνόντων,
 εἰ μὲν εἰς μάχην σίῳσιν, ἐλάττους ὄντες ἠτληθήσονται, εἰ μὴ ποτε σφάλμα
 10 τε παρὰ τῶν ἡμετέρων, συγχωρήσει Θεοῦ, γένηται. Δεῖ γὰρ τὰς τῶν ἐχθρῶν
 ὑφορώμενον ἐνέδρας μὴ εἶσαι τὸν λαὸν ἀτάκτως ἐμβαλεῖν τῇ τούτων ἀπο-
 σκευῇ, μὴ ποτε, τῶν οἰκείων ἀνὰ ταύτην σκεδασθέντων, ἐπιπεσόντες οἱ
 δυσμενεῖς, ὅπερ αἰεὶ τούτοις ἐξ ἔθους μεμιχάνηται, ἐν τοῖς ἀπλήκτοις αὐτῶν⁸
 τινα βλάβην εἰς τὸν σίρατον ἐργάσωνται⁹· ἀλλὰ πρότερον τῆς ἀπωλείας τοῦ
 15 τῶν ἐχθρῶν μαχίμου φροντίσαντες εὐχερῶς ἔξοιεν ἐπ' ἐσχάτων καὶ τὰ προσ-
 όντα αὐτοῖς ἅπαντα¹⁰. Εἰ δὲ φυγῇ χρήσονται, διώκειν δεῖ αὐτοὺς μὴ ἀφυ-
 λάκτως, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβείας καὶ ἐμπειρίας· καὶ εἰ καταλήψονται τούτους καὶ
 ἀπὸ τῶν ἐαλωκότων ὡσεὶ σφοδρὰν ποιησάσθωσαν τὴν κατ' αὐτῶν διώξιν καί,
 συνεργία Θεοῦ, ὀλεθρον αὐτῶν¹¹ ἐργάσονται¹² μέγαν. Εἰ δὲ εἰς ὄρος εἴτε ἕτερόν
 20 τινα ὄχυρόν καταφύγωσι τόπον, καταλαμβανόντων τῶν πεζῶν καὶ διαταξα-
 μένων ὡσαύτως καὶ τῶν καθαλλαρίων καθὼς ὁ τόπος ἄδειαν δίδωσι, τῆς κατ'
 αὐτῶν σίερρῶς ἐχέσθωσαν μάχης· εἰ δὲ καὶ ἀρχηγοὶ τοῦ ἔθνους ἐκεῖσε εἰσὶ,
 καταλιπεῖν αὐτοὺς οὐ συμφέρον, ἀλλ' εἰ δεήσει¹³ καὶ τὸ λοιπὸν τῆς σίρατιᾶς
 μετασλήτω κάκεισε γενέσθω καὶ μὴ ἐαθῶσιν οἱ ἐχθροὶ, ἕως ἂν ἡ¹⁴ πεζοὶ τοὺς
 25 ἵππους λιπόντες διὰ τῶν ὁρέων δυνηθῶσι φυγεῖν ἢ πολέμῳ ἀλῶσιν.

¹ «Ayant assuré la garde du camp par un corps suffisant pour maintenir l'ennemi». Sur ce sens de περιποησάμενος, cf. p. 91, l. 13-14. Ἐξικανοῦντος, mot nouveau. — ² Cf. Polybe, IX, 24. 4: Ἀννίβας ἐξ Ἰβηρίας τὴν εἰς Ἰταλίαν πορείαν ἐπενδὲι στέλλεσθαι μετὰ τῶν δυνάμεων. — ³ ἐφομαρτείτω EM; ἐφομαρτείτω B; la forme ἐφαρμοττείτω existerait aussi, cf. le Thesaurus. — ⁴ ἰππῶνται A, ἰππῶται E. — ⁵ καὶ αὐτοὶ ῥῶ πορευέσθωσαν B. — ⁶ Cf. p. 116, l. 19. — ⁷ τῶν δὲ λοιπολεμίων E. — ⁸ Construire ἐπιπεσόντες ἐν τοῖς ἀπλήκτοις αὐτῶν. — ⁹ Chez les Attiques, ἐργάζεσθαι τί τινα, exceptionnellement τί τινα. Ἐργάσονται EM. — ¹⁰ «S'empare, à la fin (?), de tout ce qui appartient à l'ennemi». — ¹¹ αὐτῶν EM; les autres αὐτῶ. — ¹² ἐργάσονται M. — ¹³ δεήσει EM; δεήση les autres mss. — ¹⁴ ἡ donné seulement par E.

XXVI

Πῶς δυνατόν ἐστὶ μετ' ἐπιτηδεύσεως τοὺς¹ πολιορκουμένους
πρὸς τὰ ἐκτὸς ἐπισπάσασθαι καὶ τραυματίσαι αὐτούς².

Δυνατόν δέ ἐστι καὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει ἐπιτηδεύσασθαι καθῶς πολλὰκις
ἐθεασάμεθα γερῶν αὐτοὶ τε ἡμεῖς καὶ ἕτεροι πλειῆστοι. Δεῖ γὰρ νύκτωρ ἐν
5 ταῖς σκιναῖς κατέναντι τῶν τῆς πόλεως πυλῶν δύναμιν ἰκανὴν περὶ τὴν
ἐγκύψαι, ἀνὰ χεῖρας ἐχόντων ἐκάστων τὰ ἐπιτήδεια ὄπλα — ἐμπειρία δὲ καὶ
φρονήσει πλειῆστοι οἱ τούτων ἀρχηγὸί τῶν ἄλλων διαφερέτωσαν — πρὸς τούτοις
καὶ ἐξ ἰππέων ἐνέδρας κατασῆσαι ἐν ἐπιτηδείοις τόποις ἐπισῆσαι τε καὶ
αὐτοῖς ἡγεμόνας τῶν ἀρίστων καὶ ἐπιλέκτων· εἶτα πλάσασθαι φανεράν ἐξέ-
10 λευσιον, ὡς δῆθεν τῶν ἐκτὸς πολεμίων φανέντων καὶ τοῖς τοὺς ἵππους νέμουσι
βουλομένων ἐπιτεθῆναι, καὶ τὸ ἀπλήκτον κενὸν καὶ ἔρημον μαχομένων πρὸς
ἀπάτην τῶν ἐχθρῶν παραδεικνύναι, μόνων³ ὡς εἰκὸς φαινομένων τῶν
ὑπουργῶν καὶ τὰς⁴ προσηκούσας αὐτοῖς ἐνεργούντων ὑπηρεσίας. Μετὰ δὲ τὸ
μακρυθῆναι τῆς πόλεως ἐν ἀποκρύφῳ σῆμαι τόπω καὶ βίβλας ἔχειν τοῦ
15 ἀκριβῶς ἐπισκοπεῖν τὸ ἀποθιγόμενον. Ἰππεῖδαν δὲ τὸν μάχιμον οἱ πολιορκού-
μενοι λαὸν γινῶσι πρὸς πόλεμον τῶν⁵ ἐκτὸς ἐξελθόντα, μετὰ τὸ ἐκεῖνους
μακρυθῆναι, ἴσως οἱ ἐχθροὶ τῶν πυλῶν ἐξελθόντες ἐπιδραμοῦνται τοῖς πολιορ-
κητικαῖς ὀργάνοις πρὸς τὸ συντρίψαι ταῦτα καὶ πυρπολῆσαι. Τούτου δὲ γενο-
μένου⁶ οἱ ταῦτα φυλάσσοιτες φυγῆν ὑποκριθήτωσαν πρὸς τὸ ἀπλήκτον. Ἄφ'
20 οὗ⁷ δὲ καὶ πρὸς αὐτὸ θαρρήσουσιν⁸ οἱ δυσμενεῖς εἰσελθεῖν, καρτερισάτωσαν
οἱ λοχουῖντες ἐν ταῖς σκιναῖς ἄχρις ἂν ἀφαρπάξεν τὰ λάφυρα ἄρξωνται· καὶ
τότε οἱ μὲν τῆς ἰππικῆς ἐνέδρας πρὸς τὸ τὰς πυλᾶς κατασχεῖν καὶ τοὺς πολε-
μίους ἐκτὸς ἀπεῖρξαι ὀξέως ὀρμισάτωσαν⁹, οἱ δὲ περὶ τῶν σκιναῶν ἐξελθόντες
τῆς ἀπὸ χειρὸς μάχης ἀπίεσθωσαν, καὶ εἴπερ καλῶς καὶ εὐτάκτως τὸ τοιούδε
25 ἐπιτήδευμα οἱ ὑπολειφθέντες ἡγεμόνες διάθιγτο¹⁰ ἐπισκῆπτόντες μὴ ἀτάκτως

¹ Les mots πῶς δ. ἐ. μ. ἐ. τοὺς, omis au texte, ont été rétablis en marge par la 2e main dans M. — ² Les mss. ont ἐπισπασάμενον καὶ τραυματίσαι; αὐτούς ajouté seulement par EM. — ³ μόνων par grattage M. — ⁴ τὰς EM; ταῖς K. — ⁵ τῶν EM; τὸν K. — ⁶ Écrire peut-être EM. γινομένου. — ⁷ ἀφ' οὗ EM; ἐφ' οὗ les autres mss. — ⁸ Les mss. θαρρήσωσιν. — ⁹ ὀρμισάτωσαν EM; ὀρμήτωσαν K. — ¹⁰ διάθιγτο reviseur de K.

τινὰ πρὸ καιροῦ ἐκδραμεῖν κἀντεῦθεν εὐφώρατον¹ γενέσθαι τὴν ἐνέδραν τοῖς πολεμίοις, ἀξιομημόνευτον ἔργον. Ξεοῦ κατορθωθήσεται χάριτι· εἶδομεν γάρ, ὡσπερ εἴρηται, αὐτοὶ τε καὶ ἡμεῖς² καὶ οἱ ἄλλοι μυριοὶ τῷ τοιοῦτῳ τρόπῳ οὐ μόνον μεγάλως τραυματισθέντας τοὺς ἐναντίους, ἀλλὰ καὶ Φρούρια ἐνίοτε⁵ αὐτοβοεῖ ἀλόνιτα. Εἰ δὲ ἐφοδος μεγάλων πολεμίων δυνάμεων προσδοκᾶται, ἀποχωρεῖν δεῖ τῆς πολιορκουμένης πόλεως, καὶ ταύτης πορρωτάτῳ ἐν ἐπιτηδεῖω τόπῳ στρατοπεδεύειν κἀντεῦθεν ἐτοιμάζεσθαι πρὸς τὴν τῶν πολεμίων παράταξιν.

XXVII

Περὶ τειχομαχίας.

Ἰππειδὴ δὲ³ τῆς πολιορκίας ἀρξάμενοι πρὸς ἕτερα τὸν λόγον μετηγάγομεν, νῦν καὶ περὶ αὐτῆς κατὰ τὸ ἐγχωροῦν διαλήψομεθα. Ἡ πολιορκία, ἥτοι ἡ τειχομαχία, πολυειδής⁴ καὶ πολυμηχανός ἐστι. Γίνονται γὰρ καὶ ὑπὸ γῆν ὀρύγματα, καὶ κριοὶ κατασκευάζονται καὶ χελῶναι καὶ πετροβόλοι⁵ λέσαι⁶ τε καὶ ξύλινοι πύργοι καὶ κλίμακες, καὶ χωμάτων σωρεία εἰς βουνὸν ἀποτελουμένων⁷ καὶ ἕτερα ἐλεπολικὰ κατασκευάζονται καὶ ἐπιτηδεύονται ὄργανα· ὑπὲρ ὧν ταῖς τῶν παλαιῶν βίβλοις⁸ ἐντυχῶν, ἐπιστάτικώτερον καὶ πλείονα τούτων εὐρήσεις συγγεγραφεκότας ἐκείνους, καὶ κάλλιστα καὶ χρησιμώτατα⁹· διὰ τοῦτο οὖν περριτλήν ἠγησάμεθα τὴν περὶ τούτων ἐπὶ λεπτῷ γραφῆν, τοῦ λόγου τὸν κόρον καὶ τὴν γραφῆν¹⁰ ἐκφεύγοντες. Ἐξεσί δὲ καὶ¹¹ τῶν ἡγεμόνων²⁰ ἐξ ἐναντίας ἕκαστον τοῦ ἰδίου ἀπλήκτου τὴν σιάσιν ἔχοντα πολιορκεῖν, ἔπειτα τὰ κρεῖττονα¹² τῶν ἐλεπολικῶν μηχανημάτων κατὰ τὸ εὐκολώτερον μέρος τῆς τάφρου τῶν πολεμίων καὶ τοῦ τείχους σαθρότερον ἔχειν τε καὶ προσφέρεισθαι, ὡσαύτως καὶ τὴν ἰσχυροτέραν δύναμιν καὶ τῶν ἀρχηγῶν τοὺς ἐμπείρους· καὶ μῆτε νυκτὸς μῆτε ἡμέρας ἀνίσθαι τὴν τειχομαχίαν καθ' ὅλου τοῦ²⁵ τείχους τῆς πόλεως, ὅπως τῇ συνεχείᾳ καὶ σφοδρότητι τοῦ πολέμου, τὸ μὲν

¹ εὐφώρατον EM. — ² Les mots καὶ ἡμεῖς sont répétés dans E. — ³ δὲ om. K. Sur ce caractère, cf. Hase, *De script. milit. ed. inst.*, p. 19. — ⁴ πολυειδής B. — ⁵ πετροβόλοι E. — ⁶ λέσαι, sorte d'engin, cf. le *Lexicon* de Sophocles, p. 711, qui cite Cedrenus, II, 591, 18, λέσσα. Dans B, il y a un espace blanc à la place de ce mot. — ⁷ Les mss. ἀποτελούμενα. — ⁸ βίβλοις E; βίγλοις AKM; βίλοις B. — ⁹ χρησιμώτατα EM. — ¹⁰ Il faut très probablement considérer les mots καὶ τὴν γραφῆν comme une glose. — ¹¹ καὶ om. ABEM. — ¹² ἐπειτα κρεῖττον les mss.

ἐκλυθέντες οἱ ἐντὸς καὶ ταλαιπωρηθέντες, τὸ δὲ τραυματιζόμενοι καὶ μὴ πρὸς πάντα δυσχερῆ ἀντισχεῖν δυνάμενοι, ἀπογινῶσι τῆς ἰδίας σωτηρίας καὶ ἡ πίστις¹ δόντες καὶ αὐτοὶ λαβόντες ὑποταγῶσιν, ἢ χαυνωθέντες νόμῳ πολέμου ἀλῶσι καὶ ὑπὸ τὴν βασιλικὴν γένηται χεῖρα².

XXVIII

5 Περὶ τοῦ δεῖν τὸν σίρατόν³ γυμνάζεσθαι.

Τὸ δὲ δεῖν¹ γυμνάζεσθαι καὶ ἀθλουμιάζεσθαι² τὸν σίρατόν ἀπὸ⁶ τῶν παλαιῶν παρειλήφραμεν· ἔστι γὰρ ὠφέλιμον καὶ ἐπιτηδειότατον⁷. Ἐκεῖνοι γὰρ οὐ μόνον σύμπασαν ἐγύμναζον τὴν σίρατιάν⁸, ἀλλὰ καὶ καθ' ἕνα⁹ ἕκαστον σίρατιώτην ἐξασκοῦντες ἐδίδασκον ἐντεχνῶς τοῖς ὅπλοις χρῆσθαι, ἢ¹⁰ ἐν
 10 καιρῷ πολέμου ἢ ἀνδρεία συνεργῶν¹¹ χρωμένη τῇ ἐμπειρίᾳ καὶ τέχνῃ τῶν ὀπλῶν ἀτήτητος ἢ¹². Χρεῖα τοίνυν ἔστι τῶν γυμνασιῶν¹³ καὶ τῆς πρὸς τὰ ὅπλα ἐπιμελείας· πολλοὶ γὰρ τῶν πάλαι¹⁴ Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων μετὰ πληθύος¹⁵ ὀλίγης σίρατιᾶς τῶν γεγυμνασμένων καὶ ἐμπειρῶν μυριάδρα σίρατόπεδα κατετροπώσαντο. Τὸ δὲ οἴκοι μένειν καὶ ἀργεῖν τοὺς σίρατιώτας καὶ μῆτε
 15 γυμνάζεσθαι μῆτε ταξειδεύειν¹⁶ κατ' ἐνιαυτόν, καθ' ὃν ἔξεστι καιρὸν, εἰς ἐμπόρων καὶ ἀγελαίων γεωργῶν τάξιν αὐτοὺς κατάγει¹⁷· τὴν γὰρ πολεμικὴν παι-

¹ πίστις ABM; πίστιν 1re main, πίστιεις reviseur K. — ² τὰ χεῖρα BM. — ³ Les mss. τὸν σίρατιγόν. En tête de ce chapitre, Graux avait écrit la citation suivante : « Es ist ein wesentliches wissenschaftliches Verdienst Finlay's die hergebrachten banalen Ausschauungen von der militärischen Schwäche und Unfähigkeit der Rhomäer gründlich beseitigt zu haben. » (Hertzberg, *Geschichte Griechenlands seit dem Absterben des antiken Lebens*, t. I, p. 103.) — ⁴ δεῖν ajouté par conjecture. — ⁵ « Être passé en revue ». — ⁶ A l'époque classique, on disait παρά. — ⁷ ἐπιτηδειότατος K. — ⁸ « Les anciens non seulement faisaient exécuter des manœuvres à l'armée prise en bloc ». — ⁹ On peut aussi écrire καθ' ἕν' ἕκαστον. Les mss. καθ' ἕν' ἕκ. — ¹⁰ Les mss. ἢνα, sauf E. — ¹¹ συνεργεῖ K. — ¹² « Afin que, dans le combat, la valeur, étant aidée de l'expérience dans le maniement des armes, soit invincible (ou aidée de l'expérience de l'escrime) ». — ¹³ γυμνασιῶν mss. — ¹⁴ τῶν παλαιῶν B. — ¹⁵ Regarder peut-être πληθύος comme une glose. — ¹⁶ ταξειδεύειν « aller en expédition ». — ¹⁷ « Pour les soldats de rester dans leurs foyers à ne rien faire, sans manœuvrer, sans aller en embuscade chaque année, quand le moment est favorable, cela les ravale au rang de marchands et de laboureurs qui élèvent des troupeaux ». Ἀγελαίων doit être ici synonyme de ἀγελαιοτρόφων ou ἀγελαιαρχῶν, sens non consigné, il est vrai, dans Pape. Cf. Synésius, Ep. IV, p. 12; éd. de Vienne : Τὸ δὲ λοιπὸν, ἀγελαῖοι, γεωργοὶ, πέρυσιν οὐπω κώπης ἡμμένοι.

οπλίαν καὶ τοὺς ἀρίστους ἵππους ἀπεμπολοῦντες¹ βόας² ἐξωνοῦνται καὶ τᾶλλα τὰ πρὸς γεωργίαν ἐπιτήδεια, καὶ κατ' ὀλίγον ἐθιζόμενοι πρὸς ἀργίαν³ μᾶλλον ταύτην ἀσπάζονται καὶ αἰροῦνται ὡς ἀταλαίπωρον καὶ ἀκίνδυνον ἢ περ τοὺς ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν ἀγῶνας καὶ πόνους· καὶ εἰ⁴ χρεία γένηται πολεμίων
 5 ἐπιόντων ἐξάγειν τὴν σίρατιαν, ὡς περ ἀνάγκη τοιαῦτα τοῖς⁵ Ῥωμαίοις ἐπιέναι ἐκάστοτε, οὐδεὶς εὐρεθήσεται σίρατιώτου ἔχων ἐνέργειαν· ἢ γὰρ ἀργία καὶ τὸ μὴ γυμνάζεσθαι πάντη ἀνάνδρους καὶ ἐκλελυμένους ἀπεργάζεται, ὡς περ τὸ περὶ ταῦτα ἐνεργεῖν καὶ ἐξασκεῖσθαι ἀνδρείους καὶ εἰς πλεῖστον ἰσχύος μέρος ἐπιδιδόντας. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τῶν εἰς τὰ ἄκρα τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς κατα-
 10 κισμένων⁶ καὶ τοῖς ἐχθροῖς γειτονοῦντων· ἐκείνους γὰρ τὸ ἄπαυστον καὶ ἐνδελεχὲς τῶν πολεμίων⁷ νεανικοὺς⁸ ἔτι⁹ καὶ γενναίους ἀπεργάζεται¹⁰· πρὸς δὲ τὸ τῆ γυμνασίᾳ¹¹ καὶ τοῖς ταξιδίοις¹² καὶ τοὺς οἴκους αὐτῶν ἐλευθέρως¹³ ἀπὸ πάσης ἐμπειρίας¹⁴ συντηρεῖσθαι, κατὰ τοὺς¹⁵ δόξαντας τοῖς¹⁶ πάλαι Ῥωμαίοις νόμους, προσήκει τιμᾶσθαι τε κατὰ τὸ ἀρμόζον ὡς¹⁷ τῶν χριστιανῶν προμά-
 15 χους, καὶ μὴ παρὰ τινος τῶν φορολόγων ἀτιμοῦσθαι καὶ καθυβρίζεσθαι κάλλιστον¹⁸· ἢ γὰρ τιμὴ καὶ ἐλευθερία διεγείρει τούτους εἰς εὐτολμίαν καταφρονεῖν τε πείθει παντὸς θανάτου καὶ προκινδυνεύειν ἐκθύμως τοῦ βασιλέως ἡμῶν τοῦ ἁγίου καὶ τῆς ἑαυτῶν πατρίδος, ὡς περ τὸ ἀνάπαλιν αἱ ζημίαι καὶ τὸ καταφρονεῖσθαι καὶ ἀτιμοῦσθαι ῥαθύμως¹⁹ καὶ ἀτόλμους εἶναι καὶ καταπλήγας
 20 παρασκευάζει²⁰.

¹ ἐκπεμπολοῦντες H. Cette forme en -έω, au lieu de la forme classique en -άω, est fréquente chez les écrivains postérieurs. — ² βόας au lieu de la forme attique βούς. — ³ ἀργίαν EB; les autres mss. γεωργίαν. — ⁴ ἢ M au lieu de εἰ. — ⁵ Les mots πολεμίων . . . τοιαῦτα τοῖς, omis au texte, ont été ajoutés en marge dans K par la 2e main. — ⁶ κατακισμένων AE; κατακισμένον et 2e main de M; κατακισμένων KM. — ⁷ Écrire peut-être πολέμων. — ⁸ νεανικοὺς E seul; les autres mss. νεανίσκους. — ⁹ Les mss. ὅτι, sauf le reviseur de B qui a en marge ὅτι; il faut peut-être garder ἔτι « à notre époque ». — ¹⁰ ἀπεργάζετε 1re main de E. — ¹¹ πρὸς δὲ τὴν γυμνασίαν mss. — ¹² ταξιδίοις E. — ¹³ ἐλευθέρως B. — ¹⁴ πάσης ἐμπειρίας mss., sauf le rev. de A et celui de M : ἰσως ἐμπειρίας. — ¹⁵ καὶ αὐτοὺς K. Les mots ἐλευθέρως ἰ. π. ἐμπειρίας συντηρεῖσθαι καὶ αὐτοὺς sont une addition de 2e main à la marge dans K. — ¹⁶ τοῖς om. par les mss. — ¹⁷ ὅ au lieu de ὡς B. — ¹⁸ κάλλιστον, ce mot ne concorde guère avec ce qui suit τιμᾶσθαι; il faut probablement le rejeter. — ¹⁹ ῥαθύμως ABEM; ῥιθύμοις K. — ²⁰ καὶ κ. παρασκευάζει om. B.

XXIX

Περὶ ἀδνουμίων.

Ἐὰ δὲ καθολικὰ ἀδνουμία οὐκ ἐλαχίστη μοῖρα πρὸς ἀσφάλειαν καὶ σύστα-
 σιν τοῦ παντός εἰσι στρατεύματος, καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τῶν παλαιῶν στρατηγῶν·
 οὐ μετρίως γὰρ καὶ αὐτοὶ τῶν τοιούτων ἀδνουμίων ἐφρόντιζον. Ἐξεστὶ τοίνυν
 5 πρὸ τοῦ τῆς πολεμίας ἐπιβῆναι¹ γῆς ἅπαν ἀδνουμιάζεσθαι τὸ στρατεύμα
 δι' οἰκείων καὶ πιστῶν ἀνθρώπων τοῦ ἀγίου ἡμῶν βασιλέως, ὅπως γνωσθῶσιν
 ὅσοι μὲν πρὸς τὸ ταξειδεῦσαι σύνεισι τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ βασιλείᾳ, ὅσοι δὲ ὑπε-
 λείφθησαν οἴκου², ὅσοι δὲ καὶ ἐφυγον, πρὸς τούτῳ καὶ τίνες μὲν ἐν ἀληθείᾳ
 δι' ἀσθένειαν ὑπελείφθησαν³, τίνες δὲ καὶ τεθνήκασι, καὶ τίνες καλῶς τοὺς τε
 10 ἵππους καὶ τὰς πολεμικὰς πανοπλίας κέκτηνται· οὐ γὰρ ἀγνοεῖσθαι δεῖ
 ἕκαστα, ἀλλ' εἰδέναι τίνες μὲν κοπιῶσι, τίνες δὲ διὰ⁴ ῥαθυμίαν τὰ οἰκεία προ-
 ἔκριναν τῶν κοιῶν, ὅποσοι δὲ ἄλλως ἀπελείφθησαν⁵ καὶ μὴ ἐν ἴσῃ μοίρᾳ
 τάττονται, οἱ θανάτοις καὶ αἰχμαλωσίαις ἑαυτοὺς⁶ ἐκδεδωκότες τοῖς ῥαθύμοις
 καὶ ἀναπεπλωκόσιν, ἀλλ' ἄξια τῶν πεπραγμένων ἕκαστος ἀπολαμβάνει, οἱ
 15 μὲν εὐεργεσίας, οἱ δὲ τὴν δοκοῦσαν τῷ νόμῳ ἄμυναν· οἱ γὰρ δι' ἀσθένειαν
 λιποτακτήσαντες ἀπολελυμένοι παντός εἰσι ἐγκλήματος ὡς μὴ προαιρέσει
 ἀλλ' ἀκουσίως τοῦτο δεδρακότες⁷. Καὶ εἴπερ φύλαττοιο ἡ ἀκρίβεια αὕτη τῶν
 ἀδνουμίων, τοῦ ταξιδίου⁸ οὐ τολμήσουσιν οἱ στρατευόμενοι ἀπολιμπάνεσθαι.
 Ἐκ δὲ τῆς τοιαύτης τῶν ἀδνουμίων καταφρονήσεως καὶ τιας συμβαίνει δι'
 20 ἀφοβίαν ἀπολιμπάνεσθαι εἰς τὰ ἴδια, εἴτα τοῦ στρατεύματος ἤδη ἐμβάλλοντος
 τῇ ἀλλοτρίᾳ, οὗτοι κατόπιν ἐρχόμενοι καὶ μόνιοι τὴν ἐρημίαν διαβῆναι κα-
 ταναγκασθέντες τὸν ἔσχατον ὑπέσθησαν ὀλεθρον. Εἶδομεν δὲ καὶ τῶν στρατηγῶν
 οὐκ ὀλίγους τῷ τρόπῳ τούτῳ σὺν τῷ λαῷ αὐτῶν μεγάλας ὑποσίαντας⁹ βλάβας
 παρὰ τῶν πολεμίων ἐν ταῖς κλεισούραις. Χρὴ δὲ καὶ ὑποστέφοντος¹⁰ καὶ ἐν
 25 τῇ ἰδίᾳ γινομένου τοῦ στρατοῦ αὐθις τελεῖσθαι¹¹ τὸ ἀδνουμίον, ἵνα μὴ τις τολμᾷ

¹ ἐπιβῆναι EM; ἐπηχθῆναι K. — ² οἴκοι les mss. — ³ ὑπελήφθησαν M. — ⁴ διὰ écrit seule-
 ment en marge par la 2e main de M. — ⁵ ἀπελείφθησαν EM, les autres ἀπελήφθησαν. —
⁶ θανάτους καὶ αἰχμαλωσίας ἑαυται K; θανάτοις καὶ αἰχμαλωσίαις ἑαυτοὺς M et la 2e main en
 marge: ἴσως θανάτω. — ⁷ τούτου ἐδρακότες K. — ⁸ ταξειδίου les mss., sauf E. — ⁹ ὑπόσιαντα E.
 — ¹⁰ ὑποστέφοντες les mss. sauf E. — ¹¹ τελείσθω les mss.

ἀνευ βασιλικῆς προσιάξεως ὑποχωρῆσαι, ἀλλὰ καρτερῶσι πάντες μετὰ τῶν
 ἰδίῳ ἀρχόντων ἄχρι τῆς καθολικῆς ἀπολύσεως¹, καὶ εἰ ποῦ τινες τοῦ πρώτου
 ἀδουμίου ἀπολειφθέντες μετ' αὐτὸ κατέλαβον διὰ τοῦ ἐσχάτου ἐπιγίνωσ-
 κονται, καὶ, ἀπλῶς εἰπεῖν, εἰ μὴ τοῦτο γένηται, χεῖρων ἐπακολουθεῖ λύμη καὶ
 5 μείζων. Τῇ γὰρ τῶν οἰκείων ἐπιθυμίᾳ καταλιμπάνοντες οἱ σίρατιῶται τὸν βα-
 σιλέα ἡμῶν τὸν ἅγιον καὶ τοὺς ἑαυτῶν ἄρχοντας προεξέρχονται· οἱ δὲ πο-
 λέμιοι ἐπακολουθοῦντες καὶ τὴν ὀλιγότητα τοῦ σίρατοῦ Θεώμενοι τούτου²
 μεγάλην εἰς αὐτοὺς ἐργάζονται τὴν ἀπώλειαν καὶ τὴν³ αἰχμαλωσίαν.

XXX

10 Περὶ τοῦ διδάσκειν τὸν σίρατὸν καὶ ἐθίζειν ἔτι ἐν τῇ ἰδίᾳ
 ὄντα κατὰ τάξιν ἀπληκεύειν καὶ ὁδοιοπορεῖν.

Δεῖ δὲ πρὸ τοῦ ἐν τῇ πολεμίᾳ γενέσθαι τὸ ἐκτεθεῖν ἀπληκτον⁴ διδάσκειν
 τὸν σίρατὸν τρεῖς καὶ τετράκις ἐν τῇ ἰδίᾳ ὄντα χώρα ἀπληκεύσαντα κατὰ τάξιν
 καὶ πᾶσαν τηρήσαντα τὴν τοιοῦτου ἀκρίβειαν, ἢ ἐκάστῳ μαθόντων ἀκριβῶς
 τὰς σιάσεις αὐτῶν ἀσφαλῶς ἀπληκεύωσιν ἐν τῇ πολεμίᾳ, τὸ δ' αὐτὸ ποιεῖν
 15 καὶ τὴν ἐκδεδομένην μετὰ τάξεως ὁδοιορίαν ἔτι ἐν τῇ ἰδίᾳ ὄντα παιδεύειν τὴν
 σίρατιαν, ἵνα μετὰ κατασιάσεως καὶ εὐταξίας ἐθισθεῖσα ὁδοιοπορεῖν⁵ καὶ τὴν
 αὐτὴν ἐν τῇ πολεμίᾳ φυλάττουσα ἀκρίβειαν ἀνωτέρω πάσης τῆς ἀπὸ τῶν
 ἐχθρῶν συντηρῆται⁶ κακώσεως.

¹ «Licenciement général». — ² τούτους les mss. — ³ Ce second τὴν omis par EM. —
⁴ ἀπληκτον EM; les autres mss. ἀπληκτου. — ⁵ ἐθισθεῖσαι ὁδοιοπορεῖν K; ἐθισθεῖσα ὁδοιοπορῆ
⁶ main de M. — ⁶ συντηρεῖται les mss.

XXXI

Περὶ τοῦ ὑπαλλάττεσθαι τὰς ἐκτελούσας τάξεις τὴν τοῦ σάκα
 διακονίαν διὰ τὸν πολὺν κόπον, τοῦ ἄρχοντος
 εἰ δυνατὸν μένοντος αὐτοῦ¹.

Ἐπει δὲ ὁ τοῦ σάκα ἄρχων καὶ αἱ τάξεις αἱ εἰς ταύτην² τὴν δουλείαν ἀπο-
 5 κεκληρωμένοι κόπον μείζονα τῶν ἄλλων καὶ τάλαιπωρίαν ὑφίστανται, δεῖ
 ὑπαλλάττεσθαι τὰς τάξεις, τοῦ σίρατηγοῦ μένοντος εἰς τὴν τοιαύτην δουλείαν,
 εἴπερ καλῶς τὰ κατ' αὐτὴν κυβερνᾷ, ἐπειδὴ πολλὴν ἐμπειρίαν ἐκ τῆς εἰς τὴν
 τοιαύτην ὑπηρεσίαν σχολῆς ἀθροίζων χρησίμως³ τὴν κοινήν ταύτην ἀποτελεῖ
 λειτουργίαν, εἰ μὴ ποτε αὐτὸς εἴτε δι' ἀρρωστίαν ἢ διὰ τὸν πολὺν κόπον ὀκλάσῃ,
 10 (τότε γὰρ ἀντ' αὐτοῦ ἕξεσθιν ἕτερον πεπειρωμένον⁴ ἰκανότατον τὴν τοιαύτην
 πιστεύεσθαι). Τὰ δὲ λεγόμενα μονοπρόσωπα ἐν μὲν τῇ πρὸς τὴν πολεμίαν
 εἰσόδῳ τὰ τε ἄρματα καὶ τὰ λοιπὰ τὰ πρὸς πολιορκίαν ἐπιτήδεια βασιάζουσιν,
 ἐν δὲ τῇ ἐξόδῳ τῶν πλειόνων βελῶν καὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν καὶ ἀρμάτων ἀν-
 αλισκομένων· χρὴ ταύτας εἰς τρία διαιρῆσαι, καὶ μοῖραν μὲν ἀφορίσαι εἰς τὸ
 15 φέρειν τὰ ὑπολειφθέντα ἄρματα, τὴν δὲ ἑτέραν πρὸς τὸ τὴν δαπάνην πάντων
 μονοπροσώπων βασιάζειν, τὴν δὲ λοιπὴν δίδουαι τοῖς τοῦ σάκα ὅπως ἐκεῖνοι
 τοὺς πλιγιάτους καὶ τοὺς δι' ἀσθένειαν ἀπολιμπανομένους τοὺς τε τὰ ἑαυτῶν
 ἀπολωλεκότας⁵ ἄλογα⁶ καὶ μὴ δυναμένους πεξεῦσαι⁷ ἐκείνους τε αὐτοὺς
 δι' αὐτῶν βασιάζωσι καὶ τὸν φόρτον αὐτῶν.

XXXII

20 Περὶ τῶν ἐπικειμένων δουλειῶν ὅτι χρὴ πρὸ ἡμέρας ταύτης
 λελογισμένως⁸ τυποῦν καὶ διατιθέσθαι.

Τὰς δὲ ἀναγκαίας δουλείας τοῦ σίρατεύματος, ἃς⁹ κατὰ τὴν ἐπιούσαν ἀρμόζει
 γίνεσθαι, εἴτουν τοὺς μέλλοντας σιέλλεσθαι εἰς κοῦρσα εἴτε τοὺς εἰς φυλακὰς

¹ Après μένοντος, K ajoute ἐχθροῦ; la 2e main a souligné ce mot et a écrit en marge αὐτοῦ. C'est la conjecture proposée par Hase, *Préface du Leo Diaconus*, p. xxvi. — ² αὐτὴν les mss. — ³ K a χρησίμως écrit en marge de 3e main. — ⁴ πεπειράμενον les mss. — ⁵ ἀπολελωκότας les mss. — ⁶ ἄλογα K. — ⁷ παιξεῦσαι K. — ⁸ Ces deux mots sont écrits en abrégé ταύτ λελοσμέ-
 νως (λελοσμενος M). — ⁹ αἱ K.

τῶν εἰς χρείας ἐξιόντων, καὶ τὰς λοιπὰς πάσας ἅς διὰ τὸ πλῆθος παρήκαμεν, τῇ πρὸ¹ αὐτῆς ἡμέρᾳ, μετὰ λελογισμένης βουλῆς καὶ διασκέψεως δεῖ τυποῦν καὶ ἐγγράφως ἀποσημειοῦν καὶ προσιάττειν² τοῖς μέλλουσιν ἀποστέλλεσθαι εἰς ἐκάστην δουλείαν εὐτρεπίζεσθαι τοῦ ἐτοίμου εὐρεθῆναι κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν καὶ μὴ ῥαθυμήσαντας εἶσαι παραδραμεῖν τοῦτον καὶ ἀπολέσαι τὰς ἀναγκαίαις δουλείαις ἅς τοῦ ἐπιτηδείου παραρεύσαντος καλῶς ἀνυσθῆναι ἀμύχανον. Εἰ δέ γε παρ' ἐλπίδα συναντήσουσι μανδάτα καὶ δουλεία³ ἀπρόοπῶς συµμεταβαλλέσθω⁴ τῷ καιρῷ καὶ τῇ χρείᾳ καὶ πρὸς τὰ ἀπαντῶντα διατιθέσθω. — Ἐβουλόμεθα δὲ καὶ περὶ κούρσων ἐκθέσθαι πῶς δεῖ εἰσελαύνειν
 10 αὐτὰ ἐν τῇ τῶν Ἰλαρηνῶν χώρα καὶ ἐπιτηδεύειν καὶ ἀρμοζόντως πρὸς τὴν ἐρήμωσιν αὐτῆς διατίθεσθαι, ἀλλ' οὖν διὰ τὸ μῆκος τοῦ λόγου τίκτειν⁵ εἰωθῶς ἀηδίαν καὶ τὸ πλείστους εἶναι σίρατηγοὺς οὐκ ὀλίγην πειῖραν εἰς τοῦτο τὸ ἐπιτήδευμα ἔχοντας παρήκαμεν τὴν ὑπόθεσιν ἠγησάμενοι περικτῖον εἶναι περὶ τῶν τοῖς πολλοῖς ἐγνωσμένων γράφειν.

15

ΤΕΛΟΣ.

¹ πρὸς EK. — ² προσιάτην M: l'a de 2^e main sur grattage. — ³ δουλεῖται les mss. — ⁴ συµμεταβαλέσθω K. — ⁵ Les mss. ajoutent τὸ devant τίκτειν.

TABLE DES CHAPITRES.

	Pages.
I. Περὶ καταστάσεως ἀπλήκτου καὶ ὅτι ὁ στρατηγὸς ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ὀπλιτῶν ἐν ταῖς ταξιαρχίαις τεταγμένων δύναται τὴν ὄλην τοῦ ἀπλήκτου διαγνῶναι καὶ ἀπαρτίσαι διάμετρον	79
II. Ὅτι οὐ δεῖ ἀπληκεῖν ἐξ ἑτέρου θέματος λαὸν εἰς ἑτέρου θέματος ἢ τάγματος ἀπλήκτον	85
III. Περὶ τῶν ἐν νυκτὶ ὀφειλουσῶν γίνεσθαι φυλακῶν ἢτοι κερκίταν	86
IV. Περὶ τῶν ὀφειλουσῶν γίνεσθαι ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρα βιγλῶν	87
V. Πῶς δεῖ σμικρύνεσθαι τὸ ἀπλήκτον, ὀλοκλήρου τῆς πεζικῆς στρατιᾶς ὑπαρχούσης, τῆς δ' ἵππικῆς ὀλιγοσῆς· πῶς δὲ ταύτης πολλῆς οὐσίας, τῆς δὲ πεζικῆς ἐλαχίστης, ἀναπληροῦν τὸ ἐνδέον καὶ ἀσφαλῶς περιφυλάττειν τὴν στρατιάν	88
VI. Περὶ τῶν ἱβ' ταξιαρχιῶν	89
VII. Ὅτι δεῖ ἐπισφαλῶν καὶ στεινῶν τόπων ἀπαντῶντων εἰς δύο διαιρεῖν ἅπασαν τὴν στρατιάν καὶ διχῶς ἀπληκεῖν	91
VIII. Περὶ τοῦ ὅπουσον ἀριθμὸν ὀφείλει ἔχειν τὸ ἵππικὸν σφράτευμα	92
IX. Πῶς δεῖ ποιεῖν τὴν ἐκ τοῦ ἀπλήκτου τοῦ στρατοπέδου παντὸς ἀποκίνησιν	93
X. Περὶ ὀδοπορίας	94
XI. Περὶ τοῦ πῶς δεῖ ποιεῖν ὅτε γνωσθῶσι πολέμιοι ἐν νυκτὶ βούλεσθαι ἐπελθεῖν τῷ χάραι	97
XII. Περὶ τοῦ πῶς δεῖ ποιεῖν εἴπερ ὀδοπορούσης τῆς στρατιᾶς πολέμιοι μετὰ βαρείας δυνάμεως ταύτη ἐπέλθωσι	97
XIII. Περὶ τοῦ ὅτι ἀσύμφορόν ἐστιν ἐν ἀνύδροις τόποις ὀδοπορεῖν πολεμίων ἐπιόντων	98
XIV. Περὶ τοῦ εἰ ἀπαντήσῃ στένωμα ἢ γεφύρας καὶ ποταμοῦ βαθέως περαιώσις τί δεῖ ποιεῖν	99
XV. Περὶ τοῦ μὴ ἐπάγεσθαι πλῆθος ἀργῶν ἐν τῇ πολεμίᾳ	100
XVI. Περὶ τῆς ἀρμοζούσης πανοπλίας	101
XVII. Περὶ τοῦ μὴ ἔχειν τοὺς εὐτελεστέρους τῶν ἀρχόντων σκηνάς	102
XVIII. Περὶ δουκατόρων καὶ κατασκόπων	103

ΛΙΛ.	Περὶ διελεύσεως κλεισούρας μὴ κατεχομένης παρὰ τῶν πολεμίων.	104
ΛΛ.	Περὶ κλεισούρας κατεχομένης ὑπὸ τῶν πολεμίων.	106
ΛΛΙ.	Περὶ πολιορκίας.	110
ΛΛΙΙ.	Περὶ τοῦ πῶς δεῖ φυλάττεσθαι τοὺς εἰς συλλογὴν χρειῶν ἀποσπelloμένους καὶ τοὺς νέμοντας τοὺς ἵππους.	114
ΛΛΙΙΙ.	Περὶ τοῦ πῶς δεῖ τροπώσασθαι τοὺς πολεμίους τοὺς παρατρέχοντας καὶ ἐνέδρας τιθεμένους κατὰ τῶν εἰς συλλογὴν χρειῶν ἐξερχομένων.	114
ΛΛΙΙΙΙ.	Περὶ τοῦ εἰ γνωσθῶσιν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πολεμίων μετὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦς δυνάμεως κρύφα μέλλοντες ἐπιβουλεύσασθαι τῷ στρατοπέδῳ ἢ τοῖς πρὸς συλλογὴν χρειῶν ἐξιούσιν ὑπουργοῖς.	115
ΛΛΙΙΙΙΙ.	Περὶ τοῦ πῶς δεῖ νυκτὸς τῇ ἀπληκτῷ τῶν πολεμίων ἐπελθεῖν.	116
ΛΛΙΙΙΙΙΙ.	Πῶς δυνατόν ἐστὶ μετ' ἐπιτηδεύσεως τοὺς πολιορκουμένους πρὸς τὰ ἐκτὸς ἐπισπᾶσασθαι καὶ τραυματίσαι αὐτούς.	118
ΛΛΙΙΙΙΙΙΙ.	Περὶ τειχομαχίας.	119
ΛΛΙΙΙΙΙΙΙΙ.	Περὶ τοῦ δεῖν τὸν στρατὸν γυμνάζεσθαι.	120
ΛΛΙΙΙΙΙΙΙΙΙ.	Περὶ ἀδνουμίων.	122
ΛΛΙΙΙΙΙΙΙΙΙΙ.	Περὶ τοῦ διδάσκειν τὸν στρατὸν καὶ ἐθίζειν ἔτι ἐν τῇ ἰδίᾳ ὄντα κατὰ τάξιν ἀπληκτεύειν καὶ ὁδοιπορεῖν.	125
ΛΛΙΙΙΙΙΙΙΙΙΙΙ.	Περὶ τοῦ ὑπαλλάττεσθαι τὰς ἐκτελούσας τάξεις τὴν τοῦ σάκα διακονίαν διὰ τὸν πολὺν κόπον, τοῦ ἀρχοντος εἰ δυνατόν μένοντος αὐτοῦ.	124
ΛΛΙΙΙΙΙΙΙΙΙΙΙΙ.	Περὶ τῶν ἐπικειμένων δουλειῶν ὅτι χρὴ πρὸ ἡμέρας ταύτης λελογισμένως τυποῦν καὶ διατιθέσθαι.	124

